

Parkkiintuneen korpisoturin tunteet
Rintamasotilaan kirjeitä jatkosodan ajalta 1941–1944

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Historian pro gradu -tutkielma
3.6.2022
Lotta Silvennoinen

Sisällys

JOHDANTO	1
Aiempi tutkimus.....	2
Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet.....	7
Lähteet ja menetelmät	9
1. PARISUHTEEN RAKENTAMINEN KIRJEIDEN AVULLA	13
1.1 Tuntemattomasta työstä vaimoksi – Epävarmuudesta luottamukseen.....	14
1.2. Kirje tekee kaiken valoisammaksi	21
1.3. Epätoivoa ja ikävää kirjeen viipymisestä.....	24
2. VAHVIMMAT TUNTEET PARISUHTEESSA.....	28
2.1. Rakkaus – ”Ei oma elämänikään merkitse mitään jos rakkautemme särky”	28
2.2. Ikävä ja kaipaus kertovat välittämisestä.....	35
2.3. Mustasukkaisuus – pelko menettämisestä.....	41
3. SODAN VAIKUTUKSET KIRJEIDEN TUNNESISÄLTÖÖN	49
3.1. Sodan vaikutus kirjeiden sisältöön itesesensuurista huolimatta	49
3.2. Sota turhauttaa ja katkeroittaa	55
3.3. Lomat ja rauha – se toinen maailma	59
LOPPULAUSE	65
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	70
I Painamattomat lähteet.....	70
II Tutkimuskirjallisuus.....	70

JOHDANTO

Monet terveiset täältä jostakin sinne kotimaahan. Älkää säikähtäkö vaikka näin tuntemattomana uskallan kirjoittaa vaan näin sota-aikana on kaikki luvallista, ois kiva jos vastaisitte tähän kirjeellä. Terv. Martti¹

Näin alkoi kahden toisilleen tuntemattoman nuoren ihmisen tutustuminen toisiinsa. Kirjeenvaihtoon alkoivat Martti ja Lempi² Pohjois-Pohjanmaalta. Kirjeenvaihto alkoi 1.11.1941 lähetetyn postikortin myötä ja se päättyi marraskuussa 1944, kun Martti pääsi siviiliin. Martin lähettämien kirjeiden avulla pääsen seuraamaan heidän suhteensa kehittymistä tutustumisesta naimisiinmenoon jatkosodan poikkeusoloissa. Kirjeet antavat ainutlaatuisen mahdollisuuden päästä tutkimaan Martin kirjeissä esiintyviä tunteita sekä suhdetta Lempiin. Kirjeet tuovat käsin kosketeltavan välähdyksen menneestä.³

Jatkosota alkoi 25.6.1941 ja kenttäposti aloitti toimintansa 27.6.1941. Kenttäposti oli puolustusvoimissa toimiva postinkuljetusjärjestelmä. Se organisoitiin kuljettamaan kirjeitä, postikortteja, paketteja ja sanomalehtiä koti- ja sotarintaman välillä yhteistyössä yleisen postilaitoksen kanssa.⁴ Sota-aikana kirjeenvaihto oli käytännössä ainut keino pitää yhteyttä. Sodan poikkeusolosuhteissa kirjeitä kirjoittivat poikkeuksellisen monet ihmiset eri kansanryhmistä. Suomessa kenttäpostikirjeitä kirjoitettiin suuri määrä. Arvion mukaan kenttäposti toimitti noin 1,3 miljardia postilähetystä jatkosodan aikana. Kenttäpostin välittämä yhteydenpito oli pitkien sotavuosien aikana henkisen kestäkyvyn perusteita. Kirjeiden kirjoittamisen merkitys ymmärrettiin myös valtionjohtoa myöten. Kirjeiden kirjoittamisesta tehtiin jokaisen kansalaisen velvollisuus ja kirjoittamista jopa ohjeistettiin. Sanomalehdissä sekä kannustettiin kirjoittamiseen että kerrottiin, millaisia kirjeiden piti olla.⁵

Uuden sotahistorian alalle sijoittuva tutkielmani käsittelee jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa tunteiden historian näkökulmasta. Tuon esiin sota-ajan kirjeissä esiintyvää

---

¹ Martin lähettämä postikortti Lempille 1.11.1941. Martin kirjeet (1941–1944) Lempille. Omaisten hallussa. Jatkossa käytän merkintää Martin kirje Lempille päivämäärä ja vuosiluku.

² Tutkimuksessani käytän henkilöiden oikeita etunimiä, mutta en tuo esiin sukunimiä.

³ Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 19.

⁴ Hagelstam 2011, 306.

⁵ Taskinen 2015, 13; Pietiäinen 1988, 170; Rönkkönen 2005, 646; Hagelstam 2011, 304–306.

tunnemaailmaa miehen eli Martin Lempille kirjoittamien kirjeiden kautta. Kirjeet ovat keino jakaa tietoja, tunteita ja kokemuksia hyvin intiimisti. Ne eivät muutu ihmisten mukana, vaan säilyttävät kirjoittamishetkenä saadun muodon, tarkoituksen ja tunnelman.⁶ Sota-aikana kirjeet olivat ennen kaikkea yhteydenpidonvälineitä kodin ja rintaman välillä.⁷ Kirjeiden sisältö vaihtelee kotirintaman uutisista rakkauskirjeisiin sekä humoristisiin huviksi kirjoitettuihin pakinoihin. Sotakirjeistä löytyy suuria tunteita, kokemuksellista pohdintaa ja traagisia kohtaloita, mutta eniten ne sisältävät arkista yhteydenpitoa.⁸ Kynään tarttuivat myös ne kansalaiset, joille kirjoittaminen ei ollut helppo tapa ilmaista itseään. Kehittyneen koululaitoksen myötä kirjoittamisen kulttuuri oli kuitenkin levinnyt ja suurin osa sotilaista oli hyviä kirjoittajia, monet jopa taitavia.⁹

Sodan tuottama maantieteellinen etäisyys merkitsi myös sitä, että kirjeiden välityksellä opittiin nimeämään ja sanallistamaan tunteita. Tämä oli uutta siihen nähden, että suomalaisessa kulttuurissa tunteista ei usein ollut tapana puhua.¹⁰ Sodan poikkeusolot vaikuttivat kirjeitä kirjoittaneisiin ihmisiin ja sitä kautta kirjeiden sisältöön. Sota määrätti paljolti sitä, mitä ja miten kirjoitettiin. Tästä syystä haluan tuoda omalla tutkimuksellani esiin jatkosodan aikaisen kirjeenvaihdon tunnesisältöä.

Aiempi tutkimus

Tutkimukseni sijoittuu niin kutsutun uuden sotahistorian laajalle kentälle ja siellä tarkemmin tunteiden historian ja kirjetutkimuksen alalle. Uuden sotahistorian tutkimuksen aloitti Suomessa teos *Ihminen sodassa, Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (2006), jonka ovat toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Mielenkiinnon kohteeksi nousivat sodan muut ulottuvuudet kuin varsinainen sodankäynti. Tutkimuskohteita ovat esimerkiksi taistelumotivaatio, armeijan ja siviilien suhteet sekä sodan vaikutukset yksittäiseen ihmiseen. Tutkimuksen kohteiksi otetaan niin sanotusti tavalliset ihmiset ja ihmisryhmät, jotka halutaan löytää vallan, politiikan, rakenteiden ja talouden takaa. Heidän kokemuksensa sodasta on tullut tärkeäksi tutkimuskohteeksi.¹¹ Samalla uusi sotahistoria on nostanut esiin uudenlaisia lähteitä, kuten muistelmia, päiväkirjoja ja kirjeitä.¹²

---

⁶ Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 6.

⁷ Kivimäki 2016, 98.

⁸ Taskinen 2015, 29.

⁹ Taskinen 2015, 15–16.

¹⁰ Näre 2008, 20.

¹¹ Bourke 2006, 21–25. (suom. Kivimäki); Kivimäki 2019, 12–15.

¹² Bourke 2006, 38.

Tunteiden historia on noussut vakiintuneeksi historian tutkimuksen alaksi viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Ei ole kuitenkaan syytä käsitellä sitä erillisenä historian alana vaan ymmärtää sijoittaa tunteet osaksi yleisempää historiaa, sillä näin saadaan hedelmällisempää tutkimusta.¹³ Tunteita alettiin historian alalla tutkia 2000-luvun alkuaan mennessä kulttuurikonstruktivistisesti tarkoittaen, että ihmisen arkiymmärrys todellisuudesta on rakentunut yhteisöllisesti.¹⁴ Ville Kivimäki kirjoittaa artikkelissaan ”Reittejä kokemushistoriaan, Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa” (2019) tunteilla olevan olennainen merkitys kokemusyhteisöjen muodostumisessa, kokemusten institutionalisoitumisessa, yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa sekä ihmisten mahdollisuuksissa sanallistaa ja muistaa kokemuksiaan.¹⁵

Tuomas Tepora käsittelee artikkelissaan ”Kiihkeä historia – tunteet historiantutkimuksessa” (2018) otsikon mukaisesti tunteita historiantutkimuksessa. Tunteet käsitetään yleensä erilaisiksi tuntemuksiksi tai olotiloiksi, kuten viha, häpeä ja rakkaus. Tunteet ovat kuitenkin paljon muutakin. Ne ovat monimutkaisia ja muuttuvia käsitteitä, sanoja ja ennen kaikkea normeja, politiikkaa ja ekonomiaa. Käsitteet tunteiden ominaisuuksista ovat muuttuneet yhteiskunnallisten, taloudellisten ja kulttuuristen muutosten yhteydessä. Kaikilla tunteilla on kuitenkin aina muuttuva kontekstinsa ja muuttuvat kohteensa. Teporan mukaan tunnehistorioitsija rakentaa uusia tapoja jäsentää menneisyyden ihmisten kokemusmaailmaa, poliittisia järjestelmiä, tuotantosuhteiden muutoksia, aatteita, sotia, rauhaa ja kulttuurituotteita.¹⁶

Tunteiden historiaan liittyvää omaa tutkimustani hyödyttäviä artikkeleita löytyy teoksista *Menneisyyden rakentajat, Teoriat historiantutkimuksessa* (toimittaneet Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka ja Tuomas Tepora, 2018), *Eletty historia, Kokemus näkökulmana menneisyyteen* (toimittaneet Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen, 2019) sekä *Tunteiden sosiologiaa I, Elämyksiä ja läheisyyttä* -teoksesta (toimittanut Sari Näre, 1999). Nämä antavat yleisempää kontekstia ja näkökulmaa tunteiden historiaan ja siihen liittyvään tutkimukseen. Sota-ajan tunteisiin liittyvää tai aihetta sivuavaa kirjallisuutta edustavat esimerkiksi Ville Kivimäen *Murtuneet mielet* (2013), Sari Näreen ja

---

¹³ Tepora 2018, 86–93.

¹⁴ Tepora 2018 86–87.

¹⁵ Kivimäki 2019, 26.

¹⁶ Tepora 2018, 81–93.

Jenni Kirveen toimittama *Ruma sota* (2018), Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittama *Ihminen sodassa, Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (2006), Ville Kivimäen ja Anssi Männistön teos *Sodan särkemä arki* (2016) sekä useita artikkeleita eri kirjoittajilta sisältävä teos *Sodassa koettua* (2008). Teokset antavat tutkimukselleni kontekstia sota-ajan elämästä ja ihmisistä erilaisten kokemusten kautta. Teokset tuovat esiin sota-ajan poikkeusolosuhteita, ihmisten kokemuksia koti- ja sotarintamalta, sodan vaikutuksista sotilaisiin sekä sodan vaiettua puolta.

Kirjeet ovat lähteinä arvokas aineisto. Tutkimuksissa niitä on käytetty aina, mutta 2000-luvulla ne ovat nousseet uusista näkökulmista mielenkiinnon kohteiksi, ja huomiota on alettu aiempaa enemmän kiinnittää esimerkiksi kirjeisiin omana lajityyppinään. Kirjeet välittävät vaikutelmia viestinnästä, ihmisten ajatusmaailmasta ja sosiaalisista suhteista. Sota-ajan kirjeet kertovat sotavuosien ihmisistä, ilmiöistä ja kokemusmaailmasta, mutta ovat samalla mielenkiintoisia todisteita kommunikaatiosta ja kirjoitetusta tekstistä.¹⁷ Kirjeet ovat alkaneet kiinnostaa historiallisten tapahtumien dokumentteina, mutta myös omana lajityyppinään ja kerronnan muotonaan.¹⁸

Kirjetutkimuksessa on tuotu esiin seuraavia seikkoja kirjeiden luonteesta ja niiden käyttömahdollisuuksista: Kirjeet ovat lähdeaineistona rikkaita ja moniulotteisia. Niihin ei ole vaikuttanut jälkiviisaus tai sodan julkinen muisteleminen.¹⁹ Kirjeitä ei aina ole pidetty täysin luotettavina aineistoina sensuurin vuoksi, ja tämä tulee ottaa huomioon myös omassa tutkimuksessani. Sensuuri vaikutti kirjeiden sisältöön tarkastustoiminnan sekä pelotevaikutuksen kautta. Sotilaita oli kielletty kirjoittamasta asioista, jotka olisivat hyödyntäneet vihollista, kuten omien joukkojen sijaintia ja toimintaa. Kirjeissä vaadittiin myös asiallista käytöstä ja kotiväkeä ei saanut rasittaa valituksilla.²⁰ Postilähetykset tarkastettiin pistokokein ja kielletyt asiat poistettiin mustaamalla tai leikkaamalla ne pois. Sensuurin merkitystä kirjeisiin ei tule kuitenkaan ylikorostaa, sillä sensuuri ei millään voinut valvoa jokaisen kirjeen kirjoittamista.²¹

---

¹⁷ Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 8.

¹⁸ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 10–22.

¹⁹ Taskinen 2015, 29.

²⁰ Hagelstam 2011, 316.

²¹ Taskinen 2015, 20; Rönkkönen 2005, 644.

Rajan vetäminen sensuurin ja itsesensuurin välillä on vaikeaa. Sotilaat pyrkivät noudattamaan säädöksiä, mutta usein motiivina jonkin asian pois jättämiselle ei ollut itsesensuuri vaan vastaanottajan reaktioiden huomioiminen.²² Tutkimuksellista arvoa on aikaisemmin heikentänyt myös kirjeiden sisältö. Ne ovat välittäneet suurimmaksi osaksi arkista sotakokemusta jokapäiväisistä rutiineista ja kuulumisten vaihtoa jännittävien taistelukertomuksien sijaan.²³ Tällä hetkellä kirjeet ovat kuitenkin lähteenä parhaimmillaan, kun niitä luetaan juuri siitä näkökulmasta, miten sodan keskellä eläneet ihmiset keskustelivat ja pyrkivät hallitsemaan elämäänsä arkipäiväisessä kanssakäymisessä.²⁴

Sota-ajan kirjeenvaihtoa on tutkittu Suomessa jo jonkin verran. Tutkimukseni kannalta keskeisimpiä teoksia ovat *Kirjeitä sodasta, kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* (toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi, 2015), *Kirjeet ja historian tutkimus* (toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen, 2011), *Ihminen sodassa, Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki, 2006). Teokset sisältävät artikkeleita useilta kirjoittajilta. *Kirjeitä sodasta* -teoksessa artikkelit käsittelevät sota-ajan kirjekulttuuria monesta eri näkökulmasta ja antavat näin kattavaa tietoa kirjeiden kirjoittamisesta sodan poikkeusolosuhteissa. Esimerkiksi artikkelissa ”Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta” Ilari Taskinen käsittelee sotilaiden kirjeiden kokemuksiin ja tulkintaan liittyviä haasteita. Hän pohtii kirjeiden välittämää sotakokemusta: mitä kirjeet kertovat sodan tapahtumista ja sodassa eläneiden ihmisten tunteista ja ajatuksista, miksi kirjeitä kirjoitettiin ja mikä niiden merkitys oli sodan kokeneille ihmisille.

Sonja Hagelstamin ja Ilari Taskisen yhdessä kirjoittama artikkeli ”Hiljaisuuden myytit, Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä” pohtii: miksi sotilaat kirjoittivat taisteluista ja ahdistuksesta vaikenemisen motiiveista huolimatta, minkä takia sotilaat kirjoittivat kokemuksista, joista kertominen oli kielletty ja joita ei yleensä haluttu kotiväen kanssa jakaa sekä pohtivat sotilaiden suhdetta sensuuriin. Erkkä Pehkonen taas tuo omassa artikkelissaan ”Kirjetutkimuksen etiikkaa. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet” (2015) esiin yksityisen kirjeenvaihtodon tutkimukseen liittyviä eettismetodologisia haasteita: mitkä asiat ovat vaikuttaneet

---

²² Metsberg 2015, 40.

²³ Taskinen 2015, 12.

²⁴ Taskinen 2015, 29.

kirjeiden sisältöön, mikä on ollut tekstin ja todellisuuden välinen suhde, ja kuinka aineis-
toa tulisi tulkita huomioiden sota-ajan luomat poikkeusolosuhteet.

Tutkimukselleni erittäin hyödyllinen teos on Erkka Pehkosen väitöskirja *Poikasi täältä jostakin, Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä* (2013). Pehkonen perehtyy kahden toisilleen tuntemattoman, itä-suomalaisen miehen lähes täydellisesti säilyneeseen kirjeenvaihtoon tyttöystävän ja vaimon kanssa. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda sodan yksilöllistä kokemusta käsittelevään tutkimukseen etnologinen näkökulma. Tämän kautta Pehkonen tuo esiin sodan kokemusta, sota-ajan arkea, kulttuuria sekä mikrotasoa. Hän kiinnittää huomiota myös kirjeiden kerrontaan identiteeteistä sekä tarjoaa näkökulman rintamalta lähetetyn kirjeen kirjallisesta luonteesta ja kirjeen merkityksiin vaikuttavista kulttuurisista tekijöistä. Väitöskirjasta varsinkin kolmas pääluku on tutkimukseni kannalta hyödyllisin. Siinä Pehkonen tarkastelee kirjeiden keskeisintä ja niissä eniten tilaa saanutta aihepiiriä eli rakkautta. Pehkosen mukaan rakkaudesta kertominen paljastaa erityisesti sosiaalisten suhteiden sodan-aikaisen tulkinnan eli minkälaisena ymmärrettiin miehen ja naisen välinen suhde. Pehkonen tarkastelee myös keinoja, joilla rakkaudesta kerrotaan.

Sonja Hagelstam on kirjoittanut tutkimukseni kannalta useita hyödyllisiä artikkeleita. Artikkelissa ”Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa” (2011) Hagelstam tarkastelee rintaman ja kotirintaman välisen kirjeenvaihdon merkityksiä, erityispiirteitä ja käytäntöjä jatkosodan aikana sekä pohtii tähän kirjelajiin liittyviä lähdekriittisiä, metodologisia ja tulkinnallisia kysymyksiä. Samalla Hagelstam tutkii kirjeiden kirjoittamista kulttuurisena ja sosiaalisena ilmiönä sodan poikkeusoloissa.²⁵ Artikkelit ”Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa” (2006) sekä ”Perhe-elämä, arki ja sota” (2008), käsittelevät sota-ajan kirjeenvaihtoa ja parisuhdetta. Artikkeleissa Hagelstam käsittelee parisuhdetta sodan luomissa poikkeusoloissa, kirjeiden kirjoittamisen merkitystä pariskunnille ja keinoja, joilla kirjoittajat ylläpitivät suhdettaan.

Muita tärkeitä artikkeleita tutkimukseni kannalta on Elina Haavio-Mannilan artikkeli ”Naisten aseet, Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa” (1993). Se valottaa miesten

---

²⁵ Hagelstam 2011, 300–301.

ja naisten välisiä suhteita sodan aikana ja käsittelee pariskunnan kirjeenvaihtoa jatkosodan ajalta. Artikkelista on havaittavissa samoja teemoja kuin omassa tutkimuksessani. Iris Kankaanpään artikkeli ”Rakkaus kirjeissä” (2001) nostaa esiin miehen tunteellisuuden sekä tuntemuksia sotarintamalta. Hänenkin tutkimuksessaan rakkaus tunteena nousee vahvasti esiin. Satu Pekkarisen artikkeli ”Sodan kirjoitettu perhe” (1998) antaa kuvausta siitä, millaista kirjeenvaihto oli pariskuntien välillä ja kuinka sota näyttäytyy kirjeissä. Heidi Aallon pro gradu -tutkielma *Sota-aikana riiattiin kenttäpostin välityksellä, Etnologinen tutkimus sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista* (2008) käsittelee kahden nuoren elämää ja heidän kokemuksiaan jatkosodan aikana. Tutkielma valottaa hienosti sota-ajan kirjeissä kirjoitettuja asioita.

Talvi- ja jatkosodan kirjeenvaihdosta on myös julkaistu erilaisia kokoomateoksia. Hyvä esimerkki näistä on Taina Huuhtasen toimittamat *Talvisodan kirjeet* (1984) ja *Jatkosodan kirjeet* (1986). Pariskuntien tai muiden perheenjäsenten välisen kirjeenvaihdon pohjalta koottuja kirjekokoelmia on myös saatavilla runsaasti.²⁶ Kokoomateokset eivät sisällä tieteellistä analyysia ja tämän vuoksi olen jättänyt ne tutkimukseni ulkopuolelle.

Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet

Tutkimukseni tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitkä tunteet nousivat esille Martin kirjeissä?
2. Miten Martti kirjoitti tunteistaan?
3. Tapahtuiko tunneilmaisussa muutosta suhteen ja sodan kehittyessä?
4. Millä tavoin sodan poikkeusolot näkyivät kirjeissä?

Analysoin tutkimuksessani Martin kirjoittamia kirjeitä Lempille, ja näin ollen tutkimuksen kohteena on vain yksilötason tunnekokemuksia. Tutkimukseni tarkoitus on kuitenkin antaa lisää ymmärrystä sota-ajan kirjeenvaihdosta, vaikka keskitynkin vain yhden miehen kirjeisiin. Yksilöllisen ilmauksen tulkinta kietoutuu yleensä myös yleisen tilanteen kommentiksi, sillä mikro- ja makrotaso ovat tiiviisti kytköksissä toisiinsa. Yksikin kulttuurinen tuotos sisältää potentiaalia kuvata koko kulttuuria, kuten Erkki Pehkonen toteaa

---

²⁶ Esimerkkejä kirjekokoelmista: Tyttö sodassa: kenttälöytökirjeitä 1941–1944 (2006), Irma ja Toivo: sodan kirjeet 1939–1944 (2013) ja Samaa unta: kihlparin kirjeitä sodan keskeltä (2007).

artikkelissaan ”Kirjetutkimuksen etiikkaa, Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet” (2015).

Tutkielmassani nousee esille kolme pääteemaa, joiden ympärille tutkimukseni rakentuu. Nämä teemat ovat kirjeille annetut merkitykset, kirjeiden mahdollistama tapa käsitellä parisuhdetta ja kirjeiden välittämä kuva sodasta. Kaikissa näissä teemoissa huomioidaan tunneilmaisu. Sodan poikkeusolojen huomioiminen kulkee läpi työn, kun aineistosta tehdyt huomioidot kontekstoidaan.

Tutkimukseni kannalta keskeisimpiä käsitteitä ovat: kirje, kirjediaalogi, tunteet. Kirje on dokumentti, jonka luonne käy ilmi sen kirjeenomaisesta rakenteesta. Kirjeen kirjoittamiseen kuuluu myös tiettyjä opittuja muotoja ja tapoja, ja niissä käytetty tyyli on vaihdellut eri aikoina.²⁷ Kirjeiden ominaispiirteitä ovat kahdenvälisyys, henkilökohtaisuus, yksityisyys, kirjeissä toistuvat formulat (dateeraus, puhuttelu, allekirjoitus) ja tekstin usein puhutteleva muoto.²⁸

Kirjediaalogi ei tarkoita tavallista vuoropuhelua, sillä kirjeitä kirjoittavat henkilöt eivät keskustele kasvotusten. Kirjeiden kirjoittaminen on kuitenkin dialogista toimintaa, sillä siinä kirjoittaja ja lukija jatkuvasti huomioivat ja vaikuttavat toisiinsa. Teksti ei myöskään rakennu pelkästään kirjoittajien kesken, vaan kirjoittamishetken tilanne tai ympäristö vaikuttaa sanojen ja ilmaisujen muotoutumiseen ja merkityksiin. Kirjettä kirjoittaessa yritetään ennakoida sitä, mitä kirje tulee herättämään vastaanottajassa. Tämän vuoksi kaikki, mitä kirjoittaja kirjoittaa ja miten hän sen kirjoittaa, määräytyy reaktioiden ennakoinnista. Näin ollen ennakointi vaikuttaa kirjeen sisältöön, tyyliin ja äänensävyyn, mutta myös kirjoittajan tapaan ajatella ja kokea, nähdä ja ymmärtää itseään ja ympäröivää todellisuutta. Samalla kirjediaalogi on tapahtuma tai toiminta, jonka avulla kirjoittaja voi tarkastella omia ajatuksiaan ja tunteitaan.²⁹

Tunteet ovat tunnekokemuksia tai olotiloja ja ne ohjaavat ihmisten toimintaa. Samalla ne ovat monimutkaisia ja muuttuvia käsitteitä, joihin yhteiskunta vaikuttaa eri tavoin. Ihmisten tapaan kokea tunteet, ilmaista niitä ja käsitteellistää niitä vaikuttaa heidän sosiaalinen

---

²⁷ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 13–15.

²⁸ Pehkonen 2013, 59.

²⁹ Hagelstam 2011, 302.

ja kulttuurinen taustansa. Tunteilla on muuttuva kontekstinsa ja muuttuvat kohteet, mutta niissä on myös jotain pysyvää, yhteisesti koettua.³⁰

Lähteet ja menetelmät

Tutkimukseni lähteenä on Muhokselta kotoisin olleen Martin kirjeet Siikajoelta kotoisin olleelle Lempille jatkosodan ajalta. Martti oli kirjeenvaihdon alkaessa sotamies (stm.) ja Lempi opiskeli Oulussa, kunnes valmistuttuaan siirtyi Muhokselle sairaalaan Lotta-työhön.³¹ Martin lähettämiä kirjeitä Lempille on vuosilta 1941–1944. Kirjeenvaihto alkaa postikortilla 1.11.1941 ja ensimmäinen kirje on lähetetty 14.11.1941. Kirjeenvaihto jatkui aina siihen asti, kunnes Martti pääsi siviiliin eli viimeinen kirje lähetettiin 5.11.1944. Martin kirjoittamia kirjeitä on säilynyt 229 kappaletta. Lempi on säilyttänyt kirjeitä muistona ja antanut ne sitten muistoksi omalle tyttärelleen. Ensimmäisenä tutkimusaineiston saatuaani skannasin kirjeet muistitikulle ja alkuperäiset kirjeet palautettiin perheen haltuun. Tutkimusta tehdessäni luin skannattuja versioita. Tutkimukseni valmistuttua palautan aineiston Oulun yliopistolle.

Kirjeiden avulla pariskunta tutustui toisiinsa ja alkoi seurustella. He menivät naimisiin juhannuksena 1944. Avioliitto kesti 37 vuotta ja päättyi Martin kuolemaan. Kirjeiden tarkoituksena oli sodan poikkeusolosuhteissa tutustua aluksi nuoreen naiseen ja saada hänestä kenties hyvä kirjeenvaihtokaveri. Vähitellen kirjeenvaihdon tarkoitus muuttui suhteen rakentamiseen ja myöhemmin ylläpitämään sitä. Sota piti heidät kaukana toisistaan, ja ainoa keino pitää yhteyttä oli kirjeenvaihto. Aluksi kirjeenvaihto oli vähäisempää, mutta tiivistyi vähitellen. Kirjeitä he kirjoittivat toisilleen useita viikossa, välillä päivittäin ja joskus jopa kaksi kirjettä päivässä. Kirjeet vaihtelivat pituudeltaan kahdesta sivusta jopa kuuteen sivuun riippuen kirjepaperin koosta. Tekstiä oli kirjoitettu aina paperin molemmille puolille. Martin käsiala oli suurimmaksi osaksi siistiä ja kirjeitä lukiessa opin nopeasti lukemaan hänen käsialaansa.

Tutkimukseni käsittää yhden henkilön eli Martin kirjeet yhdelle vastaanottajalle Lempille. Lempin kirjeitä oli säilynyt vain vuodelta 1944 ja tämän vuoksi en käytä niitä tutkimuksessani. Martin kirjeet käsittävät ajanjaksona melkein koko jatkosodan. Ne

---

³⁰ Tepora 2018, 88; Näre 1999, 10.

³¹ Martin kirjeistä ei käy tarkemmin ilmi Lempin koulutus.

käsittävät myös suhteen kehittymisen tutustumisesta naimisiinmenoon ja yhteisen elämän alkuun. Kirjeitä toki puuttuu joukosta, mutta ne eivät merkittävästi vaikuta tutkimukseen. Kirjeitä on kadonnut, jäänyt matkalle tai niitä on tarkoituksellisesti hävitetty. Syksyltä 1943 kirjeet puuttuvat kokonaan noin kahden kuukauden ajalta.

Kirjeitä lukiessa on otettava huomioon sota-ajan poikkeusolosuhteet. Sotaan kuuluu henkisiä ja fyysisiä rasitteita sekä huolta ja epävarmuutta, jotka oletettavasti heijastuivat kirjeisiin.³² Kirjeet on kirjoitettu hetkinä, jolloin sodan päättymisestä, lopputuloksesta tai oman elämän tulevaisuudesta ei ollut tietoa.³³ Erkka Pehkonen mukaan sodan luomat poikkeusolosuhteet tehostivat kirjeiden tunneilmaisua, ja välimatkan päästä käyty kirjeenvaihto mahdollisti avoimempaa vuorovaikutusta.³⁴

Käytän lähteiden analysoimisessa metodina lähilukua. Lähiluku on määritelmän mukaan kiinnostavan lähdeaineiston avaamista keskittymällä sen yksityiskohtiin.³⁵ Tarkoitukseni on ymmärtää kirjoitustyyliä, kirjeiden sisältöä sekä kirjeiden luonnetta ja sitä kautta löytää vastauksia. Tarkastelen kirjeitä sekä yksittäisinä kirjeinä että laajempana kokonaisuutena osana kirjeenvaihtoa huomioiden samalla tarkasteltavien ilmiöiden historiallisen kontekstin. Kirjeet ovat viestinnän väline, ja siten ne ovat merkityksillä ladattuja kulttuurisia objekteja, jotka tulee ymmärtää vain kontekstinsa kautta.³⁶ Perehtyminen yksittäiseen kirjeenvaihtoon voi kuitenkin tuoda valaistusta laajempiin ilmiöihin sota-ajan kirjeenvaihdosta. Aineistoa analysoidessa tärkeintä on toistuva aineiston lähiluku ja sitä kautta aineiston ymmärtämisen lisääminen tutkimuskirjallisuuden avulla.

Lähiluku tarkoittaa useammassa vaiheessa tapahtuvaa lukemista, sillä ensimmäisellä ja vielä toisellakin kerralla saattaa jäädä oleellisia asioita huomaamatta. Uudet lukukerrat ja paluut tekstin pariin tuottavat aina syvempää tulkintaa tai jopa sitä kiistäviä käsityksiä. Ensivaikutelma tekstistä harvoin on oikea, ja oleellisia asioita jää helposti pimentoon. Samalla lukeminen muuttuu yleensä suhteellisen vapaasti virtaavasta katkonaisemmaksi

---

³² Pehkonen 2013, 40.

³³ Taskinen 2015, 28.

³⁴ Pehkonen 2015, 64.

³⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 32.

³⁶ Pehkonen 2013, 44.

ja analyttisemmaksi. Koko ajan täytyy kuitenkin muistaa, että kokonaisuutta ja sen osia tarkastellaan suhteessa toisiinsa.³⁷

Itse aloitin kirjeiden lukemisen niin, että luin kaikki kirjeet ensin läpi tekemällä pieniä muistiinpanoja hakiessani vastauksia oletettuihin tutkimuskysymyksiin. Ensimmäisen lukukerran jälkeen päällimmäiseksi jäi mieleen kokonaisuus siitä, mitä kirjeenvaihto sisälsi: esimerkiksi suhteen kehittymisen kaari ja tietyt aiheet, joista eniten kirjoitettiin, kuten ikävä. Seuraavalla lukukerralla aloin hahmottaa keskeisimpiä tutkimukselleni tärkeitä aiheita liittyen tunteisiin ja parisuhteesta kirjoittamiseen. Vasta kolmannella kerralla aineiston analysointia aloin tehdä jaottelua eli jakamaan löytämiäni tunteita sisällöltään tiettyihin kategorioihin, kuten ikävä, mustasukkaisuus, rakkaus tai sota. Kirjeisiin tuli palatua vielä monta kertaa kirjoitusprosessin aikana.

Lähiluku liittyy myös käyttämäni mikrohistorian näkökulmaan. Giovanni Levin mukaan mikrohistorian avulla voidaan saada tietoa niistä strategioista, joiden avulla menneisyyden ihmiset pyrkivät maailmassa selviytymään ja sitä kontrolloimaan.³⁸ Sota-ajan kirjeenvaihto on oleellinen osa tuomaan lisätietoa sota-ajan ihmisten kokemuksista, tunteista ja mielenmaisemista. Yksilötason tulkinnat ja kokemukset sodasta ovat nousseet mielenkiinnon kohteiksi, kun on alettu ymmärtää sota koko yhteiskunnan ja kulttuurin läpäisemänä ilmiönä.³⁹ Mikrohistorian näkökulmasta ja lähilukua hyödyntäen kirjeiden ilmaukset asettuvat kontekstiinsa sekä ilmiöinä että taustalla olleina ihmisten kokemuksina, joita kirjeiden tekstit pyrkivät kuvaamaan. Samalla merkitysten tutkiminen johtaa taustalla olleiden tuntemusten ja ajatusten pohdintaan.⁴⁰ Lähiluvun avulla mikrohistoriallisista lähdeaineistoista voi saada perusteellista ja intensiivistä analyysia, ”rivien välistä” lukemista ja tulkintaa.⁴¹

Lähdekriittisesti on huomioitava tutkimusaineiston henkilökohtaisuus. Kirjeitä ei ole tarkoitettu kenenkään muun kuin vastaanottajan luettavaksi. Kirjeet ovat kuitenkin arvokasta tutkimusaineistoa, sillä niiden sisältö perustuu aikalaiskerrontaan ja mahdollisuuden lukea ihmisten kokemuksista juuri tapahtumahetkellä. Kirjeistä voidaan saada

---

³⁷ Pöysä 2015, 26–32.

³⁸ Elomaa 2001, 66.

³⁹ Pehkonen 2013, 13.

⁴⁰ Pehkonen 2013, 50.

⁴¹ Elomaa 2001, 61.

käsitystä yleisistä arvoista, ihmisten sosiaalisista suhteista, yksilön kokemuksista ja maailmankuvasta. Tästä syystä kirjeiden käyttöä voidaan perustella niiden arvokkaan uutta tietoa lisäävän merkityksen vuoksi.⁴²

Tutkimusta tehdessä on hyvä muistaa omien tunteiden tunnistaminen ja niiden vaikutus tulkintaprosessiin. Tutkijana teen valintoja siitä, mitä nostan esiin kirjeistä ja mitä tulkin-toja teen. On osattava erottaa omat tunteet ja toiveet, jotka kirjeitä lukiessa syntyy kirjeiden kirjoittajan välittämistä tunteista. Oman tunneposition tunnistaminen ja sen vaikutus tulkintaprosessiin auttaa kunnioittamaan tutkittavia henkilöitä. Samaistun Erkkä Pehkonen ajatukseen siitä, että jos henkilökohtaisista tunnekokemuksista kertova teksti ei herätä vastakaikua tutkijassa, tutkija ei ole ymmärtänyt tekstiä eikä kykene tunnistamaan kirjallisen viestinnän keinoin ilmaistavia tuntemuksia ja ajatuksia. Tärkeää on kuitenkin osata etääntyä tekstistä tarkastelemalla asiaa suhteessa historialliseen kontekstiin sekä monipuolistaa tulkintaa ja omaa kokemustaan teorioiden avulla.⁴³

---

⁴² Aalto 2008, 17–21.

⁴³ Pehkonen 2013, 48–50.

1. PARISUHTEEN RAKENTAMINEN KIRJEIDEN AVULLA

Avioparien ja perheenjäsenten kirjeenvaihdon lisäksi sota-aikana etsittiin kirjeenvaihtoon uusia tuntemattomia ihmisiä. Kirjeenvaihtoa käytiin paljolti ajankulukuksi, mutta monilla oli tarkoituksena löytää ystävä tai jopa aviopuoliso. Sota merkitsi nuorille ikäluokille luonnotonta sukupuolierottelua. Suurin enemmistö noin 18–35-vuotiaista pojista ja miehistä oli armeijan palveluksessa. Miesten rintamalla olo vaikutti sukupuolten väliseen seurusteluun ja muutti sen muotoa. Tutustuminen, seurustelu ja yhteydenpito tapahtuivat kirjeenvaihdon välityksellä.⁴⁴ Nuorilla miehillä sekä naisilla saattoi olla useita kirjeenvaihtokumppaneita, joita saatiin tutuilta, kirjeenvaihdossa jo olevilta tai lehtien kirjeenvaihtoilmoituksista. Jos kirjeenvaihtajat tulivat hyvin juttuun, vaihdettiin yleensä kuvia ja lomalle saatettiin sopia tapaaminen. Joskus nämä kohtaamiset saattoivat johtaa vakavampiinkin suhteisiin.⁴⁵

Ihmissuhteiden perusta rakentuu kuulumisten kyselemiseen ja arkisen elämän kommentointiin. Näiden arvoa meidän on välillä vaikea havaita. Kirjeenvaihto oli ainoa keino säännölliseen yhteydenpitoon, ja yksi sen tärkeimmistä tehtävistä oli ylläpitää ihmissuhteita. Aina ei ollut merkitystä sillä, mitä kirjeisiin kirjoitettiin. Se oli säännöllinen tapa, joka korvasi siviilielämän kommunikoinnin, toiminnan ja harrastukset.⁴⁶ Sota-ajan kirjeiden arvo on niihin kirjoitetuissa sen hetkisissä tuntemuksissa (esimerkiksi ikävä, kaipuu, väsymys, rakkaus), arkisissa asioissa ja tavoissa kommunikoida toisen ihmisen kanssa kirjeen välityksellä. Kirjeiden avulla kerrottiin tunteista ja ajatuksista ja opittiin tuntemaan toista ihmistä.⁴⁷ Tutkielmani kirjeistä pystyn tarkastelemaan, kuinka Martti pohti suhdettaan Lempiin ja kuinka selkeästi hän ilmaisi tunteitaan. Kirjeenvaihto muodostaa oman tilan, jossa ajallinen ja maantieteellinen etäisyys sekä fyysisen kontaktin puuttuminen luovat erilaisia ilmaisun muotoja, joilla tuoda ajatukset esiin toiselle ihmiselle.⁴⁸ Kirjeiden kirjoittaminen oli sotilaille myös tapa käsitellä ja purkaa henkisiä paineita. Samalla kirjeet symboloivat kaivattuja läheisiä, yhdessäoloa ja normaalin elämän jatkumista.⁴⁹ Kirjeenvaihto oli ihmisille tärkeä henkireikä sodan raskaissa olosuhteissa.⁵⁰

---

⁴⁴ Haavio-Mannila 1993, 280; Kivimäki 2016, 94.

⁴⁵ Haavio-Mannila 1993, 290–310; Taskinen 2015, 13–15; Rönkkönen 2005, 637–638.

⁴⁶ Taskinen 2015, 17–27.

⁴⁷ Näre 2016, 115.

⁴⁸ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011, 21.

⁴⁹ Taskinen 2015, 16–18.

⁵⁰ Hagelstam 2011, 300.

1.1 Tuntemattomasta tytöstä vaimoksi – Epävarmuudesta luottamukseen

Ajattele, kaksi vuotta sitten minulle oli noin parikymmentä tyttöä joille kirjoitin. Sinäkin rakas olit silloin tuntematon. Olet voittanut ne kaikki. Nyt ei ajatuksiini sovi muita kuin Sinä, olet kaikkeni ja minä olen Sinun, aivan täydellisesti. Olet juuri sellainen jota ihailen ja rakastan. Olet vastustamaton. Olet minun.⁵¹

Martti ja Lempi eivät tunteneet toisiaan, kun he aloittivat kirjeenvaihdon. Martti sai Lempin osoitteen toiselta sotilalta. Hän lähetti Lempille postikortin, jossa toivoi tämän alkavan kirjeenvaihtoon. Martin suureksi iloksi Lempi vastasi hänelle. Tästä alkoi heidän kirjeenvaihtonsa, joka jatkui läpi jatkosodan. Kirjeenvaihto alkoi hitaasti toiseen tutustuen, mutta molemmat toivoivat jo varhaisessa vaiheessa, että heistä tulisi hyviä ystäviä. Sota vaikutti ihmissuhteisiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen, joka käytiin nyt kirjeenvaihdon avulla.

Martti ja Lempi aloittivat kirjeenvaihdon loppusyksystä 1941, he menivät kihloihin Martin ollessa lomilla toukokuun lopulla 1943 ja naimisiin kesäkuussa 1944. Martin kirjeiden sisällöstä päätellen heidän suhteensa eteni ja kehittyi pääpiirteissään vallitsevien normien mukaisesti. Toki heidän suhteensa ei välttynyt kolhuilta ja ilmeisesti heidän perheidensä varallisuuserot aiheuttivat pientä jännitettä.

Jo muutamien kirjeiden jälkeen Martti kirjoitti, kuinka iloiseksi tuli Lempin kirjeistä ja hänen ystävyystään: ”Oli todella hauskaa että meistä tuli näin hyvät ystävät, minä voin kertoa sinulle kaiken ja tiedän varmaan että ymmärrät, olen sen huomannut.”⁵² Martti kirjoitti kirjeissään heti hyvin avoimesti ja suoraan. Tämä on ymmärrettävää, koska miesten ja naisten välinen tutustuminen tapahtui suurelta osin kirjeenvaihdon välityksellä. Sota-aikana oli hyvin vähän mahdollisuuksia kokoontua viettämään aikaa vastakkaisen sukupuolen kanssa tarkoituksena etsiä itselleen puolisoa. Tutustumista kuitenkin helpotti sota-ajan ilmapiiriin liittyvä tietynlainen välittömyys ihmissuhteissa. Se näkyi myös Martin kirjeissä. Elina Haavio-Mannilan mukaan yhteinen järkyttävä tilanne teki ihmiset

---

⁵¹ Martin kirje Lempille 23.1.1944.

⁵² Martin kirje Lempille 11.3.1942.

tavallista välittömämmiksi.⁵³ Tämä välittömyys vaikutti siihen, että kirjeissä oltiin avoimempia ja tuotiin omat halut suuremmin ja nopeammin esiin, kuin tavallisena aikana olisi tehty.

Martin ja Lempin suhde kehittyi hitaasti, jos tarkastellaan aikaväliä ensimmäisestä kirjeestä kihloihin menoon, mutta huomioiden, kuinka monta kertaa he näkivät toisensa tuona aikana, heidän suhteensa eteni hyvinkin nopeasti. Aikakauden oletukset ja ajatukset ihmisten välisistä suhteista määrittivät esimerkiksi sitä, miten parisuhteita luotiin ja ylläpidettiin.⁵⁴ Martin ja Lempin tapauksessa täytyy huomioida sota-aika ja sen tuomat haasteet ylipäättään luoda suhteita. Sota-ajan poikkeusolot vaikuttivat naisten ja miesten väliin suhteisiin ja perinteiset sukupuolten suhteita ja sukupuolisuutta koskevat arvot ja normit joutuivat koetukselle. Sota-aikana sukupuolisuutta säätelivät kuitenkin vahvasti sekä naisten että miesten itsekuri, toverikuri ja tietysti ympäristön valvonta.⁵⁵

Sota-ajan poikkeusolot loivat kuitenkin tilaisuuksia poiketa normeista. Kirjekumppanuus saattoi kannustaa kokeiluihin, ja rakkaussuhteita syntyi helpommin. Kaikesta huolimatta ihanteena oli pidättyvyys, ja seurustelua säätelivät tarkat normit. Esimerkiksi yhdessä vietettyä yötä ennen kihlausta ja avioliittoa ei aina katsottu hyvällä, ja varsinkin avioton lapsi olisi ollut suuri häpeä.⁵⁶ Martti kirjoitti eräässä kirjeessään haaveilevansa Lempin näkemisestä, kun hän tulee lomille: ”Voit luottaa minuun Lempi, että mitään ikävää ei satu, luotatko?”⁵⁷ Kyseinen maininta luottamuksesta viitanee selkeästi siihen, että kahden kesken vietetty aika ei välttämättä ollut soveliasta. Todennäköisesti Martti halusi kuitenkin vakuuttaa Lempille, ettei tällä olisi mitään pelättävää, että hän oli kunnon mies. Kirjeiden välityksellä oli vaikeaa rakentaa luottamusta toiseen, sillä koskaan ei voinut tietää, millainen ihminen siellä kirjeiden takana lopulta oli.

Kaikista yhteiskunnan normeista huolimatta eivät Martti ja Lempikään olleet puhtoisia. Martti ja Lempikin nimittäin harrastivat esiaviollista seksiä. ”Kerroit siitä ”asiasta”... Rakas olen niin pahoillani, kuin olisin syyllinen nyt kaikkeen, kun Sinun pitää nyt olla huolissaan sen takia... Kuulehan, vaikka ei asiat olisikaan niin ja meidän ei sen tähden

---

⁵³ Haavio-Mannila 1993, 282; 307.

⁵⁴ Pehkonen 2015, 61.

⁵⁵ Haavio-Mannila 1993, 280, 300–315; Näre 2008, 20.

⁵⁶ Näre 2008, 20–23; Haavio-Mannila 1993, 314.

⁵⁷ Martin kirje Lempille 13.4.1942.

tartteis mennä vihille, niin sittenkin minusta on aivan liian pitkä aika odottaa kaksi vuotta, kyllä meidän on saatava ennen lupa.”⁵⁸ Seuraavassa kirjeessä kirjeen yläreunaan oli kirjoitettu ylösalaisin: ”Rakas kaikki on siis hyvin, on paljon parempi kuitenkin niin.”⁵⁹ Lempi oli pelännyt tulleensa raskaaksi, mutta kummankin onneksi niin ei käynyt.

Jokaisen ihmissuhteen perusta on keskinäinen luottamus. Martin kirjeistä oli havaittavissa neljä erillistä ajanjaksoa. Ensimmäinen käsitti ajan ensimmäisestä kirjeestä siihen asti, kun he menivät kihloihin. Toinen ajanjakso kesti vähän yli puoli vuotta kihlautumisen jälkeen, kolmas ajanjakso oli puoli vuotta ennen naimisiinmenoa ja neljäs ajanjakso oli naimisiinmenon jälkeinen aika. Jokaisella ajanjaksolla oli tiettyjä ominaispiirteitä liittyen esimerkiksi tunteista kertomiseen tai parisuhteen käsittelyyn. Ensimmäinen ajanjakso oli tutustumista toiseen ihmiseen ja parisuhteen rakentamista. Aluksi se oli keskustelua parisuhteesta ja rakkaudesta yleisellä tasolla. Varovaisesti saattoi jo kertoa pitävänsä toisesta kirjeiden perusteella. Ensimmäisen tapaamisen jälkeen Martin kirjeisiin tuli mukaan rohkeutta kirjoittaa ikävästä ja halusta päästä taas Lempin luo, vaikka he eivät edes olleet virallisesti yhdessä. Martti alkoi odottaa Lempin kirjeitä yhä enemmän ja hän alkoi jopa kirjoittaa rakkaudestaan Lempiä kohtaan: ”Odotan aina niin kovin sinun kirjeitäsi, rakas tyttö on kuin olisit silloin pienen hetken luonani täällä, voi kumpu todella olisitkin.”⁶⁰

Seuraavan tapaamisen jälkeen kirjeet jo pursusivat rakkautta ja keskustelua suhteesta ja tunteista. ”Rakas, olen onnellinen siitä kun sain olla niinkin paljon kanssasi, olet suloinen, rakastan sinua enemmän kuin koskaan ketään, tiedän sen nyt.”⁶¹ Suhteen edetessä kirjeistä on havaittavissa luottamuksen rakentamista, joka liittyi vahvasti itse parisuhteen rakentamiseen: ”...olemme luvanneet toisillemme että kaikki mitä uskomme toisillemme pysyy vaikka mitä sattuis vain meidän Sinun ja minun salaisuutena, aina, niitä ei saa muut tietää, eikä tarvitse sillä vain me ymmärrämme sen, niinhän rakas.”⁶²

Luottamuksen rakentamiseen liittyi vahvasti keskustelu siitä, että he olisivat toisilleen avoimia ja rehellisiä kaikessa. Martille oli tärkeää saada lukea kirjeistä, että Lempi halusi olla hänelle rehellinen ja uskollinen. Martti saattoi jopa kirjoittaa Lempille: ”Rakkain

---

⁵⁸ Martin kirje Lempille 9.6.1943.

⁵⁹ Martin kirje Lempille 11.6.1943.

⁶⁰ Martin kirje Lempille 10.11.1942.

⁶¹ Martin kirje Lempille 24.2.1943.

⁶² Martin kirje Lempille 17.12.1942.

lupaathan kertoa kaiken minulle, tiedäthän __ lupaan että ymmärrän.”⁶³ Martista nimittäin alkoi vähitellen paljastua mustasukkaisia piirteitä. Parisuhteen ollessa vasta alkutaipaleella sitä ylläpidettiin ja rakennettiin pelkästään kirjeenvaihdon kautta, mikä loi epävarmuutta kirjoittajien välille. Ei ollut muuta keinoa, kuin uskoa siihen, mitä toinen kirjeissään kirjoitti. Oma uskollisuuttaan oli myös tärkeää vakuuttaa ja Martti kirjoittikin, että ennemmin kuolisi kuin pettäisi Lempiä.⁶⁴ He olivat eräässä kirjeessä keskustelleet myös siitä, että heidän pitäisi olla rehellisiä toisilleen myös silloin, jos jostain syystä rakkaus loppuisi toista kohtaan.⁶⁵ Tämä oli tärkeää, koska molemmilla oli kaikista rakkaudenosoituksista huolimatta muitakin kirjekavereita. Huhtikuun 1943 alussa Martti oli kirjoittanut lopettaneensa muille tytöille kirjoittamisen, ja Lempi ilmoitti kuukautta myöhemmin lopettaneensa muille pojille kirjoittamisen. Tästä kuukausi eteenpäin ja he olivat kihloissa.

Tämä ei kuitenkaan ollut mitenkään epätavallista, vaan kertoo siitä, kuinka sota-aikana toimittiin ihmissuhteissa. Kirjeenvaihdon avulla luotiin uusia suhteita, mikä mahdollisti nuorille miehille ja naisille seurustelun vastakkaisen sukupuolen kanssa. Kirjeitä lähetettiin tutuille, mutta myös tuntemattomille⁶⁶, kuten Martin ja Lempin tapauksessa. Martilla ja Lempillä oli aluksi useita kirjekavereita, ja he pitivät mahdollisuutensa auki useampaan suuntaan. Lopulta kuitenkin muut jäivät ja jäljelle jäi se yksi kirjeenvaihtokaveri, josta saattoi kehittyä vakavampi ihmissuhde. Martin ja Lempin tapauksessa heistä tuli avio-
puolisot.

Toinen ajanjakso alkoi kihloihin menosta. Tälle ajanjaksolle tyypillistä olivat ikävä ja kaipaus sekä varmuuden hakeminen sille, että toinen todella halusi olla toisen kanssa. Marttia vaivasi epävarmuus, vaikka he olivat nyt kihloissa. Martin tunteiden voimistuessa Lempiä kohtaan mukaan tuli myös mustasukkaisuutta ja omistushalua. Varsinkin mustasukkaisuus näkyi kirjeissä voimakkaasti. Melkeinpä kaikista kirjeistä huokui suuria tunteita. Ne olivat täynnä ikävää, epätoivoa, rakkaudentunnustuksia, esteiden voittamista, luottamusta toiseen, odottamista, toivoa sodan loppumisesta ja yhteisen elämän alkamisesta sekä suurta pelkoa toisen menettämisestä. Elettiin asemasodan toista kesää ja syksyä vuonna 1943, jolloin sota oli kestänyt jo yli kaksi vuotta. Martti oli samaan aikaan

---

⁶³ Martin kirje Lempille 16.3.1943.

⁶⁴ Martin kirje Lempille 14.4.1943.

⁶⁵ Martin kirje Lempille 23.4.1943.

⁶⁶ Taskinen 2015, 17.

äärettömän onnellinen ja rakastunut Lempiin, mutta samaan aikaan hyvin synkkämielinen ja jopa ahdistunut: ”Rakas Lempini, minua ei jätä tuo kummallinen tuskan tunne se painaa.”⁶⁷ Hän kirjoitti erossa olon olevan tuskallista, jokaisen solun kaipaavan Lempiä ja jokaisen veripisarankin sykkivän vain Lempille. Hän myös halusi voittaa kaikki esteet, jotka olivat heidän onnensa tiellä.

Syksyltä 1943 puuttuu kirjeitä. Martti kävi lomalla, ja jotain ikävää tapahtui. Kirjeitä puuttuu melkein kahden kuukauden ajalta. Siinä välissä oli tullut yksi kirje, josta käy ilmi, että rakkaus oli kokenut ison kolhun:

Voi miten rakastankaan Sinua. Lempi jos rakastat oikein minua niin tulemme onnellisiksi. Varmasti tulemme. Nämä kaikki ikävät asiat jätämme taakse, unohdamme. Ei se seuraa varjon tavoin meitä. Tiedän, että ajattelet sitä. Rakas, miksi epäilet? Kaikki tulee ja täytyy tulla hyväksi. Lempini, nyt tiedän minkälainen oikea rakkaus on. Meidän täytyy saada se sellaiseksi. Se on sellainen että sitä ei järkytä mikään. Kun rakastaa oikein on kaikki muu samantekevää. Silloin on onnellinen kaikessa__ Kärsimyksessäkin. Minä tein hirveän virheen, epäilin Sinua ja tein kärsimyksen monin kertaiseksi. Kumpu voisin sen sovittaa. Voi miten hyvä oletkaan. Olen tuottanut kaikkea tuollaista kauheaa Sinulle ja Sinä voit silti ymmärtää ja antaa anteeksi. Rakas tahdon tulla hyväksi. Sinä voit sen tehdä minusta. Olet hyvä.”⁶⁸

Lokakuun 10:n päivän jälkeen on säilynyt vain viisi kirjettä ennen vuoden vaihtumista. Miksi Lempi ei säilyttänyt kirjeitä tältä ajalta? Kirjeistä ei koskaan selviä, mitä heidän välillään oli tapahtunut. He palasivat aiheeseen aina joskus, paljon myöhemminkin, mutta silti kirjeistä ei käy ilmi, mitä todella oli tapahtunut. Oma epäilykseni liittyy siihen, että Martti oli niin mustasukkainen, että menetti luottamuksensa Lempiin eikä uskonut siihen, että Lempi todella voisi rakastaa häntä ja haluta olla hänen kanssaan. Toisaalta siihen liittyi myös jotenkin Martin menneisyys. Myöhemmin helmikuussa 1944 Martti kirjoitti mustasukkaisuudestaan ja kertoi voittaneensa sen.⁶⁹ Tämä voisi vahvistaa

---

⁶⁷ Martin kirje Lempille 2.9.1943.

⁶⁸ Martin kirje Lempille 21.11.1943.

⁶⁹ Martin kirje Lempille 24.2.1944.

omaa käsitystäni siitä, mitä oli tapahtunut. Asiaa vaikeuttamassa oli varmasti myös molempien vanhempien mielipiteet heidän kihlautumisestaan.

Toisaalta myös Lempi pyysi Martilta anteeksi: ”Rakkain, pyysit anteeksi. Tiedäthän, että olen ymmärtänyt kaiken ja antanut anteeksi kauvan sitten jo.”⁷⁰ Martti pääsi jouluksi ja uudeksi vuodeksi kotiin, ja loman jälkeen kaikki näytti olevan taas hyvin. Kirjeet pursusivat rakkautta, uskoa ja luottamusta suhteen kestävyYTEEN. Martti kirjoitti olevansa kuin muuttunut loman jälkeen ja päässeensä tasapainoon: ”Tunnen itseni varman rauhalliseksi ja minun on hyvä olla.”⁷¹

Kolmas ajanjakso alkoi tammikuusta 1944, kun Martti saapui lomalta takaisin rintamalle. Kaikesta päätellen Martti ja Lempi olivat saaneet puhuttua kaikki asiat selviksi ja olivat yhtä mieltä siitä, että he halusivat olla yhdessä ja tehdä kaiken sen eteen, että suhde tulisi kestävään. Lomalta paluun jälkeen kirjeet sisälsivät paljon ikävää ja toisen kaipausta, mutta hyvässä mielessä: ”Lempini, tiedäthän, että on aivan vaikea olla näin, kun on ikävä, eikä voi olla sen luona jota rakastaa. Mutta tämä ikäväkin on ihanaa kun se on ikävää Sinun luoksesi. Tämä tekee kaiken niin kauniiksi, se antaa tuntoa, että Sinä olet kaikeni.”⁷² Kirjeet sisälsivät myös paljon keskustelua suhteesta ja rakkaudesta toista kohtaan: ”Rakas Lempini, olen niin onnellinen, että Sinä olet morsiameni. En vois ajatella enää elämää ilman Sinua. Sinä et voi tietää miten rakas minulle olet. Ihailen niin kaikkea Sinussa.”⁷³ Seuraavan loman koittaessa keväällä, Martti jopa itse kirjoitti lomanvälin olleen helppo ja hän oli onnellinen ja sen myös huomasi kirjeistä.⁷⁴

Loman jälkeen kirjeiden tunteellisuus jatkui hyvin voimakkaasti: ”Olet niin tavattoman rakas minulle. Kaikesta muusta luopuisin jos niin tarvitseis, mutta ilman Sinua en voi olla ja siksi mikään maailmassa ei saa meitä eroittaa.”⁷⁵ Kirjeiden sisällöstä teki entistä mielenkiintoisemman ja tunteikkaamman se, että he olivat jo aikaisemmin päättäneet mennä kesällä Martin vuoroloman aikaan naimisiin. Vuorolomat kuitenkin peruttiin, ja he alkoivat suunnitella vihkiloman anomista juhannukseksi, jotta he pääsisivät naimisiin

---

⁷⁰ Martin kirje Lempille 18.12.1943.

⁷¹ Martin kirje Lempille 16.1.1944.

⁷² Martin kirje Lempille 30.1.1944.

⁷³ Martin kirje Lempille 17.2.1944.

⁷⁴ Martin kirje Lempille 12.4.1944.

⁷⁵ Martin kirje Lempille 28.4.1944.

kauneimman kesän aikana: ”Kuinka onnellista meillä olis kun saisimme olla yhdessä Juhannuksena ja vielä nuo muutamat päivät sen jälkeen... Tahdon saada Sinut rakas vaimokseni niin pian kuin suinkin, sillä olet minulle kaikkeni.”⁷⁶ Vihkiloman saaminen ei käynyt aivan niin helposti, kuin he olettivat. Lopulta kaikki kääntyi parhain päin, ja Martti sai vihkiloman: ”Rakas se veti sittenkin! Arvaat mikä? loma tietenkin. Oli sentään sitä tuurin tynkää. Olen niin iloinen että et arvaa varmasti rakas.”⁷⁷ Juhannuksena 1944 he menivät naimisiin.

Naimisiinmenon jälkeen alkoi neljäs ajanjakso: kirjeenvaihto lisääntyi huomattavasti ja kirjeiden sisältö muuttui hieman. Sisältö alkoi muuttua jo hieman ennen häitä. Martin kirjeissä ei esiintynyt enää tuskallista ikävää ja kaipuuta. Kirjeet olivat enemmänkin täynnä rakkautta ja kauniita sanoja. Kirjeiden luonne muuttui vähitellen myös arkisemmaksi jutusteluksi. Niistä huomasi nyt suhteen vakiintumisen. Enää ei tarvinnut olla huolissaan tai epävarma toisen tunteista ja halusta jakaa yhteinen elämä. Tuntuu, etteivät edes sodan tapahtumat päässeet vaikuttamaan Martin onnellisuuteen ja mielenrauhaan. Kirjeisiin tuli itsevarmuutta ja vastuun kantamista. Aikaisemmin hän haki Lempiltä varmuutta ja turvaa, mutta nyt hän oli se, joka ymmärsi Lempin ikävää ja halusi suunnata katseen yhteiseen tulevaisuuteen: ”Rakkain, ikävä minun on Sinua ja kaipaen kovasti nähdä Sinut ja olla luonasi, mutta olkoon vaikka kuinka pitkä aika siihen, niin minä jaksan odottaa sen ja tiedänhän että Sinä rakas odotat vaikka kuluis vuosiakin, kun vaan tiedät minun elävän ja tulevan kerran luoksesi. Enempää ei kukaan mies vois rakastaa vaimoan kuin minä rakastan Sinua Lempini.”⁷⁸

Naimisiinmenon jälkeen katseet kääntyivät tulevaisuuteen. Lempi ja Martti alkoivat haaveilla ja suunnitella elämää sodan jälkeen. He alkoivat odottamaan rauhaa ja yhteisen elämän alkamista. Mielenkiintoinen huomio on myös se, että viimeistään naimisiinmenon jälkeen ei ollut enää Marttia tai Lempää, vaan ”me”.

...rakkautemme ja toistemme ymmärtämys kaikessa on täydellistä, sillä muu jää tois arvoiseksi sen rinnalla... Emme ota mitään liian ahtaasti ja kireästi, vaan siltikin meillä on varma tietoisuus siitä mitä tahdomme ja minkä eteen

---

⁷⁶ Martin kirje Lempille 6.6.1944.

⁷⁷ Martin kirje Lempille 17.6.1944.

⁷⁸ Martin kirje Lempille 25.8.1944.

*aherramme... Teemme työtä yhdessä, pidämme hauskaa yhdessä, ilot, surrut, kaikki on meillä yhteistä, aina. Kun rakastamme ja luotamme toisiimme, niin on kaikki hyvin.*⁷⁹

Kirjeistä huokui kasvavassa määrin levollisuutta ja rauhaa, mitä niissä ei ennen ollut. Varsinkin rauhan tulon jälkeen kirjeistä sai lukea enemmän rintaman elämästä, ja niissä oli arkista jutustelua, kuulumisten ja ajatusten vaihtoa. Rauhan tulon jälkeen Martti uskalsi kirjoittaa hieman enemmän sotaan liittyvistä asioista, ajatuksista ja tunteista. Taustalla vaikutti kiihkeä odotus siviiliin pääsystä ja yhteisen elämän aloittamisesta Lempin kanssa.

1.2. Kirje tekee kaiken valoisammaksi

*Tuhannet kiitokset kahdesta kirjeestäsi. Voi rakas voitko arvata miten rakkaita ne on minulle täällä, en vois kuvitella tätä elämää täällä ilman kirjeitäsi. Aivan sydän alkaa ilosta nopeammin pomppimaan, kun näen Sinun rakkaan käsialasi kirjeen päällä.*⁸⁰

Kirjeen saapuminen saattoi olla monenkin sotilaan paras hetki päivästä. Posti saapui Martin kirjeiden perusteella yleensä iltaisin, jolloin päivän töiden jälkeen omalla sängyllä saattoi odottaa iloinen yllätys eli kirje. Kirje tai paketti kertoi sotilaille, että heitä ei ollut unohdettu, sillä muistetuksi tuleminen oli tärkeää henkisen hyvinvoinnin kannalta. Rintamakirjeenvaihto oli tärkeä side miesten ja naisten välillä koko sodan ajan. Kirje oli merkki katkeamattomasta yhteenkuuluvuudesta pitkien erossaoloaikojen aikana.⁸¹

Sotilaat saivat kirjeiden lisäksi paketteja, jotka sisälsivät yleensä ruokaa tai talvella vaatteita. Niitä lähettivät yleensä kirjeenvaihtokaverit, vanhemmat ja mahdolliset tyttöystävät ja puoliset. Kotoa saadut paketit olivat odotettuja. Sotilaiden huollon kannalta ruoka- ja vaatepaketeilla oli myös tärkeä tehtävä.⁸² Kirjeenvaihtokavereita etsittiin jopa sen takia, että heiltä saataisiin paketteja. Paketit olivat iloisia yllätyksiä ja toivat vaihtelua rintamalla

---

⁷⁹ Martin kirje Lempille 2.9.1944.

⁸⁰ Martin kirje Lempille 22.7.1943.

⁸¹ Hagelstam 2006, 222; Näre 2016, 93–95; Hagelstam 2011, 312.

⁸² Rönkkönen 2005, 637; Haavio-Mannila 1993, 307.

tarjottavaan ruokaan. Martti kirjoitti kirjeissään syöneensä Lempin tekemiä herkullisia leivonnaisia ja paistaneensa usein lettuja Lempin lähettämistä jauhoista. Jouluna 1942 Lempi oli laittanut Martille paketin. Martti kirjoitti, ettei voi oikein selittää miltä hänestä tuntui, mutta se oli ihanaa. Lempi oli tehnyt kaiken sen Martin vuoksi, se sai hänet niin onnelliseksi.⁸³

Kirjeenvaihto rintaman ja kotirintaman välillä oli tärkeää varsinkin mielialan sekä taistelutahdon ylläpitämiseksi.⁸⁴ ”Kirjeesi tuo tänne harmaaseen elämään valoa, ne saa synkän mielen iloiseksi.”⁸⁵ Martin kirjeistä sai lukea, kuinka hän tuli aina iloiseksi ja onnelliseksi Lempin lähettämistä kirjeistä ja kuinka ne auttoivat jaksamaan: ”On ihmeellistä, kirjeesi aivan muuttaa mielen ja tekee kaiken valoisaksi.”⁸⁶ Kirjeistä voi myös usein lukea, kuinka tärkeitä kirjeet olivat. Martille Lempin kirjeet olivat kuin aarteita. Kirjeet usein säästettiin ja luettiin uudestaan ja uudestaan. Varsinkin aviopuolisoiden kirjeitä on säästynyt näihin päiviin asti ja niiden runsautta selittää niiden tunnearvo. Kirje symboloi sodan erottamille ihmisille kaivattuja läheisiä, yhdessäoloa ja normaalin elämän jatkumista.⁸⁷ Sonja Hagelstam kirjoittaa artikkelissaan ”Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa”, että kirje oli kuin yksityinen tila, jossa kirjoittaja sai hetken olla ”kahden” vastaanottajansa kanssa.⁸⁸ Mielenkiintoinen pieni huomio Martin muutamassa kirjeessä oli se, että hän ihmetteli, miksi Lempi oli säästänyt kaikki hänen lähettämänsä kirjeet ja pyysi polttamaan ne. Onneksi Lempi ei niin tehnyt. Sodan viimeisen vuoden aikana Martin mieli oli jostain syystä muuttunut, ja hän oli alkanut säästää Lempin kirjeitä. Syksyllä 1944 hän kirjoitti hänellä olevan iso nippu Lempin kirjeitä kotiin tuotavaksi.

Kirjeet toivat toisen hetkellisesti lähelle, kun fyysinen kanssakäyminen ei ollut mahdollista.

*Lempini, tiedätköhän Sinä kuinka rakastan Sinua? Niin paljon että en osaa sitä sanoa. Kirjeesi saa vereni kiertään nopeaan, aivan polttaan, se on kaipausta luoksesi, kaipausta saada tuntea rakkautesi, elää kanssasi aina.*⁸⁹

---

⁸³ Martin kirje Lempille 26.12.1942.

⁸⁴ Rönkkönen 2005, 634, 646.

⁸⁵ Martin kirje Lempille 30.11.1942.

⁸⁶ Martin kirje Lempille 6.5.1944.

⁸⁷ Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 7, 18.

⁸⁸ Hagelstam 2011, 311.

⁸⁹ Martin kirje Lempille 7.8.1943.

Kirjeitä kirjoitettiin varsinkin läheisissä suhteissa useita kertoja viikossa, joissain tapauksissa lähes päivittäin ja pahimman ikävän vallatessa useampi kirje päivässä. Sodan luoma etäisyys tuntui edes vähän siedettävämmälle tiiviimmän kirjeilyyhteyden ansiosta.⁹⁰ Tutustumisvaiheessa kirjeenvaihto oli vähäisempää, mutta vähitellen kirjeenvaihto lisääntyi ja parisuhteen kehittyessä kirjeitä kirjoitettiin useampia kertoja viikossa. Martti kirjoitti, ettei tunne itseään enää niin yksinäiseksi, kun tiesi Lempin muistavan häntä.⁹¹

Kirjoittamisen paljoutta jatkosodan aikana selittää ihmissuhteiden ylläpito. Halu pitää yhteyttä läheisiin ihmisiin sai kansan kirjoittamaan. Säännöllinen, tiivis ja rutiininomainen kirjeenvaihto myös lievensi huolia.⁹² Yhteys rintamien välillä oli tärkeää myös mielialan ja taistelutahdon ylläpitämisessä.⁹³ Kotirintamaa kehoitettiin kirjoittamaan iloisia, reippaita ja kannustavia kirjeitä, jotka pitäisivät miesten taistelutahdon ja mielialan korkealla. Sotilaiden kirjeiden tuli myös olla rohkaisevia, luottavaisia ja sisältää tietoa siitä, että kaikki oli hyvin ja taistelutahtoa löytyy. Kummankaan osapuolen kirjeet eivät saaneet sisältää valittamista turhista asioista tai ongelmista. Kirjeistä saa lukea siitä, kuinka iloisiksi sotilaat ja heidän läheisensä tulivat vastaanottaessaan kirjeitä, mutta myös siitä, millaisia tunteita kirjeenvaihdon häiriintyminen tuotti. Niitä kaivattiin ja odotettiin ja jos niitä ei kuulunut, epätoivo valtasi mielen.⁹⁴

Sota-aikana ei turhaan neuvottu kansalaisia kirjoittamaan iloisia ja kannustavia kirjeitä. Kirjeiden sisällöllä oli suuri merkitys sekä rintamalla olevien että kotirintamalla olevien tunteisiin.

*Olen niin iloinen ja onnellinen. Vain Sinä voit tehdä minut onnelliseksi. Täälläkin korvessa voi olla sitä vaikka joskus tuleekin ikävä niin polttavaksi, että on vaikea olla... Olet todella päivänsäteeni. Kun Sinä olet iloinen ja onnellinen on minun niin hyvä olla. Vaan kun olet toivoton ja surullinen niin silloin on minunkin mieleni musta kuin syksyinen yö.*⁹⁵

---

⁹⁰ Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 17; Hagelstam 2006, 217.

⁹¹ Martin kirje Lempille 29.10.1942.

⁹² Taskinen 2015, 16.

⁹³ Rönkkönen 2005, 634; 646.

⁹⁴ Hagelstam 2011, 304–306, 321; Taskinen 2015, 17.

⁹⁵ Martin kirje Lempille 11.1.1944.

Martin kirjeistä huomaa, kuinka iloiseksi hän tuli saadessaan Lempin kirjeen. Kirjeiden alussa hän yleensä myös kiitti Lempiä sekä kehuu häntä lähettämästään tai lähettämistään kirjeistä. Kiittäminen kertoi kirjeiden suuresta merkityksestä vastaanottajalle ja sillä haluttiin osoittaa kiitollisuutta jokaisesta kirjeestä. Samalla voitiin kertoa kirjeen ilahduttavasta vaikutuksesta ja tuoda esiin se, että niitä odotettiin kovasti jatkossakin.⁹⁶ Kirjeet myös alkoivat ja päättyivät yleensä helliin ja kaipaaviin sanoihin, niin myös Martilla. Teuvo Rönkkönen pohtii, lienevätkö hellät ja kaipaavat sanat olleet enää yhtä yleisiä sodan päättymisen jälkeen.⁹⁷

Martti jaksoi läpi heidän kirjeenvaihtonsa ajan kiittää ja tuoda esiin, kuinka onnellinen hän oli Lempin kirjeistä. Osittain siihen saattoi olla syynä myös tarve luoda läheisyyttä niillä keinoin. Hagelstamin mukaan kirjeiden sisältöön vaikutti se, että pariskunnilla oli pyrkimyksenä ylläpitää suhdetta ja luoda yhteisyyden tunnetta etäisyydestä huolimatta.⁹⁸ Tästä syystä oli siis tärkeää saada lukija tuntemaan hyvää oloa lähettämistään kirjeistä. Myös se, että kirjoittajat sitoutuivat yhteyden jatkuvaan ylläpitämiseen, toimi toista kohtaan tunteman kiintymyksen ja arvostuksen mittana.⁹⁹ Suhdetta haluttiin ylläpitää ja toivottiin sen jatkuvan. Jatkuva kirjeenvaihto oli keino kertoa ikävästä, rakkaudesta, kuulumisista ja joskus myös ikävämmistäkin asioista.

1.3. Epätoivoa ja ikävää kirjeen viipymisestä

Suomessa kenttäpostikirjeitä kirjoitettiin poikkeuksellisen paljon. Postinkulkuun ei kuitenkaan aina voinut luottaa, sillä joukkojen siirrot ja rintamatilanteet heijastuivat kenttäpostin kulkunopeuteen.¹⁰⁰ Postinkantaja oli sota-aikana sekä odotettu että pelätty henkilö. Kotirintamalle kirje oli tärkeä elonmerkki läheisestä. Sotilaille taas kirje oli merkki siitä, ettei heitä ole unohdettu.¹⁰¹ Poikkeusoloissa tarve kirjoittaa ja lähettää paketteja omaisille ja läheisille lisääntyi. Tämä ymmärrettiin valtionjohtoa myöten. Osa kenttäpostista kuljettiin eräin rajoituksin maksuttomasti. Tarkoitus oli mahdollistaa taloudellisesti läheisten yhteydenpito.¹⁰²

---

⁹⁶ Aalto 2008, 105.

⁹⁷ Rönkkönen 2005, 635.

⁹⁸ Hagelstam 2006, 214.

⁹⁹ Hagelstam 2011, 310.

¹⁰⁰ Rönkkönen 2005, 646; Pietiäinen 1988, 170–172.

¹⁰¹ Pietiäinen 1988, 170–172; Hagelstam 2011, 312.

¹⁰² Rönkkönen 2005, 634; Kopsa 1996, 15.

Kirjeet toivat paljon iloa rintamalle, mutta niiden viipyminen saattoi aiheuttaa voimakaitakin epätoivon tunteita. Pariskunnat kirjoittivat säännöllisesti toisilleen ja poikkeuksellisen pitkä tauko kirjeiden välillä herätti heti suurta huolta ja epävarmuutta.¹⁰³ Rintamalla olo kaukana toisesta sai usein yksinäisinä iltoina ajatukset pyörimään ja miettimään, miksi kirjettä ei tullut.

*Sain kirjeesi nyt aivan juuri. Tuhannet kiitokset siitä. Voi rakkain, kumpu tietäisit minkä olen tuntenut sitä odottaessani. Nyt kun sain kirjeesi niin aivan käteni vapisi kun avasin sen... Sitä ei voi kertoa mitä olen tuntenut. On kauheaa tällainen, saa tuntea kaikki tuskat, epätoivon ikävän siihen lisäksi pelkoa ja vaikka mitä sitä on mahdoton kuvata.*¹⁰⁴

Martille kirjeiden viipyminen aiheutti välillä huolta toisesta ja välillä taas pelkoa kirjeenvaihdon jatkuvuudesta. Martilla epätoivon tunteita esiintyi lähinnä seurustelun ollessa vielä epävakaalla pohjalla. Tämä johtui osittain mustasukkaisuudesta, joka taas johtui Lempin muista kirjekavereista ja pitkistä erossaolonajoista. Suhteen kehittyessä ja vakiinnuttua Martin kirjeissä ei esiintynyt enää epätoivoisia mietteitä siitä, miksi Lempi ei kirjoita hänelle. Lainaus Martin kirjeestä kuitenkin kertoo niistä tunteista, joita rintamalla koettiin, kun kirjettä ei kuulunut.

Yhteydenpidon merkitys tiedettiin ja siksi oli tärkeää huolehtia postin nopeasta kulusta kotiseudun ja rintaman välillä. Tavallisesti kirjeet saapuivat perille noin viikossa, mutta nopeimmillaan jopa muutamassa päivässä. Postinkulkuun ei ollut täysi luottaminen, sillä sotatilan vuoksi joukkojen siirrot ja rintamatilanteet heijastuivat heti kenttäpostin kulunopeuteen. Kirjeitä saattoi myös hävitä, tuhoutua tai ne saapuivat perille myöhässä tai väärässä järjestyksessä.¹⁰⁵ Hagelstamin mukaan kirjoittajilla oli tarvetta säännöllisyyteen ja ennustettavuuteen postinkulun suhteen.¹⁰⁶ ”Kun en pitkään aikaan saanut kirjettäsi olin toivoton, kyllä kai eilen iltainen kirjeeni kertoi sen.”¹⁰⁷ Samassa kirjeessä Martti ihmetteli, miten kirjeet viipyivät matkalla nyt niin kauan, varsinkin kun Lempi oli nyt eri paikkakunnalla töissä kuin ennen. Mielenkiintoista on se, että tämä oli ainut viittaus

---

¹⁰³ Aalto 2020, 100.

¹⁰⁴ Martin kirje Lempille 26.8.1943.

¹⁰⁵ Kivimäki 2016, 98; Rönkkönen 2005, 634, 646; Pietiäinen 1988, 175.

¹⁰⁶ Hagelstam 2011, 311.

¹⁰⁷ Martin kirje Lempille 27.8.1943.

kenttäpostin kulkuun Martin kirjeissä. Muuten hän epäili ja mietti kaikkea muuta, jos Lempiltä ei tullut kirjettä.

Martin ja Lempin kirjeenvaihto oli kaikista olosuhteista huolimatta hyvin säännöllistä ja pitkiä kirjeettömiä jaksoja oli hyvin harvoin. Ainut kerta, kun Martti joutui oikeasti odottamaan kirjeitä monta viikkoa, oli syksyllä 1944. Hänen yksikkönsä oli saanut määräyksen siirtyä Suomen puolelle. Osa sotilaista Martti mukaan lukien siirtyivät ensimmäisinä ja loput yksiköstä tuli myöhemmin perässä. Kaikki kirjeet kiersivät ensin yksikön kautta ennen kuin ne saavuttivat Suomen puolelle siirtyneet. Martista tuntui pahalta odotella kirjeitä ja tuntui oudolta, kun ei kuullut Lempistä pitkään aikaan mitään. Martti kuitenkin toivoi, että hän saisi lukea sitten hyvin monta kirjettä, kun hän ne vihdoinkin saisi. Valitettavasti automies oli ottanut kirjeet ja unohtanut ne lähtiessään lokasuojan päälle ja tämän seurauksena kirjeet olivat lennelleet pitkin teitä: ”Olis tehnyt mieli taputtaa sitä äijää sen asian vuoksi, mutta eihän ne sillä takaisin tule... Kyllä osaa harmittaa.”¹⁰⁸

”Joskus täällä tulee sellainen tunne että kaikki on unohtaneet eivät muistakaan että siellä erämaassa on ketään, vaan ei, Sinähän muistat tiedän sen ja olen onnellinen.”¹⁰⁹ Rintamalle kirjeet viestivät siitä, että sotilaita ei ollut unohdettu ja heillä oli edelleen paikka odottamassa kotona.¹¹⁰ Martti kirjoitti myös muutamassa kirjeessään Lempille siitä, kuinka hän oli pahoillaan, kun kotoa ei ollut tullut kirjettä. Yhdessä kirjeessä hän totesi, että hän ei ole sen arvoinen, että kannattaisi muistaa. Pitkien sotavuosien aikana yhteydenpito oli henkisen kestäkyvyn perusteita.¹¹¹ Rintamalla ei voinut kuin odottaa kirjettä saapuvaksi ja miettiä, miksi kirjettä ei tule. Kotona saattoi olla esimerkiksi paljon töitä kesäaikaan ja siksi ei ehditty kirjoittaa. Kirjeet vaikuttivat sotilaiden mielialoihin ja tämän vuoksi lehdissäkin kehoitettiin kirjoittamaan. Huomiota herättävää oli kuitenkin se, että Martin Lempille lähettämien kirjeiden perusteella hän ei käynyt kovin säännöllistä kirjeenvaihtoa kotiin. Tämä on huomiota herättävää, koska monista lukemistani kirjetutkimuksista nousee esille, kuinka tärkeää oli kirjoittaa ja saada kirjeitä juuri kotoa. Äiti oli monille pojille ja miehille tärkeä kirjeenvaihtokumppani, vaikka olisikin ollut oma vaimo.

---

¹⁰⁸ Martin kirje Lempille 11.9.1944.

¹⁰⁹ Martin kirje Lempille 24.6.1943.

¹¹⁰ Kivimäki 2016, 98.

¹¹¹ Rönkkönen 2005, 646.

Ehkä tämän vuoksi Lempin kirjeistä muodostui Martille niin tärkeitä jo varhaisessa vaiheessa.

”Minun on niin paha olla kun en saa mitään tietoa Sinusta rakas, olenko pahoittanut mielesi tai onko sinulle sattunut jotakin ikävää?” Välillä kirjeen viipyminen sai Martin huolestumaan, oliko hän pahoittanut Lempin mieltä jotenkin, oliko Lempille käynyt jotain ikävää, tai ettei Lempi kenties kertonut kaikkea. Heidi Aalto kirjoittaa omassa tutkimuksessaan, että terveyttä koskevat huolenilmaisut olivat tavallisia, mutta lisääntyivät säännöllisen yhteydenpidon häiriintyessä.¹¹² Oli kauheaa ajatella toisen olevan sairas, kun ei itse pystynyt toista näkemään, saati auttamaan mitenkään. Kirjeiden välityksellä tieto toisesta kulki monen päivän viiveellä, mikä aiheutti epävarmuutta tällaisissa tilanteissa. Martti kirjoitti olleensa niin levoton, kun tiesi Lempin olevan sairas ja käski Lempin tulla pian terveeksi, jotta hänelläkin olisi parempi olla.¹¹³

Kirjeet toivat iloa mutta siitä huolimatta myös epävarmuutta ja huolta. Säännöllinen postinkulku ja tiivis kirjeenvaihto olivat tärkeitä Martin henkiselle hyvinvoinnille. Jokaisesta kirjeestä hän kiitti ja toivoi aina Lempin kirjoittavan pian. Martille oli tärkeää tuntea, ettei häntä ollut unohdettu. Hagelstam kirjoittaa, kuinka tiivis kirjeysteys sai etäisyyden tuntumaan tietyissä määrin siedettävältä ja se loi vahvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta kirjoittajien välille.¹¹⁴ Tämän vuoksi säännöllinen vuoropuhelu oli tärkeää Martillekin. Martin kirjeistä huomaa, että silloin, kun hänen ja Lempin suhde jollain tavalla rakoili tai oli epävarmalla pohjalla, hän odotti kirjeitä epätoivoisesti ja oli heti huolissaan, miksi niitä ei tullut.

---

¹¹² Aalto 2008, 103.

¹¹³ Martin kirje Lempille 9.1.1944.

¹¹⁴ Hagelstam 2006, 217.

2. VAHVIMMAT TUNTEET PARISUHTEESSA

2.1. Rakkaus – ”Ei oma elämänikään merkitse mitään jos rakkautemme särkyä”

Ihminen kohtaa päivittäin erilaisia tunteita ja tuntemuksia. Osa tunteista kestää vain hetken, toiset pysyvät ja jotkut taas koskettavat voimakkaasti. Rakkauteen kuuluu suuri määrä tunteita laidasta laitaan. Rakkaus voi tuottaa äärimmäistä iloa ja lumoutumista, mutta myös ahdistusta, pelkoa ja turvattomuutta. Rakkaus ei myöskään näy ilman tekoja ja toimintaa. Rakkaus toista kohtaan ilmenee esimerkiksi toisen ihailuna, välittämisenä, huolenpitona, myötätuntona tai arjen ratkaisuina ja tietenkin päätöksinä sitoutua.¹¹⁵

Kaarina Määttä kirjoittaa artikkelissaan ”Rakastumisprosessi ja rakkauskriisi” (1999) rakastumisen olevan monimutkainen tunteellinen ja älyllinen kokemus, jossa tunteiden läpikäynti ylittää arkielämän. Se tarkoittaa, että yksilöt muuttuvat ja muokkaavat toinen toisiaan, joutuvat konfliktiin, tekevät sopimuksia, muotoilevat suhteensa uudelleen sekä tuottavat vähitellen uuden sääntöjen ja varmuuksien rakenteen. Rakastuminen eri henkilöiden välillä on aina yksilöllinen kokemus, mutta Määttän mukaan tutkimuksissa on havaittu erilaisia vakauden ja epävakauden, lähentymisen ja loittonemisen vaiheita, joita käydään läpi parisuhteen edetessä. Rakastuminen/rakkaus on kokonaisvaltainen kokemus ja vaikuttaa voimakkaasti henkilöiden elämään.¹¹⁶ Martin ja Lempin tapauksessa rakastumisen tunnemyrskyyn vaikutti sota. Sota-aika ja sen luomat poikkeusolosuhteet olivat hankaloittamassa parisuhteiden muodostamista, rakkauden ylläpitoa tai yhteisen elämän rakentamista. Martti saattoi tuntea samaan aikaan voimakasta rakastumisen tunnetta ja halua päästä rakastetun luo, ja voimakasta ahdistusta siitä, että oli rintamalla ja saattoi kuolla tänään tai huomenna. Rakastumisen tunteeseen ja tietenkin rakkauden kohteeseen saatettiin jopa takertua ja pelätä rakkauden loppumista enemmän kuin sotaa.

Sota-ajan tuoma epävarmuus vaikutti Lempin ja Martin välisen suhteen kehittymisen vaiheisiin hyvin voimakkaasti. Sota vahvisti tunnekokemuksia, kuten mustasukkaisuutta tai toisen menettämisen pelkoa: ”Ei tammikuun pakkaneenkaan voi jäähdyttää sitä tunnetta jonka sinä Lempi olet saanut palamaan. Lempi, yksi kysymys sinulle? Ajatteletko että tämä suhteemme on ohi menevää, vai hetken tunne, ohi menevä hetki? Vai tahdoisitko

---

¹¹⁵ Määttä & Uusiautti 2014, 25–26.

¹¹⁶ Määttä 1999, 37–38.

sen kestävänpitempään, aina?”¹¹⁷ Martti oli kysynyt suoraan, mitä mieltä Lempi oli heidän sen hetkisestä suhteesta. Tässä vaiheessa suhde oli vasta alkutekijöissä. Martti ilmeisesti sai vastauksen, koska hän kirjoitti seuraavassa kirjeessä: ”Lempi onko totta mitä kirjoitat? Saanko omistaa niin suloisen tytön rakkauden kuin sinä Lempi olet, kumpu se kestäis ikuisesti.”¹¹⁸ Samassa kirjeessä Martti muisteli heidän ensimmäistä tapaamistaan ja sen tuottamaa jännitystä. Vaikka Lempi oli luultavasti juuri kertonut tunteistaan Martille ja Martti oli siitä erittäin iloinen, niin silti hänen mielessään kävi pieni epäily. Hän harmitteli, miten lomaan oli vielä pitkä aika ja kysyi, jaksaisiko Lempi odottaa sinne asti ja olla uskollinen. Sota ja sen tuottama välimatka loi ihmisten välille epävarmuutta.

Varsinkin, kun kyseessä oli tuore suhde, joka ei vielä edes virallisesti ollut sitä,¹¹⁹ loi etäisyys suhteeseen tiettyä epävarmuutta ja jännitettä. Mitä vaan saattoi tapahtua koti- tai sotarintamalla. Saattoihan tyttö kirjeessään vanhoja rakkautta ja uskollisuutta, mutta lomien väliset ajat olivat pitkiä. Vaati kärsivällisyyttä jaksaa odottaa toisen ihmisen näkemistä monta kuukautta. Sonja Hagelstam toteaa oman aineistonsa pohjalta, kuinka tärkeää miehelle oli tietää, että hänellä oli joku, joka välitti ja odotti.¹²⁰ Martin kirjeistä on esimerkiksi havaittavissa halua omistaa Lempi varsinkin suhteen ollessa vielä epävarmalla pohjalla. Omistamisen halu saattoi viitata siihen, että olisi varmuus siitä, että joku odotti ja kaipasi Marttia.

Määrän mukaan rakastumisprosessiin kuuluu myös kriisivaihe, johon liittyy pettymyksen, avuttomuuden ja turvattomuuden tunteita. Martin kirjeistä tämä näkyy selvästi. Edellisessä luvussa kerroin Martin kirjeistä hahmottuvan tietyt ajanjaksot. Toista ajanjaksoa leimaa juuri tällainen kriisivaihe Martin ja Lempin suhteessa. Martti oli välillä todella epäluuloinen heidän suhteensa kestävydestä: ”Tiedätkö rakas minun tuli yhtäkkiä sellainen paha olo, tuska puristaa sydäntä, siksi avasin kirjeen ja tähän tulee nyt tämä lisää... Olen kai hyvin epäluuloinen, vaan en tiedä miksi tulee mieleeni että ”jotakin” on tullut välillemme. Lempini kerro minulle kaikki. Onko Sinusta vaikea odottaa minua?”¹²¹ Rakkauden tunteet kirjeissä eivät siis olleet pelkästään positiivisia, vaan rakkauden

---

¹¹⁷ Martin kirje Lempille 24.11.1942.

¹¹⁸ Martin kirje Lempille 30.11.1942.

¹¹⁹ Martin ja Lempin kirjeiden perusteella suhde oli virallinen siinä vaiheessa, kun he menivät kihloihin. Sitä ennen heillä oli vielä muitakin kumppaniehdokkaita.

¹²⁰ Hagelstam 2006, 222.

¹²¹ Martin kirje Lempille 22.7.1943.

kokemukseen liittyi paljon negatiivistakin. Tulkitsen, että sota korosti näitä rakastumiseen liittyviä negatiivisia tunteita. Vastapainona tälle sota myös korosti rakastumisesta ja rakkaudesta kirjoittamista.

Martti tunnusti Lempille rakkautensa ensimmäistä kertaa marraskuussa 1942 muutama kuukausi sen jälkeen, kun he olivat ensimmäisen kerran tavanneet: ”Huomaan nyt että olen todellakin rakastunut sinuun, tiedän että se on sitä, tunnen valtavaa kaipuuta luoksesi joskus kun hiljainen yö on tullut tänne kentille ja ajatukseni on siellä kaukana sinun luonasi.”¹²² Maantieteellinen etäisyys sota-aikana vaikutti siihen, että tunteita ja kiintymystä oli opittava nimeämään ja sanallistamaan. Ei ollut mahdollisuutta osoittaa läheisyyttä katsein tai kosketuksin, vaan ne täytyi ilmaista sanoin. Varsinkin parisuhteessa oleville tunteista kirjoittaminen oli tärkeää, sillä se ylläpiti suhdetta, syvensi läheisyyttä ja kertoi yhteenkuuluvuudesta.¹²³ Martille tunteiden kirjoittaminen paperille ei tuottanut ongelmia. Hän osasi kirjoittaa rakkauden tunteistaan hyvinkin kauniisti, välillä jopa romanttisesti.

*Tahtoisin olla luonasi, painaa pääni rinnallesi ja kuunnella rakkaan pikku sydämmesi lyönnit tuntea huuliesi, käsiesi hyväilyt kaiken, kaiken Sinussa. Lempini, rakastan Sinua, suurempaa rakkautta ei voi olla. En ikänä olis voinut tietää että rakkaus voi olla tällaista. Tämä on niin syvää, jotakin sellaista jota ei voi kertoa. Vaan tiedän, elämäni on Sinun, olen Sinun kokonaan. Rakkain, me olemme toistemme, olemme yhtä elämässä ja kuolemassa. Rakkautemme ei voi kuolla, sitä ei voi särkeä koskaan mikään.*¹²⁴

Martti kirjoitti tunteistaan hyvin avoimesti ja rehellisesti. Kirjeitä lukiessani voin itsekin eläytyä hänen tunteisiinsa: ”Kysyit olenko miehesi? Olen. Jokainen veripisara kaikki minussa on Sinun ja Lempini, Sinähän tiedät sen niin hyvin. Tahdon olla aina niin hyvä Sinulle kuin suinkin voin... Olen onnellinen. Sinä rakas olet sellainen jota voin todella rakastaa. Et epäile, et pelkää. Kaiken sinä tahdot kanssani jakaa.”¹²⁵ Emme voi tietää olisiko Martti kirjoittanut niin voimakkaasti ilman pitkiä erossaolon jaksoja ja sodan tuomaa epävarmuutta elämästä.

---

¹²² Martin kirje Lempille 4.11.1942.

¹²³ Näre 2008, 20; Aalto 2008, 106–107.

¹²⁴ Martin kirje Lempille 7.1.1944.

¹²⁵ Martin kirje Lempille 9.1.1944.

Kirjeissä oli helpompi kertoa henkilökohtaisia asioita, ajatuksia ja vahvoja tunteita. Kirjeisiin kirjoitettiin kaikki, mitä kirjoittaja kirjoittamisen hetkellä halusi vastaanottajalle ilmaista.¹²⁶ Rintamalla kirjeen kirjoittaminen poikkesi niin sanotusti normaalista. Kirjeitä kirjoitettiin aina kun ehdittiin, niitä kirjoitettiin korsussa polven päällä, pöydän ääressä tai sängyssä. Kirjeitä saatettiin kirjoittaa missä vain, jopa saunassa. Välillä oli aikaa kirjoittaa pitkiä kirjeitä, joskus ehti raapustaa vain muutaman rivin. Mikä tärkeintä oman tutkimukseni kannalta: kirjeet kirjoitettiin sen hetkessä tunnetilassa eikä niitä muuteltu jälkikäteen. Kaikki se, mitä sotilas sillä hetkellä tunsu ja ajatteli, on säilynyt kirjeissä. Tietysti täytyy muistaa, että aina ei kaikkea haluttu tai voitu kirjoittaa. Lähinnä se, mikä liittyi sotaan, jätettiin yleensä kirjoittamatta. Myös vastaanottaja vaikutti siihen, mitä kirjoitettiin.

*Ei oma elämäniäkään merkitse mitään jos rakkautemme särkyy. Oma Lempini, olet aina minun vaikka elämä menis miten. Niin kauvan kuin elän ja sen jälkeenkin, olet minun oma Lempini ja olet ainoani aina sillä Taivas tietää että rakastan Sinua ja vaikka en saikaan tuntea suurinta onnea elämässä muistan Sinut sillä sittenkin olet rakkain minulle.*¹²⁷

Sota ja kuoleman läheisyys vaikuttivat tunteiden ilmaisuun ja niistä kertomiseen. Sotajan kirjeissä rakkaudesta kirjoitettiin paljon enemmän kuin yleensä oli ollut tapana. Rakkaudentunnustuksetkin olivat hyvin suoria.¹²⁸ Martin kirjeistäkin huomaa, kuinka kerran tunnustettuaan rakkautensa Lempille, ei sille enää tullut loppua: ”Lempi rakastan sinua niin että en voi tähän kirjoittaa, mutta tunnen sen rakas, jos olisit luonani tuntisit sinäkin sen varmaan ___?”¹²⁹ Mielenkiintoista tässä on se, että kirjeiden sisällössä sota tai kuoleman läheisyys eivät näy mitenkään. Kirjeitä voisi luulla tavallisiksi rakkauskirjeiksi, joita ne periaatteessa tietysti olivat. Erkkä Pehkosen mukaan sodan luoma poikkeustila kuitenkin tehosti tunneilmaisua siinä määrin, että se mahdollisti tavallista suuremman avoimuuden kirjoittajien välillä. Kirjeissä saatettiin kirjoittaa jopa sellaista, mitä normaalioloissa olisi voitu hävetä tai välttää. Sodan luomaan poikkeustilaan kuuluivat esimerkiksi pitkät välimatkat ja se, että kasvokkain nähtiin vain muutamia kertoja vuodessa.¹³⁰

---

¹²⁶ Pehkonen 2013, 66; Hagelstam 2006, 219–220.

¹²⁷ Martin kirje Lempille 26.8.1943.

¹²⁸ Korhonen & Lahtinen 2015, 214.

¹²⁹ Martin kirje Lempille 7.12.1942.

¹³⁰ Pehkonen 2015, 64.

Rakkaudenvakuuttelut toimivat suhteen vakauden rakentajina, kuten Iiris Kankaanpää kirjoittaa artikkelissaan ”Rakkaus kirjeissä” (2001). Kankaanpää on tutkinut omien isovanhempiensa jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa. Hänen mukaansa jaettu tunne, rakkaus, toimi selviytymiskeinona sota-aikana, kun parit joutuivat olemaan erossa toisistaan. Tämän vuoksi tunteiden kuvailu on kirjeissä keskeisenä teemana. Huomaan monia yhtäläisyyksiä oman ja Kankaanpään kirjeaineiston välillä. Kankaanpään aineistossa Toivo (isoisä) kirjoitti paljon rakkaudesta, mikä näkyi rakkauden ja tunteiden korostamisena, omistushaluna, ikuisen rakkauden tunnustuksina ja uskollisuuden vakuutteluna. Toivon kirjeissä rakkaus, luottamus ja uskollisuus olivat ydinsanoja.¹³¹ Myös Martin kirjeissä rakkaus oli keskeisenä teemana sen jälkeen, kun Martti ja Lempi olivat luvanneet uskollisuutta toisilleen. Martin tapauksessa heidän suhteensa alkoi kirjeenvaihdon kautta sota-aikana (Toivo oli jo suhteessa ennen sodan alkamista), joka toi tietyt epävarmuustekijät mukaan suhteeseen. Tästä syystä myös Martin kirjeissä esiintyi paljon rakkauden ja uskollisuuden vakuuttelua ja omistushalua. Kuten Kankaanpääkin kirjoittaa, sodan aiheuttama epävarmuus vaikutti kaikilla elämänalueilla.

Jotta läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunne olisi säilynyt erossaolosta huolimatta, oli tärkeää kertoa toiselle avoimesti tunteistaan. Sonja Hagelstam kirjoittaa oman tutkimusaineistonsa pohjalta, että pariskunnat kirjoittivat onnellisista yhteisistä muistoista, tulevaisuuden suunnitelmista ja kaipauksesta päästä elämään yhdessä, jotta suhde pysyisi vahvana ja osapuolet tunsivat molemminpuolista yhteisyyttä.¹³² Myös Martin kirjeistä on havaittavissa näitä teemoja: ”Olit kirjoittanut niin kauniisti. ’Tahtoisin olla vihitty vaimosi.’ Minä en tahdo mitään niin kuin sitä, että olisit minun oma rakas vaimoni. Meidän pitääkin päästä naimisiin niin pian kuin suinkin. Rakastan Sinua ja yhdessä kuljemme läpi elämän.”¹³³ Tulevaisuuden suunnittelu oli tärkeää, jotta suhteella nähtiin jatkuvuutta sodasta huolimatta. Se antoi myös uskoa ja toivoa paremmista ajoista: ”Kumpi sota todellakin loppuisi pian, sillä silloin muuttuis kaikki toisenlaiseksi. Silloin alkaisi oikea elämä, silloin alkais todella meidän yhteinen elämämme jota niin kaipaamme.”¹³⁴

---

¹³¹ Kankaanpää 2001, 74–77.

¹³² Hagelstam 2008, 57.

¹³³ Martin kirje Lempille 28.3.1944.

¹³⁴ Martin kirje Lempille 21.8.1944.

Pariskuntien välinen viestintä tapahtui kirjeitse, mikä tarkoitti, että kaikki ajatukset ja tunteet, jotka halusi toiselle välittää, oli kirjoitettava paperille ja mielellään säännöllisesti. Oli tärkeää ilmaista ajatukset ja tunteet niin, ettei jäänyt epäselvyyksiä ja puolison merkitys välittyi lukijalle.¹³⁵ Erkka Pehkonen kirjoittaa väitöskirjassaan, että sodan tuoma toisen saavuttamattomuus tai etäisyys ovat olleet yhtenä syynä sekä kirjeissä esiintyvälle romanttisen rakkauden traagisille piirteille ja tiettyä levottomuutta lietsovalle voimalle että kirjeiden olemassaololle.¹³⁶ Martin kirjeet sisälsivät voimakkaita rakkauden tunteita sekä tarkoituksellisesti että huomaamatta. Tunteet vaihtelivat epätoivosta suoranaiseen palvontaan: ”Olen kauhean rakastunut Sinuun. Kukaan muu ei ymmärrä niin syvästi ja kauniisti elämää kuin Sinä. Olet niin täydellinen ja hyvä. Minun on ikävä Sinua... Rakas, rakas! Olet niin suloinen. Aivan tekee kipeää, niin kaipaen Sinua nytkin. Kumpu saisin Sinut tänne luokseni.”¹³⁷ Martti ilmaisi rakkautta Lempiä kohtaan monella tavalla, kuten on jo käynyt ilmi. Hän halusi yleensä ilmaista tunteensa niin, ettei niistä jäänyt epäselvyyksiä. ”Olen niin onnellinen kun olen löytänyt Sinut ja siksi että olet juuri sellainen herkkä, syvästi ymmärtävä, kauniisti ajatteleva ja viisas.”¹³⁸

Aina tunteiden ilmaisu kirjeitse ei ollut helppoa ja välillä joutui pyytelemään anteeksi tai selittämään sanojaan. Toinen saattoi ymmärtää väärin, mitä toinen oli kirjeessään yrittänyt kirjoittaa. Sota vaikutti usein mielialaan ja välillä se näkyi pakostakin kirjeissä. Aina ei pystynyt peittelemään tunteitaan ja tämän vuoksi saattoi tulla väärinymmärryksiä, kuten tästä kirjeestä käy ilmi:

*Rakas, rakas ei se minun synkkä kirjeeni tarkoittanut sitä että Sinä olisit samantekevää ja se yhteinen elämä joka meitä odottaa. Ei Sinä olet kaikkeni rakkauttamme ei saa särkeä mikään. Olen valmis tekemään sen puolesta kaikkeni. Se että olin niin kyllästynyt tällaiseen elämään johtui siitä että ikävöin niin kovasti Sinua ja tahtoisin elää yhdessä kanssasi, vaan sota, ainainen loppumaton sota estää se. Vaan eihän saa olla toivoton kyllä kaikki vielä muuttuu.*¹³⁹

---

¹³⁵ Hagelstam 2008, 58.

¹³⁶ Pehkonen 2013, 132.

¹³⁷ Martin kirje Lempille 23.1.1944.

¹³⁸ Martin kirje Lempille 31.1.1944.

¹³⁹ Martin kirje Lempille 29.8.1943.

Sodasta huolimatta uusia suhteita syntyi normaalia enemmän ja helpommin. Kuten aikaisemmin on tullut esiin, sota-aika teki ihmiset tavallista välittömämmiksi ihmissuhteissa, mikä edesauttoi suhteiden syntymistä, oli sitten kyse lyhyistä tai pitkistä suhteista. Rakkaussuhteiden solmimiseen vaikutti Elina Haavio-Mannilan mukaan myös se, että elettiin kuin viimeistä päivää. Sekä miehet että naiset olivat innokkaita solmimaan suhteita sodan poikkeusoloissa.¹⁴⁰ Kaikki tämä oli vaikuttamassa siihen, että rakastuminen ja rakkaudesta kertominen oli helpompaa ja avoimempaa. Ihminen oli sodan tuoman epävarmuuden ja jännitteen myötä normaalia avoimempi antamaan mahdollisuuksia itselleen iloita, riemuita, pitää hauskaa ja kenties rakastua.

Määttä kirjoittaa artikkelissaan, että toisen ihmisen rakkaus antaa itselle voimia ja olemassaololle merkitystä.¹⁴¹ Varsinkin sota-aikana tällä oli suuri merkitys ja rakkauden menetyks oli yksi suurimpia pelkoja. ”Rakkain minun on ollut niin paha olla. Olen ollut niin levoton. Lempini olen huomannut että en vois elää ilman Sinua, rakastan aivan mahdottomasti Sinua, olet kaikkeni niin kauvan kuin elämme olemme toistemme... Rakas, levottomuuteni ja epätoivoni johtui siitä kun kirjoitit että tunnet itsesi niin yksinäiseksi joskus. Pelkäsin että et jaksaa odottaa...”¹⁴² Puolison merkitys sodassa jaksamiselle on ollut merkityksellinen. Michelle oli tärkeää tietää, että kotona oli joku, joka odotti hänen paluuta ja välitti hänestä.¹⁴³

Rakkaus/rakastuminen on pitkä prosessi, jossa rakastutaan, tunnetaan voimakkaita tunteita, koetaan kriisejä, saatetaan hetkellisesti erkaantua, mutta lopulta rakkaus muuttuu syväksi ja vähitellen se muotoutuu realistiseen, kypsään tai oikeaan rakkauteen.¹⁴⁴ Martin kirjeistä huomaa, kuinka ajan kuluessa painopiste niiden sisällössä vaihtui loputtomista rakkaudentunnustuksista käytännön asioiden hoitamiseen, tapahtumien kuvaamiseen ja arkiseen jutusteluun. Rakkaudentunnustuksia ei kuitenkaan unohdettu, ne vain vähenivät.¹⁴⁵ Martin kirjeissä rakastuminen ja siihen liittyvät vaiheet ja tunteet näkyvät selvästi ja myös niissä tapahtunut muutos. Martin kirjeissä muutos niin sanotusti realistiseen tai kypsään rakkauteen ja arkiseen jutusteluun tapahtui vasta naimisiinmenon jälkeen.

---

¹⁴⁰ Haavio-Mannila 1993, 315.

¹⁴¹ Määttä 1999, 45.

¹⁴² Martin kirje Lempille 27.8.1943.

¹⁴³ Kankaanpää 2001, 75; Hagelstam 2006, 222.

¹⁴⁴ Määttä & Uusiautti 2014, 36.

¹⁴⁵ Pekkarinen 1998, 69.

Kenties Martti koki vasta silloin, että Lempi todella oli hänen ja heidän rakkautensa oli aitoa. Hän pystyi vasta avioliiton solmimisen jälkeen tuntemaan turvallisuutta suhteeseensa, mikä sai hänet rentoutumaan. Kirjeistä alkoi näkyä tiettyä levollisuutta. Pehkosen mukaan juuri miesten kertomana avioliitto nousee rakkauden täyttymyksenä keskeiseksi rakkauden vaiheeksi.¹⁴⁶ Martille vasta avioliitto saattoi merkitä todellista rakkautta ja luottamusta puolisoitten välillä. Varsinkin sota-aikana tämä oli ymmärrettävää. Julkinen sitoutuminen saattoi vähentää pelkoa kumppanin uskottomuudesta ja samalla helpottaa erossaoloaikaa. Avioliitto toi siis tiettyä turvallisuutta.¹⁴⁷

2.2. Ikävä ja kaipaus kertovat välittämisestä

Ikävä ja kaipaus olivat vahvasti läsnä suuressa osassa Martin kirjeistä. Ne olivat voimakkaita tunteita, joita hän koki rintamalla kirjeitä kirjoittaessaan. Ikävän ja kaipauksen tunteiden suuri määrä on ymmärrettävissä huomioiden sodan luomat poikkeusolot ihmissuhteiden ylläpidossa. Kuten Pehkonen toteaa väitöskirjassaan, sota tarjosi tilan, jossa erossa oleminen ja toisen läheisyyden kaipaaminen oli rakkaussuhteeseen olennaisesta kuuluva osa, joka voitettiin rakkauden voimalla.¹⁴⁸

Martti ja Lempi olivat nähneet ensimmäisen kerran toisensa Martin ollessa lomilla syyskuussa 1942. Heti ensitapaamisen jälkeen Martti jo kirjoitti Lempille, kuinka hänellä oli ikävä Lempää, kun hän muisteli tummien silmien hellää ja ymmärtäväistä katsetta.¹⁴⁹ Muutamaa viikkoa myöhemmin Martti kirjoitti jo hyvin avoimesti ikävästään, vaikka he eivät vielä olleet niin sanotusti pari¹⁵⁰: ”...tahtoisin olla sinulle niin hyvä kuin osaan, sillä olethan rakkain, rakkain kaikista, voi miten kaipaan sinua, kumpi saisimme olla yhdessä, silloin voisimme sammuttaa kaipuun, saisimme tuntea sen minkä voi tuntea vain silloin kuin rakastaa oikein.”¹⁵¹ Martin kirjeistä saa vaikutelman, että he olisivat jo varhaisessa vaiheessa pari. Martti ei piilotellut tunteitaan kirjoittaessaan, vaikka tiesi, että Lempillä oli muita miehiä, joille hän kirjoitteli ja kenties näki heitä. Sota loi ilmapiirin, jossa ei kannattanut turhaan hidastella, kun ei koskaan voinut tietää, mitä seuraavaksi tapahtuu. Olen jo aikaisemminkin maininnut sen olettamuksen, että moni sotilas eli ”kuin viimeistä

---

¹⁴⁶ Pehkonen 2013, 168.

¹⁴⁷ Haavio-Mannila 1993, 317–318.

¹⁴⁸ Pehkonen 2013, 154.

¹⁴⁹ Martin kirje Lempille 24.10.1942.

¹⁵⁰ Virallisesti Martista ja Lempistä tuli pari vasta heidän mentyä kihloihin toukokuussa 1943.

¹⁵¹ Martin kirje Lempille 10.11.1942.

päivää”. Se näkyi Martin kirjeissä haluna taistella Lempistä ja voittaa Lempi itselleen ja tämän vuoksi hän kirjoitti Lempille kuin tämä olisi ollut hänen tyttöystävänsä. Ainakaan hän ei antanut periksi tai halunnut luovuttaa, vaikka koki usein voimakasta mustasukkaisuuttakin Lempin kontakteista muihin miehiin.

Tunteellisuutta ja juuri tiettyjen tunteiden, kuten ikävän, rakkauden tai pelon, kuvaamista on pitkään pidetty naisellisina piirteinä. Tunteista puhuminen ei ollut suomalaisessa kulttuurissa varsinkaan maaseudulla kovin yleistä. Itsestä ei haluttu näyttää heikkoa kuvaa, vaan suomalaiset miehet olivat rohkeita ja painopiste oli vaikeuksien voittamisessa.¹⁵² Heikkous tai voimakkaat tunnetilat eivät kuuluneet hyväksyttäviin miesten ilmaisemiin tunteisiin sota-aikana.¹⁵³ Jopa Martti itse kirjoitti kirjeessään, että mies ei saisi tunnustaa tuntevansa ikävää. Samassa kirjeessä hän kirjoitti myös siitä, kuinka mies ei saisi valittaa, vaikka sydän verta vuotaisi. Kaikki tämä kertoo siitä ajatusmaailmasta, joka vallitsi miesten tunteellisuuden ympärillä. Sotilaat tiedostivat sen, minkälaisia heidän pitäisi olla, mutta silti juuri sota vaikutti siihen, että padot aukesivat. Juuri sodan tuottama välimatka sai miehetkin kirjoittamaan suoraan tunteistaan, jottei jäisi epäselvyyksiä.¹⁵⁴ Toisaalta Martti pyysi joskus anteeksi omia sanojaan, sillä ei tiennyt saisiko kirjoittaa Lempille niin avoimesti, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi.

Kun voisin olla luonasi vaikka pienen hetken, minua aivan peloittaa mitä tekisin, sillä vereni aivan polttaa suonissani. Voisin aivan rutistaa sinut mutta en sentään tekis niin, nostaisin vaan syliini ja olisin oikein hyvä sinulle. Ja sinä ottaisit oikein lujasti kaulasta kiinni minua ja sitten unohtaisimme kaiken muun, eläisimme hetken niinkuin ei muuta olisikaan kuin me kaksi... Anna anteeksi kun kirjoitan noin vaikka en tiedä oletko vihainen minulle tuollaisesta... Vaan en voi sille mitään jos olen tällainen, joskus olen vakava melkein synkkä ja joskus olen kuin tuli polttais suonissani, niin levoton... olen liian herkkä kaikelle ja se ei ole hyvä, sillä tuntee kaiken liian syvästi.¹⁵⁵

---

¹⁵² Tepora 2018, 82; Näre 2008, 20; Pekkarinen 1998, 63.

¹⁵³ Pehkonen 2013, 135.

¹⁵⁴ Pehkonen 2013, 135.

¹⁵⁵ Martin kirje Lempille 24.10.1942.

Ilona Kemppaisen mukaan myös sota-ajan kirjallisuus, elokuvat ja lehdistö välittivät kuvaa, että ihmisten tuli pyrkiä hillittyyn tunteiden ilmaisuun. Avoimeen valittamiseen suhtauduttiin kielteisesti.¹⁵⁶ Tunnekuvaukset olivat kuitenkin erittäin näkyvässä osassa Martin kirjeitä. Myös Kankaanpää toteaa omassa tutkimuksessaan, kuinka yleisten stereotyyppien luomista käsityksistä naisista tunteellisina ja miehistä rationaalisina osapuolina huolimatta tunnekuvaukset olivat tärkeällä sijalla miesten kirjeissä.¹⁵⁷ Sotilaat kirjoittivat tunteistaan, koska se helpotti heidän oloaan, kuten Martti toteaa seuraavassa sitaatissa:

*Kun luin kirjeesi tuli minulle niin ikävä Sinua rakas että sitä ei voi kertoa. Ei ikänä minulla ole ollut ketään niin ikävä enkä ole niin kaivannut ketään niin kuin nyt kaipaan Sinua rakas tyttö. Minun täytyy kertoa tuo Sinulle, silloin minulla on helpompi olla vaikka eihän mies sais tunnustaa olevansa noin herkkä. Rakastan Sinua niin kuin mies rakastaa naista joka on hänelle kaikki kaikessa...*¹⁵⁸

Kirjeenvaihto tarjosi keinon pitää yhteyttä kotiin ja näin lievittää koti-ikävää. Martti mainitsi kirjeissään vain muutaman kerran koti-ikävän ja silloinkin se liittyi johonkin muistoon, kuten lapsuuden kesiin tai lauantai-illan viettoon ennen sotaa. Suurin osa Martin kirjeissä esiintyvistä ikävästä kohdistui Lempiin: kaipuuseen päästä Lempin luo, viettämään aikaa yhdessä ja tuntemaan toisen kosketus. Rakkauden kokemukseen sisältyy emotionaalista kaipuuta, toisen haluamista. Siihen saattaa sisältyä myös seksuaalista halua, mutta se ei ole välttämätöntä. Siihen liittyy kuitenkin voimakas halu olla rakastetun kanssa.¹⁵⁹ Martin kirjeissä esiintyi välillä seksuaalista halua, mutta se oli yleensä kirjoitettu hienotunteisesti viitaten juuri haluun tuntea toisen kosketus tai saada olla toisen lähellä: ”Voi miten kaipaan sinua usein, muistan tummien silmäisi lämpöisen ja rehellisen katseen, tahtoisin tuntea pehmeät kädet kaulallani ja huulesi omillani, silloin tuntisin että olet todella minun.”¹⁶⁰ Kerran Martti kirjoitti sellaista, joka poikkesi täysin hänen tyylistään: ”Suukko rakkaalle suullesi. Se on niin suloinen, joskus herkkä, ylimielinen ja päätävän itsevarma, joskus surullinen joskus viekoitteleva. Muistatko kun tulimme autossa

---

¹⁵⁶ Aalto siteeraa Kemppaista. Aalto 2008, 59.

¹⁵⁷ Kankaanpää 2001, 68.

¹⁵⁸ Martin kirje Lempille 15.4.1943.

¹⁵⁹ Haavio-Mannila 1999, 73.

¹⁶⁰ Martin kirje Lempille 16.11.1942.

Siikajoelta? Silloin se oli viekoitteleva. Olet suloinen, suloinen. Olet rakas!”¹⁶¹ Yleensä Martti oli enemmän romantikko:

*Minulla on nyt oikein kapea peti, siihen ei mahdu kunnolla kahta, mutta kyllä se kapea sais ollakin johon me sovittais, sillä ei me varmasti kovin kaukana haluais olla toisistaan vai kuinka rakas? Tyhmä kysymys tuollainen. Jos Sinä rakas olisit yhden illan ja yön täällä luonani, niin laittaisimme tulen kämpän uuniin ja sen valossa istuen puhuisimme yhdessä, sillä meillä olis niin paljon puhuttavaa toisillemme. Kuunneltais kuinka tuuli humiseis vanhoissa petäjissä ulkona pimeässä yössä. Sitten jos uni alkais tulla, niin pistettäis nukkuun oikein kiltisti yhdessä eikä kaivattais kerrassaan mitään kun saisimme olla toistemme luona.*¹⁶²

Sota-aikana läheisyys oli käytännössä mahdotonta, ja tämän vuoksi Martinkin kirjeet olivat välillä täynnä kaipausta ja halua päästä Lempin luo. Fyysisen läsnäolon puuttuessa kirjeet korvasivat läheisyyden tarvetta ja samalla loivat henkistä yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹⁶³ Välillä ikävä tuntui todella pahalta: ”Usein muistelen kaikkea meillä ollutta ja silloin tulee minulle aivan kipeää tekevän ikävä. Kun muistan jonkin pienen piirteen tai ilmeen Sinusta rakkain, niin tuntuu kuin veistä käännettäis rinnassa. Se on rakkautta ja ikävää Sinuun joka tulee jonkun rakkaan muiston mukana niin voimakkaana mieleen...”¹⁶⁴ Kankaanpää kirjoittaa omassa tutkimuksessaan, että Toivonkin kirjeissä ikävä oli usein läsnä, joskus hyvinkin raastavana.¹⁶⁵

Myös Hagelstam kirjoittaa siitä, että kaipausta merkitsevät ilmaukset olivat tärkeitä yhteenkuuluvuuden osoittamiseksi.¹⁶⁶ Toisen ikävöiminen kertoi välittämisestä ja rakkaudesta. Haluttiin ilmaista, mikä merkitys toisella ihmisellä on hänen elämässään. Samalla kirjeiden kirjoittaminen oli keino antaa tilaa ajatuksille ja tunteille. Kirjeistä välittyi kirjoittajan tapa toimia, ajatella ja tuntea.¹⁶⁷ Tämä oli tärkeää ajatellen vastaanottajaa, kun ainut yhteydenpito oli kirjeenvaihto. Martin ja Lempin tapauksessa he oppivat tuntemaan

---

¹⁶¹ Martin kirje Lempille 6.5.1944.

¹⁶² Martin kirje Lempille 23.8.1944.

¹⁶³ Kankaanpää 2001, 68.

¹⁶⁴ Martin kirje Lempille 27.10.1944.

¹⁶⁵ Kankaanpää 2001, 68.

¹⁶⁶ Hagelstam 2006, 222.

¹⁶⁷ Hagelstam 2006, 216.

toisiaan kirjeenvaihdon avulla. Haavio-Mannila toteaaakin kirjeenvaihdon olleen tilaisuus oppia sanoittamaan tunteitaan. Joissain tapauksissa kirjeenvaihto saattoi jopa tarjota kaukorakkauden, joka korvasi varsinaisen rakkauden, kun siihen ei ollut mahdollisuutta.¹⁶⁸

Kirjeiden välityksellä oli tärkeää kertoa tunteistaan avoimesti ja suoraan, jotta toiselle osapuolelle ei jäisi epäselvyyksiä, sillä väärinymmärryksiäkin sattui. Ja näiden väärinymmärryksien korjaamiseen meni aikaa ennen kuin seuraavat kirjeet taas saapuivat ja uudet lähetettiin. Välillä joidenkin tunteiden, kuten ikävän tai rakkauden, kertominen pelkästään sanoilla tuntui riittämättömältä: ”Rakas olit oikeassa kun sanoit että ikävää ei voi kertoa niin kuin sen tuntee, se on mahdotonta tiedän sen, minun on ollut niin ikävä sinua ja kun alan kirjoittaa en voikkaan kertoa tuota polttavaa ikävää jonka tunnen.”¹⁶⁹ Kirjeet eivät korvanneet oikeaa läheisyyttä, vaikka olivatkin sota-aikana korvaamaton keino ylläpitää ihmissuhteita. Toisen läheisyyttä kaivattiin etenkin vaikeina tai yksinäisinä hetkinä. Marttikin kirjoitti eräässä kirjeessään, että silloin, kun oli raskainta ja vaikeinta, kaipasi eniten rakkautta, tukea ja ymmärrystä.¹⁷⁰ Vaikeina aikoina kirjeiden sisältö saattoi muuttua tunnepitoisemmaksi, mikä näkyi ikävän ilmauksissa.¹⁷¹ Martti kirjoitti ikäväänsä myös seuraavaan tapaan:

*Voi rakkain kumpu tietäisit sen ikävän, epätoivon ja tuskan minkä olen saanut tuntea sitä odottaessani. Nyt kun sain kirjeesi niin aivan käteni vapisi kun avasin sen. Nyt (muutama sana kulunut pois) sellaisen tuska ja ikävä että tuntuu etten jaksa olla... Sitä ei voi kertoa mitä olen tuntenut. On kauheaa tällainen, saa tuntea kaikki tuskat, epätoivon ikävän siihen lisäksi pelkoa ja vaikka mitä sitä on mahdoton kuvata. Hyvä luoja miksi elämän pitää olla tällaista. Miksi se ei voi olla valoisaa ja kaunista.*¹⁷²

Martti ei ollut saanut viikkoon Lempin kirjettä ja hän koki valtaisaan tuskaa ja ikävää. Ville Kivimäki kirjoittaa siitä, kuinka sota-ajan ihminen joutui olemaan paljon hiljaisen luottamuksen varassa. Oli opittava elämään suuren epävarmuuden kanssa.¹⁷³ Aina tämä ei

---

¹⁶⁸ Näre 2016, 115.

¹⁶⁹ Martin kirje Lempille 4.3.1943.

¹⁷⁰ Martin kirje Lempille 16.7.1944.

¹⁷¹ Aalto 2008, 106–107.

¹⁷² Martin kirje Lempille 26.8.1943.

¹⁷³ Kivimäki 2016, 9.

onnistunut, ja Martinkin kirjeissä näkyi tuska ja epätoivo siitä, kun ei ollut kuullut hetkeen toisesta mitään. Martin tapauksessa tähän liittyi vielä voimakasta mustasukkaisuutta, josta on ollut jo mainintaa aikaisemminkin ja seuraavassa alaluvussa siihen keskitytään enemmän.

Yksi kirje saattoi välillä sisältää useita tunteita, ja kirjeen tunnelma vaihteli onnesta synkkyteen. Pehkosen mukaan muuttuvien tunteiden korostuminen kertoo hektisyydestä. Sotatila aiheutti kokemuksen elämän hetkellisyydestä ja rajallisuudesta. Tämän vuoksi kirjeiden sisältö saattoi hetkessä muuttua sentimentaaliseksi ikävöimiseksi ja pohdinnaksi toisen merkityksestä.¹⁷⁴ Seuraavasta sitaatista käy ilmi, kuinka Martti haki merkitystä ikävälle ja erossa olemiselle:

Vaan tällaisessa kaipauksessa ja ikävässä on jotakin kaunista, eihän silloin olisikaan rakkautta, jos ei tuntis ikävää, sekin on ihanaa sehän todistaa miten paljon rakastaa ja antaa huomata miltä elämä tuntuu kun pitää olla ilman sitä joka on rakkain maailmassa... Elämässä on paljon vastuksia sellaisiakin monasti joita ei osaa kuvitella eikä aavistaa vaan silloinkin olemme onnellisia kun huomaamme että rakkautemme kestää vaikka mitä tulis ja se on kauneinta elämässä. On totta että meillä ei ole tietoa tulevaisuudesta, se peittyi epämääräiseen usvaan jonne emme voi nähdä, vaan se ei saa meitä peloittaa eikä mikään, tahdomme yhdessä voittaa kaikki esteet, niinhän rakas?¹⁷⁵

Ikävä ei ollut Martin kirjeissä läheskään aina positiivista ikävää. Sota-aika leimasi ikävän tunteen hyvin negatiiviseksi. Martti pyysi joskus itsekin anteeksi sitä, että kirjeet olivat olleet viime aikoina surullisia, synkkiä tai kaipausta täynnä: ”... eihän kirjeeni ole kivoja eikä sieviä. Vaan Sinähän rakas Lempi tiedät minkälaisessa paikassa niitä aina kirjoitan ja sen tähden ymmärrät jos ne onkin hajamielisiä, tunteisia.”¹⁷⁶ Pehkonen kirjoittaa väitöskirjassaan, että sota-aikana rakkauden tiellä oli paljon esteitä ja ne liittyivät vahvasti toisen poissaoloon ja menettämisen uhan aiheuttamaan pelkoon. Kirjeistä saattoi välillä

---

¹⁷⁴ Pehkonen 2015, 64.

¹⁷⁵ Martin kirje Lempille 1.6.1943.

¹⁷⁶ Martin kirje Lempille 26.3.1943.

saada sellaisen kuvan, että osapuolten tunteet eivät kohdanneet. Kyse ei kuitenkaan aina ollut tästä, vaan yksinkertaisesti läheisyyden kaipuun täyttämättömyydestä eli ikävästä.¹⁷⁷

Sota-aikana uskollisuutta ja rakkautta koeteltiin monin tavoin. Kirjeissä kuitenkin nousi esille esteiden voittaminen. Haluttiin löytää oikea rakkaus, joka kestää ja tästä syystä kirjeissä esiintyi paljon puhetta uskollisuudesta ja rakkaudesta, joita korostettiin ehkä tiedostamattomastikin sentimentaalisesta ikävästä kirjoittamalla. Esimerkiksi toisen jälleennäkemisen odottelu ja aikaisempien jälleennäkemisten muistelu loivat puitteita esteiden voittamiselle.¹⁷⁸ Haluttiin muistaa onnelliset hetket yhdessä ja haluttiin kokea niitä vielä lisää.

On ymmärrettävää, että sota-aikana ihmisiä kehoitettiin kirjoittamaan iloisia ja reippaita kirjeitä puolin ja toisin. Kirjeiden sisältö vaikutti sotilaiden mielialaan, sillä he elivät niiden kautta kotirintaman arkea. Kirjeet olivat kuin toinen todellisuus. Jos kirjeissä oli huolia ja murheita, ne vaikuttivat myös sotilaaseen ja pahensivat hänen oloaan, kun ei voinut olla auttamassa: ”Rakas voi miten ikävöinkään Sinua, tuli niin paha olla kun kerroit että olet itkenyt, voi rakas rakas, melkein toivoisin että Sinun ei olis niin ikävä kuin minun, Sinä rakas urhoollinen tyttö, kuinka tahtoisinkaan olla Sinulle hyvänä.”¹⁷⁹

2.3. Mustasukkaisuus – pelko menettämisestä

Anna minulle anteeksi rakas. Olen monesti ajatellut, että olen ”hullu” kun epäilen ja tulen mustasukkaiseksi aivan pienestä asiasta. Minulla kai on sellainen paha luonne. Sinä rakas olet varmaan sen jo huomannut. Vaan aina kuitenkin lopulta voittaa rakkautesi ja luottamuksesi minun tyhvät epäilyni. Sinähän tiedät että täällä voi aivan kuin varkain tulla mieleen että ei varmaan kukaan voi olla aivan uskollinen ja odottaa niin kauvan vaan ne on vain ajatuksia ja pelkoa rakkaimpansa puolesta sillä sehän on kaikki kaikessa...¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ Pehkonen 2013, 133.

¹⁷⁸ Pehkonen 2013, 132.

¹⁷⁹ Martin kirje Lempille 24.6.1943.

¹⁸⁰ Martin kirje Lempille 2.8.1943.

Mustasukkaisuus on monien tunteiden sekoitus. Tyypillisimpiä tunteita liittyen mustasukkaisuuteen ovat esimerkiksi rakkaus, viha, suru, kateus, syyllisyys, katumus, pettymys, hylätyksi tuleminen, pelko, epävarmuus ja ylpeys. Mustasukkaisuudessa yhdistyvät tunteet, ajattelu ja toiminta, jotka vaikuttavat yhtä aikaa. Parhaimmillaan se on merkki välittämisestä, huolehtimisesta ja rakastumisesta, mutta pahimmillaan se voi saada ihmisen tolaltaan. Pohjimmiltaan mustasukkaisuudessa on kyse menettämisen pelosta. Se, kuinka mustasukkaisuus sitten ilmenee ja kuinka siihen suhtaudutaan, vaihtelee esimerkiksi ympäristöstä, yhteisöstä ja kulttuurista toiseen.¹⁸¹ Sota-aikana mustasukkaisuus liittyi vahvasti menettämisen pelkoon.

Sota-ajan aiheuttamat pitkät erossaolonjaksot aiheuttivat epävarmuutta varsinkin uusissa suhteissa. Rintamalla ja kotirintamalla elämä oli hyvinkin erilaista. Mahdollisuudet tavata uusia ihmisiä olivat rajalliset, mutta eivät mahdottomat. Kirjeenvaihto oli yksi tapa tutustua uusiin ihmisiin. Nuorilla miehillä ja naisilla saattoi olla useita kirjeenvaihtokavereita samaan aikaan.¹⁸² Kirjeiden kirjoittaminen oli sekä ajanvietettä että suhteiden ylläpitoa. Osa sotilaista etsi ahkerasti nuoria naisia kirjeenvaihtoon. Jos saadut kirjeet olivat tarpeeksi kiehtovia, niitä saatettiin jopa lukea korsuissa ääneen.¹⁸³ Väitän, että tämä oli osaltaan vaikuttamassa mustasukkaisuuden kokemuksiin ja lisäämään niitä. Varsinkin parisuhteessa olevien miesten epävarmuuden kokemukset saattoivat lisääntyä, vaikka äijäporukassa asialle saatettiin yhdessä nauraa.

Martin mustasukkaisuus tuli ensimmäisiä kertoja esiin siten, että hän alkoi pelätä, ettei Lempi halua enää nähdä häntä. Martti tiedosti itse oman käytöksensä ja kirjoitti: ”Mutta kai se oli mustasukkaisuuden kipinä joka sai minut ajatteleen tuollaisia, että en sais enää olla kanssasi, sen vuoksi että joku muu olis poika tai mies, vienyt minulta sen ilon. Vaan toivon sitä niin kovin että saan vielä sulkea sinut syliini ja tuntea suloiset huulet omillani...”¹⁸⁴ Martti oli ollut kenttäsaaralassa kirjettä kirjoittaessaan ja kirjeen loppuun hän kirjoitti kirjeestään tulleen surullisen, vaan eihän se ollut ihme, kun ulkonakin oli synkkää ja myrskyisää.¹⁸⁵ Martti ja Lempi eivät tässä vaiheessa edes vielä seurustelleet ja he olivat nähneet vain kerran. Kirjeen sisällöstä, kirjoittamispaikasta ja ulkona vallinneesta

---

¹⁸¹ Malinen 2012, 13–57.

¹⁸² Haavio-Mannila 1993, 310.

¹⁸³ Kivimäki 2013, 224.

¹⁸⁴ Martin kirje Lempille 17.10.1942.

¹⁸⁵ Martin kirje Lempille 17.10.1942.

säätilasta voi tehdä huomioita, kuinka mustasukkaisuuden kokemuksiin liittyi kaikki ympärillä tapahtuva.

Seuraavat mustasukkaisuutta osoittavat merkit liittyivät miehiin, joista Lempi kertoi Martille. Martin kirjeistä ei käynyt ilmi olivatko eräät ”pojat”, joista Lempi välillä kirjoitti, hänen kirjeenvaihtokavereitansa vaiko tuttuja asuinpaikkakunnalta. Näihin ”poikiin” kohdistunut mustasukkaisuus oli aluksi leikillistä, mutta silti se tuli aina uudestaan esiin. Välillä Martti yritti väittää, ettei ollut mustasukkainen ja luotti Lempiin täysin. Seuraavassa kirjeessä hän kuitenkin jo saattoi sanoa suoraan olevansa mustasukkainen. Tunnetta ei helpottanut se, että Lempi kirjoitti hyvin avoimesti Martille muista pojista, joista hän piti. Martti kirjoitti olevansa ylpeä siitä, että Lempi luotti häneen ja kertoi kaiken, mutta sen varjopuolena oli pelko siitä, että Martti voisi menettää Lempin. Mustasukkaisuuden tunne liittyi Martilla suoraan Lempin uskollisuuteen. Eihän ollut mitään takuita siitä, että toinen todella jaksoi odottaa. Ilman sotaa ja erossaoloa olisi tuskin ollut niin suurta tarvetta keskustella toisen kanssa uskollisuudesta.

Lempi oli kirjoittanut erään pojan pyytäneen häntä seurustelusuhteeseen, johon Martti vastasi, että tunsii vihaavansa tuota poikaa: ”Kerroit siitä Antista, kun sanon suoraan niin tunsin en tiedä oliko se mustasukkaisuutta, vihaavani tuota poikaa siksi kun hän uskaltaa pyytää Sinua kanssaan olemaan.” Samassa kirjeessä hän epäili, oliko Lempi antanut kyseiselle pojalle syytä olettaa, että Lempikin pitäisi hänestä.¹⁸⁶ Aluksi Martin mustasukkaisuus oli vähäistä ja, voisiko sanoa, asiaan kuuluvaa, kun oli rakastunut, mutta sodan takia joutui olemaan pitkiä aikoja erossa toisesta. Viimeistään siinä vaiheessa, kun Martti ja Lempi menivät kihloihin, Martin mustasukkaisuus alkoi todella nousta pintaan. Kihloihin meno tarkoitti sitoutumista ja samalla tuli vahva pelko toisen menettämisestä. Ihminen saattaa mielessään alkaa kuvitella kaikkea, mitä voisi tapahtua ja näin pelkää menettävänsä jotain itselleen arvokasta, rakkauden.¹⁸⁷

Mustasukkaisuus saattaa johtaa kierteseen, jossa mielen täyttävät epäily ja pelko. Silloin ihminen saattaa kuvitella vähäpätöiset ja neutraalitkin asiat uhaksi.¹⁸⁸ Sota-aikana asioita eivät helpottaneet pitkät välimatkat tai yhteydenpidon välineenä ollut kirjeenvaihto:

---

¹⁸⁶ Martin kirje Lempille 31.3.1943.

¹⁸⁷ Malinen 2012, 15.

¹⁸⁸ Malinen 2012, 17–19.

Olen hirveän mustasukkainen, sen olen nyt huomannut... Tuo mustasukkaisuuteni johtui siitä Kaukosta. Sinun kirjeesi oli täynnä tuota Kaukoa. Tahdotisimpa nähdä sen naisten hurmaajan, Lempi, näin kirjeestäsi että hän vetää Sinua sittenkin puoleensa ja hän tietää sen, eihän mies vois muuten sellaisia puhua. Olen itsekäs, tahdon yksin omistus oikeuden siihen jota rakastan jos hän on muiden vähänkään niin silloin hän ei ole minun yhtään vaikka rakastaisin kuinka paljon... Mutta tiedäthän miten rakastan Sinua, siksi tulee mieleen pelko, pelko että meidän rakkauteemme tulis jotakin sellaista jota ei vois millään korvata, mikä kerran särkyy ei tule sitten enään koskaan ehyeksi. Ei niin ei saa käydä, eihän? Vihaan sellaista miestä... ¹⁸⁹

Mustasukkaisuuden tunne oli suurimmaksi osaksi pelkoa siitä, että ”me” lakkaa olemasta. Parisuhde oli voimavara ja antoi rintamalla ololle mielekkyyden tunteen. Jos ei enää olisi ”meitä”, merkitsisi se rintamalla hiljaisuutta ja unohdusta.¹⁹⁰ Martin kirjeistä huomasi vahvasti sen pelon, mitä jäisi jäljelle, jos suhde loppuisi. Tämän vuoksi hänellä oli suuri tarve myös selitellä ja pyydellä anteeksi mustasukkaisuuttaan: ”Kirjoitin Sinulle hirveän mustasukkaisen kirjeen viimeksi. Vaan tiedän että ymmärrät sen ja mitä olen silloin tuntenut. Sinä siellä kaukana minun on ikävä ja siellä joku koittaa houkutella ja puhua kaikkea Sinulle, en pidä miehekkäänä sellaista. Mutta jätetään tuo. Lempi tiedäthän että tuo johtui rakkaudestani Sinuun.”¹⁹¹

Martti kirjoitti usein, että elämä rintamalla olisi tyhjää ilman Lempiä, eikä mikään muu merkitse mitään paitsi Lempi: ”Ei oma elämänikään merkitse mitään jos rakkauteemme särkyy...”¹⁹² Suhteen jatkuvuuden osoitukset tapahtuivat vain kirjeissä, ja toisen uskollisuuden täytyi vain luottaa. Pitkän erossaolon seurauksena luottamus saattoi horjua ja tästä seurasi epäluuloa, joka johti mustasukkaisuuteen. Sota-ajan ilmapiirissä mustasukkaisuus ja ero liittyivät vahvasti toisiinsa. Mustasukkaisuuteen liittyi vahvasti toisen menettämisen pelko ja pelko yhteisen todellisuuden loppumisesta. Samalla siihen liittyi seksuaalisen uskottomuuden mahdollisuus.¹⁹³

---

¹⁸⁹ Martin kirje Lempille 9.7.1943.

¹⁹⁰ Pehkonen 2013, 173.

¹⁹¹ Martin kirje Lempille 11.7.1943.

¹⁹² Martin kirje Lempille 26.8.1943.

¹⁹³ Pehkonen 2013, 173.

Martin kirjeistä huomaa, että mustasukkaisuilla tunteilla ei ollut aina selkeää kohdetta, vaan kyse oli ennemminkin tunteesta, ettei kukaan voi erottaa heitä toisistaan. Pehkonen on todennut saman omassa tutkimuksessaan.¹⁹⁴ Martti esimerkiksi totesi eräässä kirjeessään: ”Sinä jota rakastan, en tahdo antaa sinua muille, tekisin vaikka mitä sen tähden.”¹⁹⁵ Mustasukkaisuudesta kertoo myös tarve kysyä ”olethan minun” ja ”olethan uskollinen minulle”. Kysymysten lisäksi Martti halusi usein vakuutella Lempsiä ja kenties itseään siitä, että he kuuluivat toisilleen, sekä maininnat siitä, kuinka kukaan muu ei voisi rakastaa Lempsiä yhtä paljon kuin Martti. Vaikein vaihe Martin ja Lempin suhteessa oli kihloihin menosta, eli toukokuun 1943 lopulta, vuoden loppuun. Kirjeiden sisällöstä päätellen Martin mustasukkaisuus loi epävarmuutta ja sitä kautta ongelmia heidän suhteeseensa. Varsinkin ne hetket, kun Lempi ei jostain syystä kirjoittanut vähään aikaan, saivat Martin mielen todella epäluuloiseksi:

Rakas miksi et voinut vaikka muutamaa sanaa kirjoittaa minulle. Olisko se ollut vaikeaa ja ikävää Sinusta?... Lempi ei kaipaa kirjeitäni eikä minua, sillä hän ei voi kirjoittaa etes muutamaa sanaa vaikka olen melkein kerjännyt sitä. Ajattelin että Sinulla on jokin joka saa Sinut unohtamaan minut ja silloin olisin vain syrjään jäänyt joka kertois rakkaudesta ja ikävästään ja sais vain osakseen ”rakkauden muruja” ehkä sääliä.¹⁹⁶

Martin ensimmäinen pelko oli, että Lempillä olisi joku toinen. Kirjeenvaihto oli ollut hyvin tiivistä ja pidempi katkos kirjeiden tulossa vaikutti heti Martin mieleen ja hän joutui pohtimaan, miksi Lempi ei kirjoittanut. Viikko oli pitkä aika miettiä, mitä toiselle kuului, mitä hän teki ja miksi hän ei kirjoittanut: ”Tiedäthän miten rakastan Sinua, siksi tulee mieleeni pelko, pelko että meidän rakkauteemme tulis jotakin sellaista jota ei vois millään korvata, mikä kerran särkyy ei tule sitten enään koskaan ehyeksi.”¹⁹⁷

Martti oli pääsemässä syyskuussa 1943 lomille ja ennen lomalle pääsyä Martti jopa kirjoitti Lempille, että hänellä oli kummallinen tuskan tunne, joka ei jättänyt häntä rauhaan. Loman jälkeiseltä ajalta on melkein kahden kuukauden jakso, jolta ajalta kirjeet

---

¹⁹⁴ Pehkonen 2013, 174.

¹⁹⁵ Martin kirje Lempille 11.1.1943.

¹⁹⁶ Martin kirje Lempille 26.8.1943.

¹⁹⁷ Martin kirje Lempille 9.7.1943.

puuttuvat. Myöhemmistä kirjeistä ei koskaan selviä, mitä loman aikana tapahtui, mutta suhde koki kovia joko silloin lomalla tai heti sen jälkeen. He kyllä keskustelivat myöhemmissä kirjeissä asiasta, jopa vielä vuodenkin jälkeen tapahtuneesta, mutta silti lukijalle ei käy ilmi mistä on kyse. ”Nämä kaikki ikävät asiat jätämme taakse, unohdamme. Ei se seuraa varjon tavoin meitä. Tiedän että ajattelet sitä. Rakas, miksi epäilet? Kaikki tulee ja täytyy tulla hyväksi. Lempini, nyt tiedän minkälainen oikea rakkaus on... Minä tein virheen, epäilin Sinua ja tein kärsimyksesi monin kertaiseksi. Kumpu vois sin so-vittaa.”¹⁹⁸ Kaikesta huolimatta Martti ja Lempi selvisivät koettelemuksista ja saivat suhteensa taas toimimaan.

Mustasukkaisuus on ristiriitainen ilmiö kirjeenvaihdossa. Se nousee esiin sekä suhdetta hajottavana että rakentavana. Martin epäluuloisuus Lempiä kohtaan hajotti suhdetta, kun taas puhe siitä, että oma elämä ei merkinnyt mitään, jos rakkaus särkyisi, oli vakuuttelua tunteiden syvyydestä ja toimi suhdetta rakentavana. Pehkonen kirjoittaa omassa tutkimuksessaan, että mustasukkaisuus oli aihe, jota pyrittiin välttämään ja hänen tutkimusaineistossaan siitä ei paljoa kirjoitettu suoraan.¹⁹⁹ Omassa tutkimusaineistossani Martti puhui yllättävänkin suoraan mustasukkaisuudesta ja totesi jopa olevansa ”hirveän mustasukkainen”. Hän myös tiedosti sen olevan huono asia ja halusi vapautua siitä:

Tiedän, että se on itsekästä ja itserakasta, vaan eihän sille voi mitään. Monesti minulla kiertelee jos minkälaisia mietteitä päänupissa. Sellaisia pieniä, aavistuksia ja kun sanon suoraan, niin joskus pieni epäilyksen itukin siellä koittaa saada eloon itseään... Rakas Lempini, tahdon parastasi kaikessa ja en tahdo, että rakkauteni tulis itsekkydessään jotenkin kuin painoksi Sinulle. Sellainenhan jotenkin kuin rumentais sitä kauneinta mikä meillä on ja niin ei saa olla. Minusta tuntuu, että kun alkaa tuntea mustasukkaisuuden (ja samalla tulee epäilyskin) jäytävän mieltään, niin ei silloin ole niin kuin olla pitäis, silloin ei enää olekaan rakkaus täydellisen kaunist ja luottavaista vaan siihen on tullut mustasukkaisuuden ruma peikko sitä himmentämään. Lempini, huomaan olleeni hyvin tyhmä ja tahdon vapautua tuollaisesta rumasta mikä minulla on ollut...²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Martin kirje Lempille 21.11.1943.

¹⁹⁹ Pehkonen 2013, 180.

²⁰⁰ Martin kirje Lempille 14.1.1944.

Kirjeistä huomaa, että mitä syvemmäksi suhde kehittyi, sitä vähemmän mustasukkaisuutta ja epävarmuutta toisesta esiintyi. Julkinen sitoutuminen, kuten kihlaus tai avio-
liitto, saattoi vähentää pelkoa uskottomuudesta pitkien erojen aikana.²⁰¹ Tämä ainakin on havaittavissa Martin kirjeistä. Naimisiinmenon jälkeen hänen kirjeensä huokuivat onnea ja uskoa tulevaan.

Yksi mustasukkaisuutta vahvasti lisäävä tekijä sotilaiden parissa oli kotirintamalla olleet saksalaiset sotilaat, ja tämä näkyi myös Martin kirjeissä. Martti ei sietänyt sitä, jos Lempi kirjoitti ”sakemanneista” ja kirjoitti aiheen saavan veren kuohumaan. Lempi ei varsinaisesti liikkunut saksalaisten sotilaiden kanssa, mutta se, että hän edes puhui heistä, riitti. Tähän oli vaikuttamassa yleinen asenne saksalaisia sotilaita kohtaan. Jatkosodan aikana Suomessa liikkui jopa 200 000 saksalaissotilasta, joista suurin osa Pohjois-Suomessa. Saksalaisten sotilaiden läsnäolo aiheutti kotirintamalla mustasukkaisuutta, joka liittyi suomalaisten naisten väitettyyn käyttäytymiseen.

Julkisessa keskustelussa naisilla katsottiin olevan turhan suopea asenne maassa olleisiin saksalaisiin sotilaisiin sekä venäläisiin sotavankeihin. Naisten katsottiin pilaavan oman maineensa lisäksi koko kansan maineen. Asiaa ei auttanut Valtion tiedotuslaitoksen sanomalehdille lähettämä pakina nimimerkki Valentinilta, joka koski suomalaisnaisten suhtautumista vieraan maan miehiin. Tämä tapahtui heinäkuussa 1941 ja varsinainen keskustelu lehdissä alkoi syksyllä. Lehtikirjoitusten perusteella syntyi vaikutelma, ettei säällisiä ja vakavia suhteita saksalaisiin ollut lainkaan. Asia ei kuitenkaan ollut näin yksiselitteinen. Naisten siveydestä kannettiin huolta sekä paikallisesti että valtion tasolla, mutta silti osa naisista joutui saksalaisten ”hurmureiden” viehätykselle alttiiksi valtiovallan määräyksestä. Kuten Marianne Junila toteaa väitöskirjassaan ”suuren moraalikeskustelun” taustalla oli muitakin tekijöitä kuin pelkästään naisten tosiasiallinen käytös.²⁰²

Moraalikeskustelu ei myöskään pysynyt vain Suomen sisällä, vaan esimerkiksi Neuvostoliitto osasi ottaa siitä omansa. Neuvostoliiton propagandaa sisältävät lentolehtiset väit-
tivät, että suomalaisten tyttöjen ja vaimojen vietteleminen oli Saksan armeijan virallisten tavoitteiden mukaista. Kun tähän lisättiin kotirintamalta tulleet juorut ja jonkun asetoverin kertoma kokemus, oli vihamielisyys taattua ja usko omiin naisiin horjui. Keskustelua

---

²⁰¹ Haavio-Mannila 1993, 317.

²⁰² Junila 2000, 146–154.

aiheesta käytiin läpi sodan, mutta ajan myötä juttujen aiheuttama häly jonkin verran väheni.²⁰³ Martin kirjeissä saksalaisista oli vain muutamia mainintoja, mutta niistä kävi kuitenkin heti ilmi, mitä mieltä hän heistä oli:

En tiedä mistä se johtuu ei kai ne ole minulla ikänä mitään pahaa tehneet ja tietenkin moni meistä tekis nauroin kuin he jos ois tilaisuus siihen. Mutta sittenkin onko nuo miehiä, houkutella nuoria tyttöjä, opettaa heille sellaisia kauniita tapoja kuin ryyppääminen ja monia muita. Ei sillä että itse olisin mikään ”pyhimys” ja sen vuoksi saarnaan vaan siksi että en siedä heitä (syy tuntematon).²⁰⁴

Kuitenkin kaikki puheet ja kirjoitukset saksalaisista sotilaista kotirintamalla suomalaisten naisten kanssa olivat vaikuttamassa suomalaisten sotilaiden mielialoihin ja tunteisiin. Pelko oman tyttöystävän tai vaimon uskottomuudesta sai tuntemaan mustasukkaisuutta ja siihen kytkeytyi monia muita tunteita. Pehkonen tuo tutkimuksessaan esiin, kuinka mustasukkaisuus ilmenee myös aggressiivisessä merkityksessä ja väkivalta nähtiin jopa tapana ratkoa mustasukkaisuuteen liittyviä ristiriitoja.²⁰⁵

---

²⁰³ Junila 2000, 156–157.

²⁰⁴ Martin kirje Lempille 13.3.1943.

²⁰⁵ Pehkonen 2013, 178.

3. SODAN VAIKUTUKSET KIRJEIDEN TUNNESISÄLTÖÖN

3.1. Sodan vaikutus kirjeiden sisältöön itsesensuurista huolimatta

Sota vaikuttaa syvästi sekä yhteiskuntaan että yksilöön. Jatkosota merkitsi suomalaisille sotilaille siirtymää normaalista, tutusta siviilielämästä keskelle sodan epävarmuutta. Se edellytti heiltä sopeutumista poikkeusolosuhteisiin ja merkitsi epäjatkuvuuden tunteen kokemista kaikilla tietoisuuden tasoilla.²⁰⁶ Jatkosota kesti yli kolme vuotta, josta asemasotavaihetta oli kaksi ja puoli vuotta. Normaalisti nuoret, aikuiset miehet olisivat eläneet aikaa, jolloin yhdessä vuodessa tapahtui paljon, mutta nyt pitkään kestänyt asemasota vain turrutti joukkoja. Sota-ajan ihmisen täytyi oppia elämään suuren epävarmuuden kanssa.²⁰⁷

Martti kirjoitti sodasta Lempille. Hän ei kirjoittanut kuvauksia taisteluista tai kertonut, mitä rintamalla tapahtui, sillä tähän oli kiellettyä. Enemmän hän kirjoitti siitä, miten sota häneen vaikutti ja mitä se sai hänet tuntemaan. Usein tuntemuksiin olivat vaikuttamassa monet asiat, kuten heidän parisuhteensa. Sota-ajan kirjeenvaihdolle oli tyypillistä, ettei kirjoitettu taisteluista, väkivallasta tai kuolemasta, vaikka sotilaat kohtasivat toistuvasti näitä asioita. Hagelstamin mukaan asiaan oli vaikuttamassa kirjesensuuri, joka valvoi sitä, mitä kirjeisiin kirjoitettiin. Sotilailta vaadittiin iloisia ja toiveita herättäviä kirjeitä, joissa ei saanut esiintyä mielialaa laskevia asioita. Toisaalta kirjoittaja ja vastaanottaja ottivat yleensä toistensa tunteet huomioon kirjeitä kirjoittaessa, joten vaikenemiseen saattoi olla monta syytä.²⁰⁸

Vaikka Martti kirjoitti kirjeissään sotaan liittyvistä tuntemuksista, kuolemasta tai siihen liittyvistä tunteista hän kirjoitti hyvin vähän. Silloin, kun hän kirjoitti kuolemasta, oli hänen mielialansa synkkä jo valmiiksi, mikä vaikutti siihen, että hän otti asian puheeksi. Syksyllä 1942 Martti joutui hetkeksi sairaalaan kasvoissa olevan ihottuman vuoksi. Sairaalassa ollessaan hän kirjoitti kahdessa eri kirjeessä kuolemasta. Tämä johtui siitä, ettei hän viihtynyt sairaalassa. Ilma oli synkkä ja myrskyisä ja kaiken lisäksi hän joutui puolustelemaan itseään Lempille, kun jotkut ihmiset olivat levitelleen ikäviä juoruja. Martti kirjoitti hänellä olevan synkkää, mutta siitä ei kannattanut kuitenkaan valittaa, koska

---

²⁰⁶ Aalto, 2008, 63; Hagelstam 2006, 142.

²⁰⁷ Kivimäki 2016, 9, 63; Juutilainen 2005, 345.

²⁰⁸ Hagelstam 2006, 225.

vielähän se elämä muuttuisi, mutta jatkoi perään ”vaikka ei tiedä näkeekö sitä aikaa”.²⁰⁹ Toisessa kirjeessä hän mainitsi, että uskoi siihen, että kohtaloa ei voi kiertää, vaikka olisi missä.²¹⁰ Eli, jos hänen oli tarkoitus kuolla nuorena, niin se saattoi tapahtua missä vain. Kerran hän myös kirjoitti: ”Vaan eihän tiedä sillä sodan onnetar usein on oikukas.”²¹¹

Välillä Martti kirjoitti sodan julmuudesta viitaten sodan luonteeseen, ja siinä yhteydessä hän saattoi mainita kuolemista yleisesti liittyen sotaan: ”Sota on sotaa, ja onnettomuutta, tuskaa ja kuolemaa, se heittää jälkeensä aina.”²¹² Kuolema oli mitä todennäköisesti sellainen aihe, josta oli vaikea puhua ja toisaalta siitä ei haluttu puhua. Kuolema oli läsnä sotilaiden arjessa rintamalla, ja kirjeet olivat keino päästä hetkeksi pois rintaman elämästä. Kuolemasta kirjoittaminen saattoi olla aihe, jonka pelättiin vieraannuttavan kirjeen kirjoittajan ja vastaanottajan toisistaan. Kerran Martti mainitsi sodan arvaamattomuuden normaalista poikkeavassa yhteydessä. Martti ja Lempi olivat vasta menneet kihloihin ja heidän kihlaustaan ilmeisesti ei katsottu hyvällä. He olivat keskustelleet myös siitä, että heidän pitäisi päästä naimisiin jossain vaiheessa. He myös pelkäsivät Lempin ehkä olevan raskaana. Silloin Martti kirjoitti: ”Onhan kyllä eräs, asia, jos sattuis jotakin sellaista sattuun joka ei täällä ole ihme, niin olishan Sinun silloin parempi jos et olis sidottu minuun... Mutta ei nyt sentään kaikkia tuollaisia asioita vielä mietitä.”²¹³ Tällä hän viittaa ensimmäistä kertaa siihen, että hänelle voi sattua rintamalla mitä vaan. Ehkä hänellä kävi hetkellisesti mielessä, ettei haluaisi olla Lempille taakkana, jos hän loukkaantuisi pahasti.

Martti ei myöskään koskaan kirjoittanut sotaan liittyvistä peloistaan. Kirjeiden sisällöstä käy ilmi, että kirjeenvaihdon alkaessa Martti teki ja purki miinakenttiä. Jossain vaiheessa hän siirtyi tekemään rautaesteitä linjoille ja kesällä 1943 Martti oli päässyt vähemmän sotaisempaan työhön varastolle. Martin sijainti oli kirjeiden perusteella Karjala, Rukajärvi, Vansjärvi tai Viena. Nämä paikkakunnat esiintyivät kirjeiden yläreunassa päivämäärän vieressä. Kesällä 1944 hän kirjoitti Lempille, ettei ollut mitään, mikä antaisi aiheutta olla huolissaan ja että heidän suuntansa oli tuolloin kaikista rauhallisista.²¹⁴ Toki näin

---

²⁰⁹ Martin kirje Lempille 17.10.1942.

²¹⁰ Martin kirje Lempille 29.10.1942.

²¹¹ Martin kirje Lempille 26.3.1943.

²¹² Martin kirje Lempille 3.3.1944.

²¹³ Martin kirje Lempille 9.6.1943.

²¹⁴ Martin kirje Lempille 7.7.1944.

saatettiin kirjoittaa kirjeen vastaanottajan mielen rauhoittamiseksi. Ville Kivimäki mainitseekin, että rintaman pysyessä paikoillaan jatkosodan aikana laaja selusta-alue sai toimia hyvinkin rauhallisissa ja rutinoituneissa oloissa.²¹⁵

Kerran syksyllä 1942 Martti mainitsi rintamalla olon vaarallisuuden. Martti oli valvonut yön sairaalassa ja kuunnellut tykkien jylinää. Hän oli sairaalassa naamassa olevan ihottuman takia. Hän kirjoitti: ”...etäältä kuunnellen se kuulostaa niin pelottavalta, vaan kun on siellä niin ei siitä tiedä mitään, sillä sehän on sodan laulua.”²¹⁶ Tykkitulen ukkosmainen jylinä saattoi kuulua jopa yli sadan kilomerin päähän ja öisin taivas rintaman yllä loimotti punaisena.²¹⁷ Mielenkiintoista ajatella, että kaukaa kuunneltuna se kuulosti paljon pelottavammalta kuin läheltä. Sairaalasta pois päästyään hän myös kirjoitti, että oli paljon mukavampi olla omassa porukassa, vaikka se olikin vaarallisempaa.²¹⁸ Todellisuudessa miehet kokivat rintamalla paljon sellaista, mistä olisi ollut vaikea kertoa läheisilleen. Kokemuksia olisi ollut vaikea pukea sanoiksi, vaikka olisi halunnut. Hagelstamin mukaan aviomiehille tuntui olevan tärkeää suojella vaimojaan. Näin ollen aviomies, jonka piti suojella vaimoaan ja perhettään, ei voinut avoimesti kertoa peloistaan.²¹⁹ Toisaalta suomalaisen miehen arvostetuimpiin ominaisuuksiin kuului rohkeus, jota pidettiin miehekkäänä ja sotilaille tärkeänä. Suomalainen mies miellettiin myös itsenäiseksi, lujaksi, luotettavaksi ja sisukkaaksi.²²⁰ Eihän silloin miehen kuulunut valittaa tai kertoa pelkäävänsä. Eihän sotaa voitettaisi, jos miehet pelkäisivät.

Sonja Hagelstam toteaa artikkelissaan ”Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa” (2006) normaalista poikkeavien ja vieraiden asioiden käsittelyn luovan etäisyyttä.²²¹ Silloin, kun sodasta ja kuolemasta pysyttiin puhumaan yleisellä tasolla niin, ettei siihen liittynyt mitään yksityiskohtia, siitä voitiin kirjoittaa.

Lomaani ei olekaan enään kovin kauan, saa pian nousta ”Repolan pikajunaan” ja nähdä kuinka äärettömät erämaat kiittää ohi jääden kauas taakse

---

²¹⁵ Kivimäki 2016, 23.

²¹⁶ Martin kirje Lempille 20.10.1942.

²¹⁷ Kivimäki 2016, 36.

²¹⁸ Martin kirje Lempille 29.10.1942.

²¹⁹ Hagelstam 2011, 318–320.

²²⁰ Hagelstam 2007, 146; Kemppainen 2006a, 228.

²²¹ Hagelstam 2006, 224.

*ainakin lyhyeksi ajaksi. Saa nähdä sinisen erämaan peittävän ne seudut joissa kuolema on jokapäiväinen vieras ja tykkien jylinä saa pehmeän tumman äänen häipyen lopulta soille ja rämeille niin ettei sitä kuule enään. Silloin alkaa loma.*²²²

Toisaalta oli täysin ymmärrettävää, että kirjeissä ei haluttu kirjoittaa sodan kauheuksista. Kirjeet olivat yhteys normaaliin elämään, ja niiden kautta pystyi hetkeksi unohtamaan sodan. Kirjeet olivat yhteydenpidon väline, ja niiden avulla kerrottiin kuulumisia ja ylläpidettiin ihmissuhteita. Martin ja Lempin tapauksessa kirjeiden avulla tutustuttiin toiseen ihmiseen, luotiin parisuhdetta ja lopulta ylläpidettiin sitä. Rakkauden tuntemuksiin ja mielihyvään toiselle kirjoittamisesta ei haluttu sotkea ikäviä asioita sodasta. Tietenkin sodan ainainen läsnäolo välillä vaikutti kirjeiden sisältöön, ja Martti ei aina pystynyt tai halunnut peitellä ahdistustaan ja pahaa oloaan. Kesän 1942 lähestyessä alkoi Martin kirjeisiin hiipiä ahdistusta ja masennusta. Hänen kirjeisiinsä ilmestyi kuvauksia siitä, kuinka hän ei ollut sopiva mies Lempille. Hän kirjoitti, ettei Lempi saisi ajatella hänestä mitään hyvää, koska hän ei todella ollut mitään ja että hän oli ”kovan kohtalon lapsi”.²²³ Syyn omille synkille ajatuksilleen hän paljasti seuraavasti:

*Minulle ei kuulu mitään hirveitä, sota vain on julma ja kesä on pian kauneimmillaan... eipä siitä kesästä ole täällä mitään iloa. Hirvittää ajatella että tästä tulee samanlainen kuin oli viime kesä, voi rakas tyttö jos osaisit kuvitella minkalaista tämä sota voi olla, niin kauhistuisit, mutta parempi onkin että et tiedä, olet onnellinen siinä suhteessa...*²²⁴

Kuten aikaisemmin jo mainitsin, sensuuri vaikutti kirjeiden sisältöön. Taisteluista ja epätoivoisista tunteista kirjoittaminen olisi helposti voinut johtaa vieraantumiseen läheisten kanssa, ja siksi niitä pyrittiin välttämään. ”Olen kirjoittanut Sinulle nyt monta kirjettä, jotka on olleet niin ikäviä ja raskaita. Nyt tänään minulle aivan kuin selvesi, että sillä tavallahan teen kaiken vain Sinulle entistäänkin raskaammaksi. Ei, en olis tahtonut sitä, vaan olen ollut melkein äärimmäisyyteen asti masentunut...”²²⁵ Välillä Marttikin

---

²²² Martin kirje Lempille 21.8.1943.

²²³ Martin kirjeet Lempille 15.5.1942, 27.5.1942.

²²⁴ Martin kirje Lempille 27.5.1942.

²²⁵ Martin kirje Lempille 15.5.1944.

huomasi, että hänen synkät kirjeensä vaikuttivat myös Lempin mielialaan ja siksi hän pyyteli anteeksi. Kaikesta huolimatta sotilaiden olosuhteet rintamalla kiinnostivat kotiväkeä. Epätietoisuus sotilaan oloista saattoi myös yhtä lailla luoda huolta, ja siksi kuvaukset rintaman ympäristöstä ja olosuhteista olivat kotiväelle tärkeitä.²²⁶ Lempikin halusi välillä tietää, millaista Martilla siellä rintamalla oli. Jouluna 1942 Lempi oli pyytänyt Marttia kertomaan joulustaan rintamalla.

Tiedäthän että se ei ole rauhan juhla täällä missä vain tykit soittaa meille joululaulujaan. Vaan siltikin se saa mielen herkäksi, saa ajatukset lentämään taakse päin. Menneeseen aikaan, josta nousee pieniä muistoja mieleen. Jolloin sodan verinen leikki ei heittänyt varjoaan ylitsemme. Vaan sitenhän osaamme antaa sille vieläkin suuremman arvon, kun tulee rauha ja voimme viettää Joulun siellä, missä nyt voimme olla vain ajatuksin. Minä en vois toivoa sen kummempaa, kuin nyt oli, kuulehan kun me laitettiin oikein kuusikin tänne korsuun, koristeita ei siinä ollut, mutta kaunishan se on muutenkin. Aattona kävimme saunassa ja sitten avasimme paketit ja sehän saa mielen iloiseksi, kun tietää että meitä ei ole unohdettu ja sitten keitimme korviketta ja nautimme kaikesta mitä meillä oli.²²⁷

Toista ihmistä oli helpompi ajatella, kun hänet pystyi mielessään sijoittamaan tiettyyn paikkaan, vaikka se olisi ollut kuviteltu. Tämä oli tärkeää, jotta pystyi ajattelemaan toista ja olemaan tämän lähellä.²²⁸ Tavallaan se myös kavensi sitä etäisyyttä, joka kirjoittajien välillä oli. Kerran Lempi oli kirjoittanut Martille, että tahtois nähdä ja kokea sodan. Tähän Martti oli vastannut sodan olevan kovaa elämää ja vaikka siitä osaisi kertoa, niin vastaanottaja ei sitä silti osaisi kuvitella eikä arvata, minkälaista se todellisuudessa oli.²²⁹

Kirjoittaessaan sodan ikävistä puolista Martti yritti usein hakea niistä myös jotain positiivista. Epätoivon ja synkkyyteen vaipuminen tai toivon menettäminen olisi varmasti vaikeuttanut jaksamista. Oli tärkeää yrittää kohottaa mielialaa, vaikka olisi tuntunut kurjalta. Eräässä kirjeessä Martti kirjoitti olevansa kaikesta huolimatta iloinen, että oli saanut

---

²²⁶ Hagelstam & Taskinen 2015, 53–58.

²²⁷ Martin kirje Lempille 26.12.1942.

²²⁸ Hagelstam 2006, 217.

²²⁹ Martin kirje Lempille 1.7.1943.

nähdä ja kokea sodan, sillä se opetti ihmisen näkemään, kuinka mitätön hän todellisuudessa oli.²³⁰ Öisistä partiovuoroista Martti kirjoitti, että oli vain alistuttava kohtaloon, mutta toi esiin, että vuorot kuitenkin olivat terveellisiä, sillä niissä mies virkistyi ja karaistui.²³¹ Varsinkin asem sodan pitkinä vuosina oli pakko henkisesti selviytyä jollain keinoilla. Oli piristettävä itseään ja aseveljiään, tehtävä päivistä, viikoista ja kuukausista siedettävämpiä. Sotilaat siis pyrkivät tekemään elämästään viihtyisää poikkeusoloista huolimatta.²³² Oman jaksamisen kannalta oli toisaalta tärkeää sekin, että oli jotain tekemistä, ettei tarvinnut vain olla ja odottaa jotakin tapahtuvaksi. Marttikin kirjoitti, että kun oli tekemistä, niin aika kului eivätkä ajatuksetkaan saaneet ikävää mieltä.²³³ Martin kirjeissä esiintyviä keinoja pitää elämä mielekkäänä oli esimerkiksi saunominen, uintireisut, marjasopan keitto, lettujen paistaminen, radion kuuntelu ja marjassa käynti.

*Muuten täälläkin voi joskus olla oikein kodikkaan ja rauhallisen tuntoistakin, niin kuin nytkin kun on kämppä jynssätty hohtavan puhtaaksi ja kaikki on siistinä ja järjestyksessä. Äsken kävimme saunassa ottamassa oikein tuliset löylyt ja sitten päälle järven kylmässä vedessä uimassa. Sitten saunan jälkeen keitin marjasoppaa ja vein jäähtymään ulos.*²³⁴

Pitkittyneen sodan ja erossaolon aikana oli ehdottoman tärkeää jaksaa uskoa ja suunnitella tulevaisuutta. Se antoi voimaa, kun oli jotain, mitä odottaa. Martin kirjeissä esiintyi sodan loppua kohden ja varsinkin rauhan tulon jälkeen paljon haaveita ja suunnitelmia tulevaisuudesta. Kun hän kirjoitti haaveista, kirjeistä aisti vahvan uskon ja luottamuksen tulevaan: ”Vaan ei me surra, sillä onhan kerran olevan vielä toisin. Kyllä kaikki järjesty ja meiltä ei puutu uskoa eikä rohkeutta. Kyllä me olemme lujasti yhtä.”²³⁵ Kivimäki kirjoittaa, että tunnesiteiden avulla ja niiden varassa ihmiset kokivat elämänsä merkitykselliseksi mahdollisuuksien olosuhteissa. Kirjeiden lisäksi oli unia ja unelmia, jotka olivat tärkeässä roolissa ylläpitämään tunnesiteitä ja jaksamista vaikeissa oloissa.²³⁶ Sodassa jaksamiselle tunnesiteillä oli tärkeä merkitys. Ilarin Taskinen mainitsee, että joillekin

---

²³⁰ Martin kirje Lempille 27.5.1942.

²³¹ Martin kirje Lempille 18.3.1944.

²³² Pilke 2015, 12–13.

²³³ Martin kirje Lempille 23.8.1944.

²³⁴ Martin kirje Lempille 12.8.1944.

²³⁵ Martin kirje Lempille 14.2.1944.

²³⁶ Kivimäki 2016, 101.

sotilaille kirjoittaminen oli tapa käsitellä ja purkaa paineita.²³⁷ Oli siis merkityksellistä, että sotilaalla oli edes yksi läheinen, jolle kirjoittaa. Martinkin kirjoitti usein siitä, kuinka ei jaksaisi ilman Lempin rakkautta ja hänen kirjeitään. ”Elämä ei ole leikkiä, vaan kuinka raskasta se olisikaan ilman rakkautta ilman mitään toivoa päämäärää.”²³⁸

3.2. Sota turhauttaa ja katkeroittaa

*Siksi kai on katkera mieli, kun on elämän haluinen tahtois yrittää jotakin... kun ois vapaus, mutta kuinka se onkaan kaukana. Näinkö menee nuoruus.*²³⁹

Asemasodan aikana joutenolo oli yleistä, mikä ei vastannut mielikuvaa yhteisen asian eteen ponnistelevasta kansasta. Tällöin kirjeiden sisältöihin ilmestyi ajatuksia nuorten miesten elinvoimaisimman ajan hukkaan kulumisesta.²⁴⁰ Martinkin kirjeistä huomasi, että erityisesti kesäisin, jolloin kotona olisi tarvittu työmiehiä pelloille, oli hyvin raskasta olla rintamalla jouten. Aalto kirjoittaa omassa tutkimuksessaan, että asemasodan hiljaisina aikoina huoli saattoi muuttua jopa ärtymykseksi siitä turhautumisen tunteesta, joka syntyi juuri toimettomuuden myötä. Aallon kirjeaineistossa hänen tutkimuskohteensa Matti tunsu suurta vääryyttä, kun kotirintama kamppaili työtaakkansa kanssa ja hän ei voinut olla auttamassa.²⁴¹

Sota herätti monenlaisia tunteita jo siitä syystä, että se kesti niin kauan. Martti kirjoitti Lempille välillä aika suoraan siitä, kuinka sota ja rintamalla olo saivat hänet turhautumaan ja tuntemaan katkeruutta. Välillä Martti uskaltautui avautumaan tuntemuksistaan ja purkamaan pahaa oloaan Lempille. Tätähän yritettiin välttää. Ilona Kemppainen kirjoittaa siitä, kuinka sota-ajan kirjallisuus, elokuvat ja lehdistö välittivät sellaista kuvaa, jonka mukaan ihmisten tuli pyrkiä hillittyyn tunteiden ilmaisuun. Juuri tuona aikanaan ihmisten elämässä tapahtui niin paljon, että kaikki kokemukset, surut ja huolet herättivät oikeasti voimakkaita tunteita. Kansakunnan taholta avoimeen valittamiseen suhtauduttiin usein hyvin kielteisesti. Kemppainen mainitsee, että sekä naisten että miesten tuli kantaa

---

²³⁷ Taskinen 2015, 18.

²³⁸ Martin kirje Lempille 9.6.1943.

²³⁹ Martin kirje Lempille 1.7.1943.

²⁴⁰ Aalto 2008, 82.

²⁴¹ Aalto 2008, 97.

ruumiillinen ja sielullinen kärsimyksensä arvokkaasti. Kuitenkin ihmisten keskinäisessä kommunikoinnissa oli läsnä monipuolista tunteiden ilmaisua.²⁴² Martin kirjeetkin ovat hyvä esimerkki siitä, että tunteita kyllä ilmaistiin monella tavalla.

Varsinkin juhlapyhät olivat sellaisia aikoja rintamalla, jolloin tunteet nousivat tavallista enemmän pintaan. Martti kirjoitti kirjeissään pyhien aiheuttavan levottomuutta kaikissa sotilaissa. Juhannuksena 1943 hän kirjoitti: ”En tiedä mistä johtuu tuollainen, kun vain on tällaisia juhlapäiviä niin kaikki on kuin tulisten hiilten päällä, sille ei voi varmasti kukaan mitään, että tulee tuollainen levoton olo.”²⁴³ Martti itse mietti sen johtuvan siitä, että juhlapyhät saivat sotilaat tuntemaan elämän kaipuun voimakkaampana kuin yleensä, kun he tiesivät, ettei elämä voi muuksi muuttua. Juhlapyhinä kaivattiin läheisiä mitä suurimmissa määrin, olihan ne totuttu viettämään perheen kesken. Kivimäki kirjoittaa siitä, miten monet sotilaat halusivat välillä juoda päänsä täyteen ja unohtaa kaiken sotaan liittyvän. Kirjeet, ajatukset ja unet mahdollistivat pääsyn pois rintamalta edes hetkeksi. He kuvittelivat heräävänsä omasta sängystään tai seisovansa kotipihallaan ilman jatkuvaa kyyristelyä ja suojautumista, muistivat perheensä, äidin leipoman leivän tuoksun tai sen kuinka pehmeältä oman lapsen poski tuntui.²⁴⁴ Juhlapyhien aikaan oli siis täysin ymmärrettävää, että sotilaat tunsivat olonsa levottomiksi, sillä he olisivat halunneet normaaliakin enemmän olla jossain muualla.

Kirjoittaminen oli monelle tapa selvittää omia ajatuksia ja luoda sen avulla itselle ymmärrettävä kokonaisuus kaikesta mielessä liikkuvasta ja ympärillä tapahtuvasta. Sen avulla yritettiin tehdä elämästä ymmärrettävämpää. Antamalla sodalle, erolle ja etäisyydelle merkitys oli helpompi selvittää raskaista tilanteista. Hagelstamin mukaan tämä voidaan tulkita yhdeksi selviytymiskeinoksi.²⁴⁵ Marttikin yritti usein etsiä ahdistaville tunteilleen selitystä tai tehdä tunteista ymmärrettäviä: ”...vaikkakin sota vie osan parasta elämää, ei anna huolehtia itsensä omasta elämästään... vois olla katkerakin, mutta ei, Sinä ymmärrät rakas, sotilas on luotu taisteleen ja elämä onkin sitä aina. Sinä Lempi saat minut katsomaan valoisammin, Sinähän olet aina rinnallani.”²⁴⁶ Martti ajatteli, että ei elämä ollut helpompaa siviilissäkään, mutta hän jaksaisi kuitenkin kaiken, sillä Lempi oli aina

---

²⁴² Aalto siteeraa Kemppaista. Aalto 2008, 59.

²⁴³ Martin kirje Lempille 24.6.1943.

²⁴⁴ Kivimäki 2016, 67.

²⁴⁵ Pekkarinen 1998, 54–55; Hagelstam 2006, 218.

²⁴⁶ Martin kirje Lempille 2.7.1943.

hänen rinnallaan. Välillä pahan olon tunteet kuitenkin saivat vallan. Varsinkin silloin, kun Martti ja Lempi olivat menneet kihloihin ja Martin mustasukkaisuus oli huomattavissa, kirjeet sisälsivät paljon ahdistuneisuutta koko sotaa kohtaan.

Martin voimakkaat tunteet johtuivat kesällä ja alkusyksystä 1943 monesta eri tekijästä, jotka vaikuttivat toisiinsa. Heidän kihlautumistaan vastustettiin, Martti vietti taas kesän rintamalla ja oli todella mustasukkainen. Martti jopa kirjoitti Lempille olevansa hyvin alakuloinen ja mietti, miksi sota ei lopu: ”Ei ole mitään joka antais toivoa parempaan aina vain loputtomiin samanlaista.”²⁴⁷ Ajankuvaan miehen tunteellisuudesta sopii Martin omatkin pohdinnat siitä, että sotilas ei saisi olla tunteellinen, vaan kylmä kuin jää. Tällä hän tarkoittaa, ettei hän saisi valittaa. Asemasotavaiheen alettua alkoi sotilaiden kirjeistä huomata mielialan laskua. Kirjeissä alkoi nousta esiin elämän yksitoikkoisuus. Haluttiin paeta rintaman arkea ja haaveiltiin toisenlaisesta elämästä ilman sotaa.²⁴⁸

*Kyllä elämä on sentään kurjaa. Aina ja ikuisesti samaa ja samaa. Olen kai hirveän katkera vaan en voi sille mitään. Kumpu tapahtuis jotakin vaikka mitä kunhan vain muuttuis tämä ainainen samanlaisuus joka näyttää jatkuvan ikuisesti. Voiko tällaisella olla mitään tarkoitusta, mikä hyöty on siitä kun nuoruus ja elämä kuuluu tällä tavalla, parhain osa ihmisen elämästä, mikä sen korvaa?... on kuin häkkiin suljettu lintu, vanki ja voimaton. Siksi tulee tuollainen synkkä katkeruus... Lempini jos minulla olis nyt viinaa joi-
sin itseni niin humalaan etten tietäis mistään mitään. Lapsellista kylläkin vaan sittenkin. Olen hirveän synkällä päällä.*²⁴⁹

Kankaanpääkin toteaa tutkimuksessaan, että kun aika kului hitaasti ja elämä oli hyvin yksitoikkoista, se lisäsi huomattavasti ikävyyden tunnetta. Syksyn saapuminen oli yksi apeutta lisäävä tekijä. Myös Aallon mukaan oli havaittavissa, että vuodenaikojen vaihtelut vaikuttivat kirjoittajan mielialaan.²⁵⁰ Martin kirjeistäkin oli havaittavissa samaa. Hänen mielialaansa vuodenaajat vaikuttivat tosin toisinpäin. Varsikin kevät ja kesä oli Martille sellaisia vuodenaikoja, että silloin kaipuu muualle oli paljon voimakkaampaa kuin

---

²⁴⁷ Martin kirje Lempille 19.7.1943.

²⁴⁸ Aalto 2008, 80–81.

²⁴⁹ Martin kirje Lempille 21.8.1943.

²⁵⁰ Kankaanpää 2001, 69–70; Aalto 2008, 60.

syksyllä tai talvella. Martti jopa kirjoitti pitävänsä kaikista eniten syksystä. Martin mielestä syksyn harmaus ja pimeys myrskyineen oli paremmin sopusoinnussa mielen kanssa.

*Kävin kävelemässä tuolla keväisellä metsätiellä äsken, kun tämä pimeä to-
muinen korsu alkoi kuin ahdistaan. Vaan ei se paljon parantunut, oli niin
kovin sievää ja linnut lauloi niin oli kuin olisi käynyt kateeksi miten vapaa
onnellinen elämä, tuntui tosiaan kuin rautakäsi olis puristanut rinnassa.
Onhan kyllä niin ettei mies varsinkaan karkea ja raaka sotilas sais antaa
tunteilleen valtaa...*²⁵¹

Keväällä luonto puhkesi eloon ja kesällä kaikki oli kaunista ja houkutteli vapauteen. Martin kirjeistä huomaa, kuinka kevät sai kaipaamaan vapautta ja lämpimät, kauniit kesäillat olivat pahimpia omille ajatuksille. Uni ei tullut valoisuuden vuoksi, ja oli liikaa aikaa ajatella asioita. Hän kirjoitti eräänä kesäkuisena iltana, että koko luonto oli kuin täynnä kaipausta ja se sai hänenkin verensä kiertämään aivan liian nopeasti ja polttavana.²⁵² Hän kirjoitti myös siitä, että lämpiminä hämärinä iltoina tunsikin yksinäisyyden ja kaipauksen aivan liian voimakkaasti.²⁵³ Martti kuitenkin nautti siitä, että hän sai liikkua luonnossa. Se toi hänelle tiettyä rauhaa. Myös muisteluaineistoissa luonto on näyttäytynyt tärkeänä lohdun antajana. Sieltä on etsitty suojaa, rauhaa ja lohdutusta, kun nuoret sotilaat eivät saaneet elää rauhassa nuoruuttaan.²⁵⁴

*Nyt onkin jo niin kauniita iltoja, tulee parkkiintuneen korpisoturinkin mie-
leen sellainen pieni kaipuu ja ikävän tunne kun tuollaisena iltana katselee
sinisenä siintäviä kaukaisia salovaaroja. Liekkö se vapauden kaipuu, kai-
puu elämään, sellaiseen elämään joka on luonnollista ja meitä varten vaan
siltikin saavuttamattomissa ___. Ihminenhan on osa luonnosta ja siksi kai
verissä tuntuukin tuo vapauden kutsu.*²⁵⁵

Pehkonen kirjoittaa tutkimuksessaan siitä, miten asemasotavaiheessa ikävä, tulevaisuuden hahmottelu, turtuminen sotaan ja vapaa-ajan merkitys nousivat keskeisiksi aiheiksi

---

²⁵¹ Martin kirje Lempille 26.4.1943.

²⁵² Martin kirje Lempille 24.6.1943.

²⁵³ Martin kirje Lempille 15.8.1944.

²⁵⁴ Näre 2008, 39.

²⁵⁵ Martin kirje Lempille 26.3.1943.

kirjeissä. Sodan loppua kohden taas esiintyi sotaväsymystä, turhautumista ja tietysti toive sodan loppumisesta.²⁵⁶ Martin kirjeissä ikävä Lempää kohtaan oli välillä hyvinkin voimakasta, kuten aikaisemmissa luvuissa on käynyt esille. Tulevaisuutta Martti alkoi hahmotella varsinaisesti vasta sen jälkeen, kun he menivät Lempin kanssa naimisiin kesällä 1944. Naimisiinmenon jälkeen kirjeiden luonne muuttuu monella tapaa. Sen jälkeen niissä ei näy enää ahdistusta liittyen sotaan tai rintamalla oloon. Vasta rauhan tulon jälkeen, kun siviiliin pääsyä alkoi jo odottaa malttamattomana, tuli taas esiin pientä turhautumista: ”Kyllä tämä tällainen tekee joskus aivan kärsimättömäksi ja tyytymättömäksi, kun ajattelee, että näin kuluu aika hukkaan... Kyllä tämä aika on tuntunut ijäisyydeltä sen jälkeen kun sota loppui, mutta se on mennyt sittenkin.”²⁵⁷ Naimisiinmeno vaikutti Marttiin voimakkaasti. Vaikuttaa siltä kuin hän olisi saanut elämälleen rauhan ja tarkoituksen. Hän ei enää pelännyt menettävänsä Lempää, eikä häntä enää ahdistanut olla rintamalla, koska hän tiesi, että heitä odottaisi yhteinen tulevaisuus heti, kun sota vain loppuisi. Marttia ei edes ahdistanut se, että hän ei tiennyt, milloin hän seuraavan kerran pääsee lomille, vaikka toki ikävä teki edelleen välillä kipeää.

3.3. Lomat ja rauha – se toinen maailma

Loma oli se onnen tila, jota jokainen sotilas tavoitteli ja odotti. Lomaa odotettiin kärsimättömästi, sillä ne olivat ajoittain elämän ainoita iloisia asioita.²⁵⁸ Martti kirjoitti paljon kirjeissään lomista varsinkin silloin, kun ne olivat lähestymässä. Lomalta odotettiin yleensä paljon, sillä silloin päästiin pois rintamalta ja oli mahdollisuus hetkeksi unohtaa kaikki, mitä siellä oli, sekä nähtiin perhettä ja tuttuja. Rintamalla olevan sotilaan ei kuitenkaan aina ollut helppoa siirtyä hetkeksi siviiliin, aivan toiseen maailmaan, ja sitten palata taas takaisin rintamalle.²⁵⁹ Martti kuvasi sitä seuraavasti: ”Rakas on aivan kuin kaksi eri maailmaa, toinen on siviili maailma ja toinen tämä täällä.”²⁶⁰

Martti pääsi lomalle sodan aikana suunnilleen kolmen tai neljän kuukauden välein. Välillä kelirikot tai sotatoimet vaikuttivat siihen, että lomat siirtyivät, mutta silti hän aina pääsi lomille. Tästä voisi päätellä, että hän olisi ollut vakituksessa palveluksessa, koska vain siinä asemassa olevat saivat virallisesti nauttia säännöllisistä lomista. Varusmiehillä,

---

²⁵⁶ Pehkonen 2013, 74.

²⁵⁷ Martin kirje Lempille 31.10.1944.

²⁵⁸ Pehkonen 2013, 157; Aalto 2008, 109.

²⁵⁹ Hagelstam 2008, 57.

²⁶⁰ Martin kirje Lempille 29.6.1944.

reserviläisillä tai nostomiehillä ei tätä etuoikeutta ollut automaattisesti. Tietysti saattoi olla poikkeuksia, koska rintamalla vallinnut yleistilanne ja joukko-osaston sijaintipaikka vaikuttivat lomansaantimahdollisuuksiin. Mälkin mukaan kotilomat olivat virallisen ohjeistuksen mukaan palkkio hyvästä käytöksestä tai osoitetusta urhoollisuudesta.²⁶¹

Lomien odotukset ja lomakiellot näkyivät kirjeissä. Martti hehkutti lomalle pääsyä suuresti, kun taas lomakielto sai mielen apeaksi. Kirjeen sisällön perusteella saattaa joskus päätellä lomakiellon vaikuttaneen tekstin sävyyn. Huhtikuussa 1941 Martti vielä intoili lomakiellon loppumista ja toivoi pääsevänsä toukokuun lopulla lomille. Hänellä oli myös toive, että näkisi silloin Lempin. He eivät olleet tässä vaiheessa vielä kertaakaan nähneet. Toukokuun alussa lomakielto oli kuitenkin taas astunut voimaan ja Martin ja Lempin ystävyys oli kokenut pienen kolhun. Lempi ei ollut pitänyt Martin tyylistä kirjoittaa hänelle, ja Martti pyyteli kovasti anteeksi. Hän kirjoitti, ettei lomakiellon takia näe ikinä Lempiä ja ehkä se oli parempi niin.²⁶² Kolhu ystävyudessa ja lomakiellon aiheuttama alakuloisuus sai Martin jo ajattelemaan, ettei heidän ehkä kannata koskaan nähdä. Hän oli valmis jo unohtamaan heidät, vaikka todellisuudessa halusi edelleen nähdä Lempin.

Välillä lomalle pääsyä odotettiin kärsimättömästi ja päiviä laskettiin: ”Vielä yksi lauantai täällä ja sitten lopultakin on tämä pitkä odotus lopussa. Rakas Lempini kohta saamme olla yhdessä olla toistemme sylissä, unohtaa tämä repivä ikävä olla toistemme kokonaan...”²⁶³ Sotilaiden keskuudessa kuitenkin vallitsi Martin mukaan tietynlainen ymmärrys siitä, milloin oli oikea hetki ääneen juhlia lomaansa. Martin mukaan oli hyvä osata peittää ilonsa, sillä välillä oli niitä poikia, joiden loma oli kaukana ja sellaisia, joiden lomanväliä oli jatkettu: ”Täällä on paljon sellaista jota ei koskaan puhuta, mutta silti tunnetaan ja tiedetään.”²⁶⁴ Ei haluttu tuottaa lisää tuskaa sellaisille henkilöille, jotka eivät olleet pääsemässä lomalle vielä pitkään aikaan. Pahaltahan se olisi tuntunut, jos itse olisi ollut samassa tilanteessa. Toki lomista puhuttiin ääneenkin. Kirjeet sen sijaan olivat mahdollisuus päästä juhlimaan tulevaa lomaa tarvitsematta ajatella muita.

---

²⁶¹ Mälkki 2008, 48.

²⁶² Martin kirje Lempille 5.5.1942.

²⁶³ Martin kirje Lempille 4.9.1943.

²⁶⁴ Martin kirje Lempille 20.3.1944.

Martti siis pääsi lomalle melko säännöllisesti, mutta toukokuussa 1944 tilanne kuitenkin muuttui juuri, kun Martti odotti innolla seuraavaa lomaa. Silloin he olisivat menneet Lempin kanssa naimisiin. Lomanväli oli jatkunut, ja vuorolomat oli viety kokonaan. Loman sai tästä lähin vain anomalla ja sen myönsi päällikkö, jos hän katsoi sotilaan ansainneen sen.²⁶⁵ Martista tuntui aluksi ikävältä, että lomaa ei saanut enää helpolla. Lempi kuitenkin keksi, että Martti voisi anoa viikkilomaa juhannukseksi ja he menisivät silloin naimisiin. Kaikesta epävarmuudesta ja lomakielloista huolimatta Martti sai lomansa. Hän pääsi juhannukseksi lomille ja Lempin kanssa naimisiin. Tämän jälkeen he näkivätkin vasta sitten, kun Martti pääsi siviiliin marraskuussa 1944. Sodan loppuvaiheessa oli pisin aika, jolloin he eivät nähneet toisiaan.

Sotilaat odottivat lomaa ja nauttivat lomalle pääsystä. Martti kirjoitti kaikkien lomalle lähtevien olevan iloisia ja reippaita, ja että se oli samassa soinnussa veren kanssa, joka polttavan kiihkeästi sykki odotuksesta: ”Saa hetken elää, olla vapaa, tuntea elämän riemu, olla hetken ihminen eikä vain sodan välttämätön ’massa’.”²⁶⁶ Lomalta paluu oli taas usein hyvin raskasta ja Marttikin kirjoitti olonsa olevan alakuloinen, mutta piristyvänään kunhan tottuu taas olemaan rintamalla.²⁶⁷ Loman jälkeen ikävä ja kaipuu kotiin oli vielä suurempi kuin lähtiessä. Oli taas osattava asennoitua rintaman arkeen ja unohtaa siviilielämä: ”Olis hyvä kun vois aina lomalta lähtiessä jättää hermot ja tunteet kotiin, silloin olis paljon helpompaa.”²⁶⁸ Toisaalta rintamalla ollessa sota arkistui taas hyvin nopeasti. Sota ja siviilielämä ajatellaan yleensä hyvinkin erillisiksi toisistaan, mutta loppujen lopuksi varsinkin asemasodan aikana rintamalle luotiin omat päivittäiset rytmit ja rutiinit. Rintaman arkea haluttiin yleensä paeta, mutta toisaalta sitä myös tavoiteltiin.²⁶⁹

Lomien viettoon liittyi monilla miehillä vahvasti myös naisen kaipuu. Rintamalla ei naisia nähnyt moneen kuukauteen ja lomille päästyä monet sotilaat odottivat naisten näkemistä. Avioliitossa tai parisuhteessa elävät odottivat tietenkin puolisonsa näkemistä, mutta myös naimattomat odottivat kiihkeästi vastakkaisen sukupuolen kohtaamista. Ville Kivimäki kirjoittaa, kuinka sota-aikaan liittyi seksuaalinen lataus, jonka syynä oli miesten ja naisten pakotettu ero toisistaan. Suuri enemmistö 18–35-vuotiaista pojista ja miehistä

---

²⁶⁵ Martin kirje Lempille 31.5.1944.

²⁶⁶ Martin kirje Lempille 21.8.1943.

²⁶⁷ Martin kirje Lempille 4.1.1944.

²⁶⁸ Martin kirje Lempille 26.4.1944.

²⁶⁹ Aalto siteeraa Pekkarista. Aalto 2008, 63.

oli armeijan palveluksessa. Tämä merkitsi tietysti nuorille ikäluokille luonnotonta sukupuolierottelua. Nuoret sotilaat uneksivat oman ikäluokkansa työistä, todellisista ja kuvitelluista, sillä korsuissa oli välillä liikaa aikaa ajatella. Sota, väkivalta, kuolema ja elinikäiset vammat olivat läsnä sotilaiden arjessa, mikä vaikutti siihen, että lomilla vahvistui halu elää hetkessä ja olla välittämättä siveyssäännöistä.²⁷⁰

Martin kirjeissä seksuaalista latautumista oli hyvin vähän ja se väheni, mitä pidemmälle suhde Lempin kanssa eteni. Yleensä se oli ilmauksissa päästä Lempin lähelle, päästä koskettamaan häntä tai suutelemaan häntä. Kirjeistä löytyi kuitenkin muutama mielestäni suoraan seksuaaliseen jännitteeseen liittyvä maininta: ”Varmaan ajattelet että mies joka tulee täältä oltuaan kauan että ei ole nähnytkään naista, ei ole kovinkaan luotettava nuorelle ja sievälle tytölle, niinhän se kyllä todella onkin ja on turhaa sellaiselle tytölle kuin Sinulle uskottaa että vois hillitä tunteitaan. Mutta tiedän että ymmärrät senkin.”²⁷¹ Samasta kirjeestä käy ilmi, että Lempi oli suuttunut jollekin Eskolle, koska tämä oli ilmeisesti yrittänyt lähennellä Lempiä väärällä tavalla. Martti kuitenkin puolusti jostain syystä tätä Eskoa ja kirjoitti, että entä jos hän olisi ollut tämän tilalla. Lempihän oli kaunis tyttö ja eihän hän olisi saanut Martillekaan suuttua sellaisesta. Tämä oli hyvin ristiriitaista verrattuna siihen, millaisen kuvan Martista yleensä kirjeiden perusteella sai. Toisaalta tämä vahvistaa käsitystä miesten kaipuuseen naisia kohtaan: ”Voi miten odotankaan sitä hetkeä kun pääsen luoksesi. Aivan pelkään että puristan aivan liian lujasti Sinua sitten, olenhan saanut olla niin pitkältä tuntuvan ajan ilman Sinua.”²⁷²

Lomien odotuksessa ei varsinaisesti tapahtunut muutosta Martin ja Lempin kirjeenvaihdon aikana. Martti odotti aina sitä, että lomalle päästyään sai nähdä Lempin ja viettää aikaa hänen kanssaan. ”Voi rakas Lempi, silloin unohdamme kaiken, elämme vain toisillemme.”²⁷³ Tietysti silloin, kun heidän suhdettaan koeteltiin syksyllä 1943, huomasi Martin todella odottavan seuraavaa lomaa, jotta he pystyisivät puhumaan kasvotusten. Rauhan tultua loman ja siviiliin pääsyn odottaminen olikin sitten vähän levottomampaa. Martti ei tiennyt, milloin pääsee seuraavan kerran lomalle vai oliko seuraava loma jo

---

²⁷⁰ Kivimäki 2016, 67, 94–97.

²⁷¹ Martin kirje Lempille 1.1.1943.

²⁷² Martin kirje Lempille 13.5.1943.

²⁷³ Martin kirje Lempille 16.11.1942.

pääsy siviiliin. Silloin kirjeisiin ilmestyi turhautumista siitä, että piti kuluttaa aika siellä, vaikka voisi olla jo rakentamassa Lempin kanssa yhteistä elämää.

Rauhan tulo tuntui uskomattomalta. Siitä oli haaveiltu jo kauan, mutta ei siltikään uskottu sen tulevan. Rauha oli hämäävä tulevaisuutta, josta kyllä puhuttiin, haaveiltiin ja tehtiin suunnitelmia, mutta silti ne tuntuivat kaukaisilta asioilta. Aallon mukaan tulevaisuuden suunnitelmat rakensivat siltaa kohti rauhanaikaa ja olivat samalla merkki elämän jatkumisesta. Aallon aineistossa esiintyi usein yhteiseen kotiin liittyviä suunnitelmia tai haaveilua.²⁷⁴ Martinkin kirjeissä esiintyi haaveita yhteisestä tulevaisuudesta, omasta kodista ja lapsista. Martin kirjeissä on kuitenkin se ero verrattuna vaikka Aallon tutkimusaineistoon, että Martti ja Lempi eivät tunteneet toisiaan ennen sotaa ja he tutustuivat kirjeenvaihdon avulla. Kirjeissä alkoi esiintyä puhetta yhteisestä tulevaisuudesta vasta kihlautumisen jälkeen ja enemmän vasta naimisiinmenon jälkeen. Naimisiinmeno oli Martille kaikesta päätellen sellainen konkreettinen asia, jonka jälkeen oli jopa aiheellista miettiä tulevaisuutta sodan jälkeen. Rauhan tulo merkitsi vielä kiihtyvämpää keskustelua ja haaveita siitä, että he saisivat kohta aloittaa Lempin kanssa yhteisen elämän: ”Rakkain eikö tunnu aivan uskomattomalle, että nyt kun jaksaa vielä odottaa tämän lyhyen ajan, niin sitten ei enään tarvitse erota koskaan eikä ole tällaista odotusta ja ikävää, vaan saa sitten alkaa elämään yhteistä elämää ja tekemään kaiken meidän yhteistä elämäämme ja kotiamme varten.”²⁷⁵

Rauha ja siviiliin pääsy sai Martin miettimään armeijan palveluksessa vietettyjä vuosia ja sitä, miten he Lempin kanssa tuntemattomina aloittivat kirjeenvaihdon ja nyt olivat naimisissa. Tieto siitä, että oli selvinnyt sodasta ja pääsisi kohta kotiin, sai Martinkin ajattelemaan kaikkea kokemaansa paljon valoisammin, mutta tietäen, ettei kaikkea välttämättä unohda koskaan: ”Kyllä meidän viidettä vuoden ajalle sisältyy paljon ja monenlaista. Ei niitä kaikkia tapahtumia saa nouseen millään mieleen mutta kaikki ne on selvänä tallessa ja tulee joskus sellaisena kuin on tapahtunut mieleen. Ei niin vanhaksi elä, ettei noita muistais.”²⁷⁶ Ennen siviiliin pääsyä Martti ja Lempi ehtivät kirjoittaa vielä monta kirjettä ja odottaa yhteisen elämän alkamista. Vielä silloin korostui kirjeiden ja Lempin tärkeä merkitys, jotta Martti oli jaksanut kaikki kuluneet vuodet:

---

²⁷⁴ Aalto 2008, 118.

²⁷⁵ Martin kirje Lempille 2.10.1944.

²⁷⁶ Martin kirje Lempille 20.9.1944.

En uskalla ajatellakaan kuinka tyhjää ja kylmää olis elämäni ollut näinä vuosina ilman Sinua, rakkainta. Sinä rakas olet täyttänyt elämäni, tehnyt sen täydelliseksi ja kauniiksi, olet tullut kaikekseni.²⁷⁷

---

²⁷⁷ Martin kirje Lempille 4.11.1944.

LOPPULAUSE

Tutkimukseni käsitteli Martin rakastetulleen Lempille jatkosodan aikana kirjoittamien kirjeiden tunnesisältöä: mitä tunteita kirjeistä nousi esiin, miten Martti niitä ilmaisi, tapahtuiko muutosta ja miten sota näkyi kirjeissä. Rajausta perustuu siihen, että halusin tuoda esiin, kuinka mies kirjoittaa tunteistaan. Tutkimukseni kuuluu uuden sotahistorian piiriin ja tuo esiin erityisesti tunteiden historiaa. Sota-ajan kirjeet tuovat uudella tavalla lisää tietoa sotavuosien ihmisten elämästä ja ajatusmaailmasta. Kirjeet ovat yksilötason kokemuksia, mutta antavat kuitenkin myös laajempaa kuvaa kirjoitusajankohdan yhteiskunnasta. Niistä selviää jaettua tietoa, tunteita ja kokemuksia. Ennen kaikkea kirjeet olivat sota-aikana yhteydenpidon välineitä.

Martin ja Lempin kirjeenvaihto lähti liikkeelle postikortista. He olivat toisilleen tuntemattomia ryhtyessään kirjeenvaihtoon. Tämä oli tavallista sota-aikana, sillä nuoret miehet ja naiset etsivät ahkerasti uusia kirjeenvaihtokavereita. Kirjoittaminen oli monille sotilaille mukavaa ajanvietettä sen lisäksi, että kirjeiden kautta pidettiin yhteyttä läheisiin ihmisiin. Kirjeiden välityksellä seurusteltiin oman ikäisten nuorten kesken. Kirjeet olivat avoimempia, välittömämpiä ja suoremia kuin normaalisti olisi ollut tapana. Tästä syystä suhteitakin syntyi helposti. Osa oli hetken huvia, mutta monet löysivät itselleen myös puolison. Kirjoittaminen oli sotilaille säännöllinen tapa, joka korvasi siviilielämän kommunikoinnin.

Seurustelusuhteita pystyttiin luomaan ja ylläpitämään sota-aikana poikkeuksesta vain kirjeenvaihdon avulla. Aineistona käyttämäni Martin kirjeet olivat mahdollisuus päästä seuraamaan, kuinka kaksi toisilleen tuntematonta ihmistä rakensi suhdettaan sodan poikkeusoloissa kirjeenvaihdon välityksellä. Oman mielenkiintonsa tähän toi se, että pystyin tutkimuksessani seuraamaan suhteen kehittymisen lisäksi muutosta, joka tapahtui Martin tavassa kirjoittaa tunteista. Tutkimuksessani nousikin esille kolme pääteemaa: kirjeiden merkitykset Martille, kirjeiden mahdollistama tapa käsitellä parisuhdetta ja kirjeiden välittämä kuva sodasta. Kaikissa näissä teemoissa huomioin niihin liittyvät tunteet, tunteiden ilmaisun sekä muutoksen. Kirje on toiminut kommunikaation välineenä tilanteessa, jossa ei pystytty puhumaan toiselle ihmiselle. Sota-ajan kirjeiden yksi tärkeimmistä tarkoituksista oli tuoda toinen lähelle ajatuksina ja muistoina. Kirje toimi välineenä lyhentää välimatkaa ihmisten välillä olemattomaksi.

Tutkimukseni rakentui kolmeen pääluukuun. Ensimmäinen pääluuku antoi yleisen käsityksen Lempin ja Martin suhteen rakentumisesta ja etenemisestä sekä siitä, mikä merkitys kirjeillä oli ja mitä tunteita ne herättivät. Kirjeiden sisällöstä nousi esiin neljä eri ajanjaksoa. Ensimmäinen oli tutustumista toiseen ja suhteen rakentamista. Tärkeintä oli pyrkiä avoimuuteen ja rehellisyyteen ja sitä kautta luoda luottamusta toistensa välille. Pelkkä kirjeenvaihto parisuhteen rakentamisessa loi epävarmuutta, ja siksi oli tärkeää vakuuttaa luottamusta. Toinen ajanjakso alkoi kihloihin menosta ja tätä aikaa leimasi ikävä ja kaipaus, joka näkyi välillä hyvin negatiivisessa mielessä. Martille tuli mustasukkaisuutta ja omistushalua. Hänellä oli hyvin voimakkaita tunteita rakkaudesta ahdistukseen. Syksyllä 1943 heidän täytyi rakentaa luottamusta ja uskoa suhteeseensa uudestaan. Kolmas ajanjakso alkoi siitä, kun he olivat saaneet lomalla asiansa selvitettyä ja rakkaus alkoi taas kukoistaa. Tämä ajanjakso oli onnellista ja levollisempaa, vaikka toki ikävä kiusasi usein. He myös alkoivat suunnitella häitään.

Viimeinen ajanjakso alkoi siitä, kun he menivät naimisiin. Tässä vaiheessa kirjeet alkoivat lisääntyä aiemmasta ja niiden sisältö hieman muuttui. Kirjeisiin tuli mukaan enemmän arkista jutustelua ja kuulumisten vaihtoa. Aikaisemmin kirjeet olivat hyvin tunnepitoisia sisällöltään, mutta nyt niistä saattoi jo lukea, miten Martti vietti aikaansa rintamalla. Kirjeiden sävy muuttui levolliseksi ja Martti tunsu rauhaa sisällään, kun Lempi oli hänen vaimonsa. Nyt hän tiesi, että Lempi oli hänen ja he alkoivat suunnitella yhteistä tulevaisuutta sodan jälkeen. Toki kirjeissä esiintyi edelleen paljon tunteita rakkaudesta ikävään sekä turhautumiseen, mutta ne eivät enää olleet hallitsevassa roolissa.

Tutkielmani tulokset vahvistavat aiemman tutkimuksen tulkintoja sota-ajan kirjeenvaihdosta. Kirjeet symboloivat sota-aikana kaivattuja läheisiä, yhdessäoloa ja normaalin elämän jatkumista. Ne olivat myös merkki yhteenkuuluvuudesta pitkien erossaoloaikojen aikana. Niillä ylläpidettiin ihmissuhteita, mutta samalla ne vaikuttivat sotilaiden mielialaan ja taistelutahtoon. Lempin kirjeistä muodostui Martille kirjeenvaihdon kuluessa arvaamattoman tärkeitä aarteita. Hän kiitti melkein aina vastauksissaan Lempiä tämän kirjeistä. Kirjeet toivat suurta iloa rintaman arkeen, ja niitä odotettiin hartaasti. Kirjeiden saapumattomuus herätti heti kysymyksiä ja epäilyjä. Rintamalla oli kuitenkin tavallista, että kirjeet saattoivat viipyä matkalla monista eri syistä. Silti Martin mielessä myllersi epäilyksiä yksinäisinä iltoina. Muistetuksi tuleminen oli tärkeää. Sotilailla oli tarve säännöllisyyteen ja ennustettavuuteen postinkulun suhteen. Kirjeet vaikuttivat voimakkaasti

Martin mielialoihin. Jo kirjeet itsessään herättivät voimakkaita tunteita ja näin myös kirjeiden sisältö oli usein hyvin tunteellista. Mielenkiintoinen jatkotutkimus voisi liittyä siihen, olivatko tunteelliset kirjeet vain sota-ajan poikkeus vai jatkuiko tunteellisuus miehissä sodan jälkeenkin.

Toinen pääluke käsitteli Martin ja Lempin parisuhdetta Martin tunteiden kautta. Martin kirjeistä nousi esiin kolme tunnetta, jotka vaikuttivat heidän suhteeseensa positiivisesti sekä negatiivisesti. Nämä olivat rakkaus, ikävä ja mustasukkaisuus. Sota vaikutti ihmisten tunteisiin ja vahvasti tunnekokemuksia. Sota-aikana esimerkiksi solmittiin paljon avioliittoja lyhyenkin seurustelun jälkeen. Ihmisten asenne oli vapaampi ja elettiin kuin viimeistä päivää, sillä koskaan ei voinut tietää, milloin se päättyy. Usein rakkauden kohteeseen jopa takerruttiin ja pelättiin sen loppumista enemmän kuin sotaa. Tähän oli vaikuttamassa pelko yksin jäämisestä ja siitä, ettei ollut ketään kuka odottaisi. Martissa oli havaittavissa omistushalua, joka suoraan viittasi tunteeseen tai tarpeeseen, että oli joku, joka odotti ja kaipasi häntä. Martti kirjoitti rakkaudestaan hyvin paljon kirjeissä. Hän halusi kertoa ja osoittaa välittämistä sanoin, koska läheisyys oli mahdotonta etäisyyksien takia. Toisen saavuttamattomuus ja etäisyys osittain myös loi rakkaudelle niin sanotusti traagisia piirteitä.

Martin kirjeiden perusteella voin osoittaa, että yleinen ajatus miehistä tunneilmaisuuksiin kykenemättöminä ei pidä paikkaansa. Martille ei tuottanut ongelmia kirjoittaa tunteistaan. Hän oli alusta alkaen hyvin avoin tunteistaan, olivatpa ne sitten onnellisuutta tai ahdistuneisuutta. Usein toisen kanssa jaettu tunne, kuten rakkaus tai ikävä, toimi tietynlaisena selviytymiskeinona sodan arjessa ja ylläpiti suhdetta. Rakkaus ei kuitenkaan ollut vain hyviä asioita, vaan siihen liittyi paljon negatiivisiakin tunteita. Rakastuminen toi mukanaan ikävän, kaipauksen, epävarmuuden ja pelon. Ikävä ja kaipaus ei tietenkään aina ollut vain huono asia, vaan kertoi välittämisestä ja siitä, kuinka tärkeä toinen ihminen oli. Ikävästä Martti kirjoitti paljon. Välillä se oli ihanaa kaipausta toisen luo, mutta välillä taas raastavaa tuskaa olla erossa toisesta. Rakastuminen taas toi mukanaan pelon toisen menettamisestä, mikä näkyi kirjeissä välillä omistushaluna ja mustasukkaisuutena. Heikkous tai voimakkaat tunteet eivät kuuluneet hyväksyttäviin miesten tunteisiin. Martti itsekin kirjoitti, ettei mies saisi tunnustaa ikäväänsä. Kirjoittaminen ja tunteista kertominen kuitenkin helpottivat oloa ja ikävän tunnetta.

Sota-ajan kirjeenvaihdossa esiintyvään mustasukkaisuuteen oli vaikuttamassa etäisyys toiseen. Sota vaikeutti suhteen luomista ja rakentamista. Mustasukkaisuus näkyi pelkona parisuhteen kariutumisesta tai loppumisesta. Kirjeissä mustasukkaisuutta tuotiin esiin joko korostamalla omaa rakkautta toista kohtaa tai epäilemällä toisen uskollisuutta. Mustasukkaisuutta niin vahvana tunteena tulee ymmärtää siitä näkökulmasta, että kumppanille ei pystynyt antamaan sitä läheisyyttä, jota olisi halunnut antaa. Ainut keino tuottaa läheisyyttä ja keskinäistä luottamusta oli kirjeenvaihto.

Tutkimukseni kannalta hedelmällisintä oli se, että kirjeet kirjoitettiin sen hetkisissä tunnetilassa eikä niitä muuteltu jälkikäteen. Kirjeiden sisältöön vaikuttivat osittain sensuuri, itsesensuuri sekä se, kenelle kirjoitettiin, eli mitä asioita juuri kyseiselle henkilölle haluttiin kirjoittaa. Tästä huolimatta yksi kirje saattoi sisältää erilaisia tunteita ja kirjeen sävy saattoi muuttua hetkessä ilosta ahdistukseen.

Kolmas pääluku käsitteli sodan vaikutuksista kirjeiden tunnesisältöön. Sota-aikana oli kiellettyä kirjoittaa sotaan liittyvistä asioista ja sensuuri valvoi sitä. Kirjeissä tuli esiin kaikesta huolimatta sotaankin liittyviä asioita, mutta silti pääsääntöisesti sotilaat eivät kirjoittaneet taisteluista, väkivallasta tai kuolemasta. Koettiin, että ikävistä asioista kirjoittaminen loi etäisyyttä kirjoittajien välille. Kirjeet olivat miehille myös portti toiseen maailmaan, jossa sota haluttiin unohtaa. Tämän vuoksi kirjeet sisälsivät suurelta osin vain arkista jutustelua. Miesten ei myöskään oletettu puhuvan peloistaan, sillä eihän sotaa voitettaisi, jos miehet pelkäisivät. Toisaalta väkivallasta tai kuolemasta puhuminen oli hankalaa, sillä kokemuksia oli vaikea pukea sanoiksi. Martti ei kirjoittanut sodan tapahtumista tai kokemuksistaan sodasta. Lähinnä hän kertoi tunteistaan, joita sota hänessä herätti.

Asemasotavaihe oli monelle sotilaille vaikeaa aikaa. Elämän yksitoikkoisuus ja toimettomuus sai tylsistymään ja turhautumaan koko sotaan. Varsinkin sellaisina aikoina, kuten kesällä, jolloin kotona olisi tarvittu apua eniten, turhautti olla rintamalla tekemättä mitään. Sodasta huolimatta sotilaat pyrkivät tekemään arjestaan rintamalla siedettävämpää ja kehittivät omia rutiinejaan.

Sota sai Martin ajoittain tuntemaan turhautumista tai katkeruutta. Yleensä hän turhautui siihen, että elämä ja nuoruus menivät hukkaan rintamalla, kun olisi voinut tehdä jotain

oman elämänsä eteen. Kaikesta turhautumisesta huolimatta Martti yritti löytää sodasta jotain positiivistakin. Hän pohti, että se opetti elämästä ja kasvatti ihmistä. Sodalle ja erolle kumppanista haluttiin antaa joku merkitys, jotta se olisi siedettävämpää. Se toimi selviytymiskeinona samoin kuin tulevaisuuden suunnittelu. Tunnesiteillä toisiin ihmisiin ja varsinkin omaan puolisoon oli tärkeä merkitys sodassa jaksamiselle. Loma ja rauha olivat sotilaille se toinen maailma, joita odotettiin hartaasti. Loma oli Martille onnen tila, jossa pystyi unohtamaan sodan edes hetkeksi. Lomasta nautittiin, mutta rintamalle paluu saattoi olla välillä hyvinkin raskasta.

Tutkimukseni osoittaa, että sodan luomat poikkeusolot näkyivät kirjeissä monella tapaa. Kirjeiden sisältö paljasti mielettömän määrän tunteita, joita sodan aikana tunnettiin. Läheskään kaikki tunteet eivät liittyneet sotaan, mutta sota oli ehdottomasti vaikuttamassa näihin tunteisiin. Martin kirjeet eivät kerro sodan tapahtumista, vaan ihmisestä, joka kävi sotaa, rakensi parisuhdetta ja kaipasi puolisoaan. Kirjeiden kirjoittamisella ja niiden saamisella oli suuri merkitys. Ne auttoivat jaksamaan, antoivat merkityksen kaikelle ja pitivät yllä toivoa, että joskus tämä kaikki vielä loppuu. Ja niin se loppui. Martti ja Lempi olivat naimisissa 37 vuotta.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

Martin kirjeet (1941–1944) Lempille. Omaisten hallussa.

II Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Heidi 2008: ”Sota-aikana riiattiin kenttäpostin välityksellä” *Etnologinen tutkimus sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista*. Etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/18991/URN_NBN_fi_jyu-200810145806.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Luettu 7.5.2020)

Bourke, Joanna 2006: ”Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.” *Uusi sotahistoria*, s. 21–42. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Elomaa, Hanna 2001: ”Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen” *Mikrohistoria johtolankojen jäljillä*, s. 59–74. Toimittaneet Kari Immonen, Maarit Leskelä-Kärki. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Haavio-Mannila, Elina 1993: ”Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.” *Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana*, s. 280–334. Toimittaneet Riikka Raitis, Elina Haavio-Mannila. WSOY, Juva.

Hagelstam, Sonja 2006: ”Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle.” (Suom. Marko Lamberg) *Velvollisuus ja vastahakoisuus. Ambivalentti sotilasidentiteetti jatkosodanaikaisissa kirjeissä*, s. 142–167. Toimittaneet Laura-Kristiina Moilanen, Susanna Sulkunen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Historiallinen arkisto 123. Hakapaino Oy, Helsinki.

Hagelstam, Sonja 2006: ”Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta” *Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa*, s. 213–227. (Suom. Tiina Kinnunen) Toimittaneet Tiina Kinnunen, Ville Kivimäki. Gummerus Oy, Jyväskylä.

Hagelstam, Sonja 2008: ”Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa.” *Perhe-elämä, arki ja sota*, s. 32–61. Toimittaneet Martti Turtola, Aki-Mauri Huhtinen, Tiina Kinnunen, Juha Mälkki, Ilkka Tapio Seppinen, Joni Stranberg. (toimitus: Anssi Mäkinen & Kalevi Keskinen). WS Bookwell Oy, Porvoo.

Hagelstam, Sonja 2011: ”Kirjeet ja historiantutkimus” *Rakas sotilaani! Kirjeidenkirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa*, s. 300–328. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi.

Hagelstam Sonja & Taskinen Ilari 2015: ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.” Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä, s. 44–59. Toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen, Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tammerprint Oy, Tampere.

Juutilainen, Antti 2005: ”Jatkosodan pikkujättiläinen” *Turruttava asemasodan aika*, s. 340–349. Toimittaneet Jari Leskinen, Antti Juutilainen.

Junila, Marianne 2000: ”Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944.” Hakapaino Oy, Helsinki.

Kankaanpää, Iris 2001: ”Minä? Missä? Milloin?” Kolmetoista tulkintaa identiteetistä. *Rakkaus kirjeissä*, s. 64–81. Toimittaneet Tarja Kupiainen, Katja Laitinen, Sinikka Varkimo. Suomalaisen kirjallisuuden seura. RT-Print Oy, Pieksämäki.

Kempainen, Ilona 2006: ”Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana.” Hakapaino Oy, Helsinki.

Kivimäki, Ville 2013: ”Murtuneet miehet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945.” WSOY, painettu EU:ssa, Helsinki.

Kivimäki, Ville 2016: ”Sodan särkemä arki” *Etäisyys, läheisyys ja sota-ajan mielenmaisema*, s. 7–11. WSOY, Painettu EU:ssa.

Kivimäki, Ville 2016: ”Sodan särkemä arki” *Rintama*, s. 19–68. WSOY, Painettu EU:ssa.

Kivimäki, Ville 2016: ”Sodan särkemä arki” *Koti*, s. 69–106. WSOY, Painettu EU:ssa.

Kivimäki, Ville 2019: ”Eletty historia” Kokemus näkökulmana menneisyyteen. *Reittejä kokemushistoriaan*, s. 9–38. Toimittaneet Johanna Annola, Ville Kivimäki, Antti Malinen. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, Tampere.

Korhonen-Vainio Kirsi & Lahtinen Anu 2015: ”Lemmen ilot ja sydämen salat, Suomalaisen rakkauden historiaa.” WSOY, Painettu EU:ssa.

Lahtinen Anu, Leskelä-Kärki Maarit, Vainio-Korhonen Kirsi & Vehkalahti Kaisa 2011: ”Kirjeet ja historiantutkimus” Kirjeiden uusi tuleminen, s. 9–28. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen.

Malinen, Ben 2012: ”*Mustasukkaisuus. Repivä ja rakentava tunne.*” Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.

Taskinen, Ilari 2015: ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.” *Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta*, s. 12–29. Toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen, Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tammerprint Oy, Tampere.

Tikka Marko, Taskinen Ilari & Nevala-Nurmi Seija-Leena, 2015: ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.” *Kirjeiden tutkimaton maailma*, s. 6–11. Toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen, Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tammerprint Oy, Tampere.

Määttä, Kaarina 1999: ”Tunteiden sosiologiaa. I Elämyksiä ja läheisyyttä.” *Rakastumisprosessi ja rakkauskriisi*, s.36–53. Toimittanut Sari Näre. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Metsberg, Kimmo 2015: ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.” *Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa*, s. 30–43. Toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen, Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tammerprint Oy, Tampere.

Määttä Kaarina & Uusiautti Satu, 2014: ”*Rakkaus. Tunteita, taitoja, tekoja.*” Kirjapaja, Tallinna Raamatutrukikoda, Viro.

Mälkki, Juha 2008: ”Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa.” *Sotilaat lomilla*, s.48–49. Toimittaneet Martti Turtola, Aki-Mauri Huhtinen, Tiina Kinnunen, Juha Mälkki, Ilkka Tapio Seppinen, Joni Stranberg. (toimitus: Anssi Mäkinen & Kalevi Keskinen). WS Bookwell Oy, Porvoo.

Näre, Sari 2008: ”Sodassa koettua.” Arkea sodan varjossa. *Naiset ja miehet sodan pyörteissä*, s. 8–31. Toimittaneet Martti Turtola, Aki-Mauri Huhtinen, Tiina Kinnunen, Juha Mälkki, Ilkka Tapio Seppinen & Joni Stranberg. (toimitus: Anssi Mäkinen & Kalevi Keskinen). WS Bookwell Oy, Porvoo.

Näre, Sari 2008: ”Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus.” *Nuoruus sodan hävityksessä*, s.8–39. Toimittaneet Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala, Joni Strandberg. (toimitus Heta Saxell, Kalevi Keskinen.) WS Bookwell Oy, Porvoo.

Näre, Sari 2016: ”Sota ja seksi”. Tammi, Painettu EU:ssa.

Pehkonen, Erkkka 2013: ”*Poikasi täältä jostakin.*” *Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

Pehkonen, Erkkka 2015: ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.” *Kirjetutkimuksen etiikkaa. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettis-metodologiset haasteet*, s. 60–75. Toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen, Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tammerprint Oy, Tampere.

Pekkarinen, Satu 1998: ”Neljä artikkelia perheestä.” *Sodan kirjoitettu perhe*, s. 47–74. Toimittanut Kirsi Pohjola, Jyväskylän yliopiston perhetutkimuksen julkaisuja 8, Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikkö, Jyväskylän yliopistopaino.

Pietiäinen, Jukka-Pekka 1988: ”*Suomen postin historia.*” Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Pilke, Helena 2015: ”Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla.” *Sotilaan arki, asuminen ja vapaa-ajan vietto*, s. 11–56. Toimittaneet Helena Pilke, Olli Klemola. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Bookwell Oy, Porvoo.

Pöysä, Jyrki 2015: ”Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen.” Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Multiprint, Vantaa.

Rönkkönen, Teuvo 2005: ”Jatkosodan pikkujättiläinen” *Kenttäposti ja postisensuuri*, s. 634–646. Toimittaneet Jari Leskinen, Antti Juutilainen.

Tepora, Tuomas 2018: ”Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa.” *Kiihkeä historia – tunteet historiantutkimuksessa*, s. 77–93. Toimittaneet Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka, Tuomas Tepora. Gaudeamus Oy, Printon Trukikoda, Tallinna.

Taskinen, Ilari 2015: ”Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.” *Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta*, s.12–29. Toimittaneet Marko Tikka, Ilari Taskinen, Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tammerprint Oy, Tampere.

Vainio-Korhonen Kirsi, Lahtinen Anu 2015: *Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauden historiaa*. WSOY, Painettu EU:ssa.

Fingerroos Outi, Haanpää Riina 2006: *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.